

A. Grenzstein

Elutarkus ja Ilmakunst

—x—

Täiendatud trükk Olewikušt

1896

A. Grenzsteini trükk ja kirjastus

Jurjewis

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 16 Марта 1896 г.

I.

Ärka unest, ärka udust,	Tõtt ja pead ära seedma,
Sahku wilund mõttekudust!	Walet maa päält ära needma,
Ratju läbi eluneerud,	Pead pööрма õnnetujust,
Waat, kus walsid sõlmekeerud,	Sapselikust luulekujust,
Waat, ehk oled ise sa	Pead wõtma elu nii,
Wõrgus waba wangina.	Kuis ta forb mil' anneti.

Mis wõib hääb, mis suurt ja luua?

Mis wõib wõiduks ette tuua?

Mis eest wõib sind kätel tanda,

Saada weel sull' tänu anda?

Mis jääb jäädwalt järele,

Kui sa astud hauasse?

Elukool on kõige wanem suurkool. Wadu, Gewa ja Adam paniwad ilusa wiljapuu all ta nurgakiwi, ja kui Adam ja Gewa Eedenist wälja astusiwad, siis pühitseti ta nutuga sisse.

Elukool on kõige suurem suurkool. Nagu inimese sugu, nii käib ka tema katus üle maailma ja ta foolipink ulatab hällist hauani. Mii kui ta esimese alustaja must juhtmõte maailmast ja inimesesugust näib wanem olewat, ja nii kuida hiilgaw päike ülewelt kõrgelt ta sissepühitsemise nutupisarad sarama pani, nii on ta niiskumata alus tundmata sügawuste pääle rajatud, kuna ta tornid ja lipud ülesse waba walguse poole teed näitawad. Iga inimene peab temast läbi käima, ühed teraselt õppides ja uurides, teised uniselt sonides ja lõppematalt walerehnungisid tehes.

Elukool on kallis kool ja temas walitseb murd-
mata kange kord. Millionid maksawad nii kallist
kooliraha, et nad tühja kõhtu kannatawad ja peagi
halli juuksid kannawad. Etsijad maksawad armuta
trahwi, ühed rahaga, teised nahaga, kolmandad eluga.
Wähe on neid, kes eksamiks küpseks saawad. Kan-
gelt suurem hulk weerib ta rasket a b d raamatut
kui Egiptuse hiirglisid ja ei tea, mis nad tähen-
davad. Aga seda on vähe, et teised neid õigeste
juhataksiwad. Wähe armu, palju hambaid.

Uruldane kool, see elukool! Professorid eksiwad
niisama kui studentid, ja ometi on turud ja täna-
wad tarkust täis. Suured walgustatud waimud on
palehigis tööd teinud, aga aastatuhandate järele ei
ole meil weel mitte üht üleüldist õpiraamatut, mille
järele kõik õpikswad. Oo, kui sagedaste kujuk üks
õigusega maha, mis teine õiglaselt ülesse ehitas!
Näib, nagu oleks kuni madu nurgakiwi pannes wan-
dunud ja nagu kannaks see wanne paha wilja. On-
nistuseks olgu wähemalt see, et meie wande jälgi
õigel ajal ära tunneme, endid neist eemale hoiame
ja nendega kannatlikud oleme, kelle wande-kihwt hai-
geks teinud.

Nooresoo kaswatamiseks on meil siht- ja juht-
mõtted ülesse seatud ja nende järele on terve hariduse
materjal plaanilikult kokku pandud. Nähtakse waewa
ja kannetakse kulu, et rõõmsast küllest rikas lõikus
kaswaks. Pagan seda ära teab, kes kõik wilja ära
neab! Dõisist lõikuse rõõmu ja puhast nisu ei ole saada.
Sooja näo järele loodud inimene ähkleb küll, et ülesse
poole saada, aga peab ikka ja jälle nägema, et „mul-
latükk“ kuiwa käes tolmama hakkab ja wihma käes

hõpaseks läheb. Mis ütleb elutarkus selle kohta? Tunne seda kurba lugu, näe, et sa teda muuta ei jõua ja siis lepi temaga vaikelt. Muld kannab ka wilja ja mõnigi fullatükk on mulla sees warjul. Soia nendest finni.

Meie äratame noortsugu waimuelule. Seda on tinginata tarwis. Hoidgu selle eest, kui inimese loom waimu poolest niisama ilma kunstliku abita ülesse kaswab kui elajaloom. Elajal on oma looduse sundus sees, mille abil ta ise oma esiwanemate waimujärjele tõuseb, olgu see ka kui tahes madal ja puudulik. Jääb inimeselapse waim õigel wiisil äratamata, siis on ta kui kahepaite inimese ja looma wahel. Päris magama ta ka ei jää. Ikka tuleb midagi ta elu sees kord ette, mis magajale niisuguse wõmmi annab, et ta ärkab. Aga häda talle, kui see tunnistene armuline ei ole: Ta ärkab ja astub teele, mille lõpul jagedaste wõllas seisab.

Sellepärast äratame meie oma noortsugu ärksale waimuelule. Meie sõõdame teda kultuura toiduga ja täidame ta pää kõiksuguste ilusate, armsate, kui võimalik, kõrgete mõttefihtidega täis. Ja kui see töö on lõpule jõudnud, siis peame meie wagusat palwet oma armsa lapse eest ja saadame ta wälja eluturule. Kõigi kibedate nähtuste järele, mis meie jäält ise olemis kodu toonud, teame meie küll, et ta elamiseks weel mitte küps ei ole, aga meie teame oma troostiks ka, et paha kihwt temast on kaugele hoitud ja et ta igat halbust niisama põlgab kui ta igat häädust armastab. Oppigu ta ise ilmas edasi. See on kõik hää ja kui keegi peaks teist teed küsima, siis ei teaks, kuhu mujale poole mõiks näi-

data. Kuid asi on siiski halb küllalt. Meie olime noorele inimesele wärwitud prillid ette pannud. Nende läbi ei näe ta inimesi mitte nii, kuidas nad tõeste on, waid nii, kuidas ta neist enesele pildid on maalinud. Kooliõpetaja ja kirjanduse juhil walmistas ta enesele tarwilise fogu inimese piltisid ja meie ei wõi salata, et ta selle toimenduse juures ise kaswis ja ka rammu wõttis. Ta pildifogu eesotsas seisawad hiilgawad mehed ja nende järele tulewad tuhanded eestujulised inimesed, nii et noorel inimesel enam palju aega üle ei jää, ka weel teistseltki kahejalgseid ligemalt tundma õppida. Tõsi küll, ta on ka halbadest kuulnud ja lugemise raamatus on nii mõnigi tark wanasõna olnud, mis talle sedaseltki pildifogu uist awas; siiski on talle need mustad kujud nii kaugele jäänud, et ta neid koledatest muinasjutu kujudest mitte kartust ei arwa tarwis olewat. Aga seda peab ütleva, et see suur wõrgitus on. Meie saadame noore inimese wälja turule, kus päris petjate pesa on, aga ütleva talle, ta minna inglite sekka. Wähemalt on ta waene ise selles arwamises, et ta Eedenisse astub, kus tuhanda ingli pääle wahest üksainus weike kurat tuleb. Aga mis siis, kui ta igatsetud paradiis niisugune täiturg on, kus tuhanda kuradi pääle wahest waewalt üks ingel tuleb? Oletas tal üks hää sõber olewat, kes talle seda ütles, ma kardan, ta hakkaks seda kuradiks pidama, ehk see küll ta tõsine kaitseingel on. Kuida rohkem noore inimese waim hää ja kauni asja wastu awatud oli, seda suuremas wõrgituses astub ta nüüd elutarule. Mis sünnib? Ta saab paukusiid siit ja säält ja põgeneb ühe petise juurest teise juurde ja kui ta wiimaks sü-

gawas põlgdujes kuhugile maha istub puhkama, waata, siis on ta iluwärwi prillid nina päält puruks löödud. No olgu, arwab mõni. Nüüd aga on ta silmad kord lahti. Nüüd on ta ise targaks saanud. Aga ei. Nüüd tuleb uus jaht. Mees koristab kõik inglipildid kottu ja wiib nad ülesse pööningule wana puukasti korjuse sisse paigale. Unuge siia! Teie olete mind hirmjaste eksitanud! — Mis ime, kui mees, kellel kuraditega tegemist oli, nüüd enesele tondid seina pääle maalib. Nii kuidas ta enne elawal lennul enesele maailma inglite elupaigaks ehitas, kus ta nende seas oma woorustega miksigi hinna eest wiimane ei tahtnud olla, nii peab ta nüüd, sest et ta luuletuste taewast liig kõwaste kuffus, inimeste seltskonda luukambriks, mis tontidest kubiheb. Tal on tondihirm ja ta peab kõike tondiks, mis talle tumedal kujul ligineb. Hää on, kui inimene võimalikult wara selle jao elufooli läbi käib. Siis on ta waimu veel küllalt painuw ja sirguw ja ta võib õigele teele ja õigele inimese tundmisele saada ja veel tükk eluaega lahtisel silmal elada. Kõrges wanaduses ja kange kaluuga võib laew hukka minna. Kurjategija pääluu on hukka läinud laew, kelle elutuuled kiwirahnude wastu puruks ajasiwad. Õnnetus tuli sagedaste sellest, et tüürimehel wärwitud prillid pääs oliwad: Ta pidas kiwimurdu luigeparwets ja purjetas otse ta pääle, ehk kui tal wärwiprill puruks löödi, siis heitis ta hädaohtu nähes meele ja tüüri, ja laew läks sedawiisi hukka. Kõrged sihid ja kaunid eesmärgid on asjad, mida wististe kõige suuremate waranduste seka tuleb

lugeeda. Aga kas nad seda suurendavad, mis iga päises elus õnneks nimetatakse, seda ma ei tea mitte. Meie peame neid endid õnneks, aga kui neid meilt armetult ära kustakse, siis on see õune vähendamise ja õnnetuise suurendamine. Üht aga annavad nad meile ilma kahklemata: wägewat äratust ja rammusat kojutust.

On aega ja aastasadaid olnud, kus terwed põlweid lapselistest inenägudest kinni pidasiwad ja nagu magusat und magasiwad. Reed ajad on mööda. Tahame meie edasi saada, siis peame meie ruttu edasi saama. Ei saa meie ruttu edasi, siis ei saa meie üleüldse edasi. Endistel põlwedel oli mõne mõtte seedmijeks terve aastasaada aega. Meie peame paljude eluküsimustega üle öö walmis saama, ehk nad jääwad meie poolt üleüldse kohtmata. Enne oli kahe inimese wahel penikoorem pikk. Müüd puutuwad küünarnukad kokku, sagedaste päälegi wäga walusaste. Enne wõisiwad naabrid kütiiseid teha, ilma et suits üksteise silma puutus. Müüd on ju naabri hingelõhn elsitaw. See käst, mis üles on pandud 1. Moosese raamatus 1. päätlükis 28. jalmis, on enam täitmist leidnud kui see, mis säälsamas päätlükis 3. jalmis seisab. Liha on walmis, aga waim on nõder. Mis aastatuhanded tegemata jätnud, seda peawad müüd mõned põlweid järele tegema. Sellepärast nii suur kir. Kes kirjutab meie rahwale ühe raamatu, millest rahwas plaaniliku küpse mõtte selle ilma elust ja inimesest saab? See oleks üks taskunoodiraamat, mille wiisi igamees tunneks. Siis peaks laul kokku kõlama. Inimesel peaks selge ja kindel seisukoht olema, millelt ta ilma ja ta elaniku pääle waatab.

Haritud rahvastel on üks sõna, millega nad seda seisukohta tähendavad, kust ja kuidas nad ilma pääle vaatavad, mis nad ilmaist peavad ja kuidas nad kõiki ilmas olevaid nähtusi seletavad. Saksa keeles on see sõna Weltanschauung, Veneekeeles мировоззрение. Welt = ilm, anschauen = pääle vaatama, Anschauung = päälewaade, Weltanschauung = ilma-pääle-waade; миръ = ilm, во = taas (mit), зрение, sõnast зрѣть = nägema, vaatama = waade. Meil ei ole Gestickeles sellekohalist sõna. Wahest mõistime ilmawaade ütelda. Kui meie siis ütleme: Sel ehk sel inimesel on oma kindel ilmawaade, siis ütleme sellega, et tal ilma elu olu üle oma teatav arvamine on. Temal on üks põhjusmõte, mille watal ta kõik ilma asjad ära seletab.

Hariduse ajalugu toob meile kahest suurest ilmawaatest sõnumid, mis väga laialt olemas olivad. Esimene oli väga aatelik (luuleline, kõrgesihiline, rõõmuline — Idealismus), teine väga nuffer (meele äraheitew, tumeda prilli kandja — Pesimismus). See noormees, kelle meie ülemaal pool eluturule saatime ja kes sääl arwas ainult inglid leidwat, oli esimese ilmawaate koolist välja tulnud. Tal oli aatelik ilmawaade. Kui ta aga wastu pöörd sai ja arvama hakkas, ilmas olla enam kuratid kui meie papikatustes naelu, siis oli ta enesele nuffer ilma-waade omandanud. Esiujus ta pilwede pääl, pärast põlgas ta ilma põrguhauaks.

Mõlematel ilmawaadetel on meie päiwi veel oma jagu sõpru; aga nendeist mõlemateist kasvab siimanähtawalt uus ja kolmas ilmawaade välja, mille kätte wististe wõit jääb, vähemalt mõneks ajaks.

See on asjalik (realik) ilmawaade. Kel asjalik ilmawaade on, see ei luuleta mitte oma kauniste püüdmistele najal ilmale inglitiivul külgi ega kisu tema hääduft oma südame nukruses jalgade alla maha, waid ta teeb iga asja üle just nii lihtlabaselt otsuse, nagu ta tõsi olekuga kõige paremine kofku sünnib. Ta ei ole kiski kiitusega, kus see asjakohane on; aga ta ei karda ka halba last õige nimega nimetada. Ta ei tule jia ilma õnnejahti ajama, waid kui ta enda kord leiab siin päitese all olewat, siis wõtab ta ilma ja elu nii wastu, kuida ta just on. Ta on õige päewapiltnik, mitte petelik näitemaja maalija ega must tõrwaja. Temal on juhtõnaks: Teraw silmawaade — asjalik ilmawaade.

Müüd paar küsimust, armas lugeja. Wastused kirjuta enesele kõrwa taha. Wiida enam nad pää sügelema ajawad, seda parem. Külap siis harja leiad, ja harimise töö on kasil. Kas ja tundsid, et eesotjas seiswas salmis mõni sõna unest ja uduft, mõtteseisu rewideerimisest ja elu tähelepanemisest, salawõrkudest ja wangistamisest, tõest ja walest jne pisut ka nagu sinu enese kuuehõlma riibas? Leidsid ja mõne trööstiwa kostuse salmi küsimuste pääle? Oled ja elufoolis juba trahwiks nurgas seisnud ehk koguni järele istunud? Kas see noormees, kelle meie wärwitud prilliga eluturule saatfime, oli sul ju enne tutaw? Kas ja wa sõber wabest ise see ei ole? Kas find on juba oma komponeeritud inglilaul tatjima pannud ja kas ei ole mõnikord jälle tondihirm find wapustanud? Ja lõppeks — Kas sul on juba ilmawaadetega maadlemist olnud? Palun wabandada, kui ma niisuguste küsimus-

tega sulle wahest liig ligidale tükun. Kui ja elu-
 tarkust ja ilmatunsti armastad, küll ja siis wälja
 saad, mis tarwis ma seda teen, ja siis annaksid sa
 sellegi andeks, kui mõnikord konnasilma pääle astun.
 Tuleb ette, et inimesel mõnikord wandumise ja
 lugupidamise ning pillamise ja põlgamise wahel wa-
 lida on. Ta peab otsuse tegema, kumba paari oja-
 liseks ta tahab saada. Ühedel on see walimine mõis-
 tuse töö, teistel kõietantsimine. Kes mõistusega wa-
 lib, võtab wististe esimese paari. Ühel mehel on herra juures asja. Ta astub
 ette, ajab oma asja ära ja pöörab jälle tagasi.
 A rat, kui uhke! ütleb ta iheeneses. Ei puudunud
 palju, siis oleks mees nelja kapa pääl jisse tulnud,
 et võimalikult auupakkis olla, teotab teine. Mees
 wandus küll, aga teadis ometi, et tal mehise mehega
 tegemist oli, ja mehelik olek sunnib lugu pidama. Nii
 käib mahe wandumine ja waike lugupidamine käsi
 käes. Herra rääkis nelja kapa pääl roomamistest, sest
 tal tuli wahest karistatav koer meelde, kes roomates
 enesest katjub malka ära hoida. Miks teeb waba,
 mõistlik, õiglane inimene seda? Mis tal asja, ennast
 alatuks teha ja põlgamise wääriliseks saada? Miks
 mängib ta minu ees niisugust inetut kommetit? Tal
 on wististe, kui ta ka ei tea kui üksluine on, oma
 halb rehnung selle juures. Ta tahab ennast teisiti
 näidata kui ta on. Mida enam ta tulles filma ees
 roomab, seda inetumalt näitab ta minnes taga selja
 tagumist külge. Alatu elukombe! — Nii käib pillam-
 ine ja põlgamine iheskoos. Waata üht niisugust inimest ja küsi, kellele ta
 õieti peaks meeldima. Astub jisse ja waatab, kuhu ta

oma kübarale kõige alama koha leiab. See on läwe alla, kuhu ta wagu si maha pannakse. Nagu waene patune kaela kohtu ees, jääb ta ukse juurde seisma, selg küüra tõmmatud, käewarred hädasohtlikult konksus, rusikad wastu külge rusutud, nagu tahaks ta andeks paluda, et ta süia ilma on süündinud. Sõnad, mis minuetud häälel kuuldawale tulewad, täiendawad wiltsat inimesewarju. Mida nullisem, seda parem, loodab ta omas kurbmängu tüüts. Mida enam ma enast alla rusun, tühişeks, kadumiks, olemataks teen, seda parem; seda juurema meelehää teen ma temale, sellele uhkele k—le.

Kui need read seda kuhu ühelt poolt liiastawad, siis saagu teiselt poolt tunnistatud, et asjal mitte igakord paha põhjust ei ole. Sagedaste ei ole muud midagi, kui wana pärispõlwest päritud kombe, mis kui nägemata ife ihu ja hinge kinni peab, ilma et iftealune seda ije märkabgi. Sandid saunakombed lähewad põlwest põlwe pärandusena aastasadadest läbi, kui abi ei tule. Nii kuida paljudel kõrge seisuse liikmetel wiisakad kombat puhas wälimine asi on, nii ehk weel enamgi on paljudel saunakombete kandjatel ka omad elukombed wälimised asjad, milledest nii wähe lugu peetakse, et nende pääle ei mõteldagi. Olgu sellega lugu kuida kellegi juures on, aga niipea kui teada on, et üks kombe ajast ja arust on läinud, siis tuleb ta ära kaotada. Kõrkus ja roomamine on mõlemad ebatüüpilised, milledega meie ajal enam edasi ei saada, wiimasega wähest weel wähem kui esimesega. Arwab lugeja, et roomamine inimestele meeldib, siis ei jät ta. Ma ei leia põhjust, mis pärast alatu roomamine mul peaks mee lejärele olema. Et ta põlg-

duse vääriline on, on kerge näha. Ütleme, keegi roomab minu ees. Miskpära? küün ma sedamaid. Arwab tema, et mina nii iseennast täis olen, et ma teisi kaasinimesi ussikesteks pean? Balun, ärgu ta mind ilma põhjuseta narriks tehku. Arwab ta, et see mul armas näha on, kui kõige kõrgema eeskuju järele loodud inimene enesele pändiku kasuta selga ajab? Ta ei saa. Arwab ta, et see mul jeda lõbusam on, mida näraamad inimesenäod mulle liginevad? Arul dane arwamine. Ehk peab ta mind nii mõttetontsiks, et ma ta kommetist aru ei saa? Olgu tal seks wähe lootust.

Kes ise tahab mees olla, tahab ka, et teised mehed oleksiwad. Kes oma enese wäärtuse eest hoolt kannab ja sellest lugu peab, otseb ja näeb hää melega ka teiste wäärtust. Kes ise wabanenud, rõõmustab ka teiste wabadusest.

Kui lugu nii on, miks siis roomamist waljuste ei mõeldda? Sellepärast, kallikene, et roomaja sedamaid häbemataks läheb, niipea kui ta nelja käpa päält kahe päale püsti ajab. Wähemalt kardetakse jeda ja lastakse parem edasi roomata kui ülijulgust ja ülbust kaswatada. Sel kartusel on wististe asjalik põhjus ja ta on sagedaste nii suur, et uhkuse abil häbemata olekut eemale hoitakse. „Waljata orjaga, ori näitab peagi — tagumist külge,“ on tutaw eeskiri kõrgemates ringkondades. Schopenhauer, kelle pill nii terawaste inimese iseloomu sisse tungis, kui waewalt ühelgi teisel, ütleb, et niipea kui sa oma ülewuse ise kõrwale heidad, alam kohe walmis on, jeda ka kõrwale heitma.

Roomamise ja häbemata olukorral vahel õiget kest- teed teha, see on ka raske kõietantsimine, mis hääd eeskujut ja hooljat õppimist nõuab. Inimene meeldib ülemale ja alamale oma õiges iseloomus kõige paremine. Õtstud ja mõra ette, siis on häa, kui ja pühapäeva riided selga paned; aga taeva pärast jää ise seksimaks, mis ja oled. Õga alandamine ja ülendamine paneb sind näitepõrandale, kus sind ilma küsimata wälja naeretakse, sest et ja näitekunst ei ole õppinud ja sellepärast ei mõista. Ole julge, et ju tõsine iseloom, kui ta wiisakalt wälja paistab, ju kõige parem paas on. „Ela ja lase elada“ on mõistliste inimeste juures siin juhtnõuiks, s. o. need tahawad ise oma iseloomus ette astuda ja lubawad seda eesõigust ka teistele.

Auuhimu on tegude hallikas. Inimene peab sellepärast auu himustama, ta peab katsuma kõrgemale ja kaugemale saada, ta peab hallist puusärgini wäsimata töötama ja keiser Cäsari wiisi walmist tööd seni weikeseks pidama, kuni tal weel midagi tege- mata on. Auuhimu on raimu jõud, ilma milleta inimene pisikeseks jääb. Õga inimene, kel auuhimu ja loomulist mõistust on, võib enesest tubli hariduse, hoole, tähelepanemise ja töö läbi teha, mis ta tahab; ainult kunstnikuks mitte, sest selle sünnitab loodus ise.

Kui ja usaldawast suust ehk sulest kuuled, see ehk see olla auus inimene, auuwääriline mees, siis tunned ja eneses siimist rahulolekut ja soowid temale ligineda. Riisugust auu pead ka sina ise enesele hi- mustama. Kuuled ja aga ühest mehest, kes auu taga ajab, kes auu ainult tema wälimisest hiilgawast kül- lest tunneb ja seepärast tema päale jahti teeb, siis pei-

neb waitne põlgamine selle mehe wastu su rinnus. See mees on auhahne ja auhahnus on põlgdaw ja naeruwäärt. Rõhetu waimuga inimese auhimu ajab teda ilusaid hobuseid ja wantrid, uhket olekut ja toredaid riideid igatsema. Neid asju võib aga igamees enesele osta, kel seks raha käes on. Tubli mehe auhimu igatses teaduste, tõearmastuse ja wooruse järele. Neid asju ei või mitte igamees raha eest osta, waid neid võib ainult tubli pää ja hää süda kätte saada. See on kiiduwääriline auhimu, kui keegi töötubliduse ja osawuse poolest tahab teistest ette jõuda; aga kui keegi seisuse ehk muu wälimise hiilguse poolest püüab teistest kõrgemaks saada, siis on ta edewaks läinud ja sattub mõistliste silmis naeru alla.

Edewus soowib käteplaksumist ja imetelemist, soowib, et kõik tema pääle waataksiwad; kas auustates ehk hirwitates, see ei ole pääasi. Ka edewus sünnitab tegusid, aga need teod wiinwad hääd kui ka halwad, auu- kui ka naeruwäärilised olla. Ma tunnen kuskil üht meest, kes seda tundi ootab, mil teda üle üheksa tuhande kõrge auu jisse tõstetakse. Kes seda peab tegema, see on tal segane; mis põhjusel see peab sündima, seda ta ei tea; aga et see kord tõeste peab sündima, see mõte on tal nii armas, et ta temast ei või lahutada. See on kui õnnetu armastus, mis inimese liikuma paneb, aga mis talle mitte kindlat teed ei juhata, mida mõõda eesmärgile võiks jõuda. Ta on kõrgel kraadil edew. Häälteol olgu parem põhjus kui edewus. Aga kus edewus otse puundub, jääb harkas sagedaste laiskus, tuihus ja ülbus asuma; jääb jäetakse kõik jõnuud tarwitamata ja selle järel käib sügaw alandamine. Awa-

liis hirvitamine ühel pool, sülgaw alandamine teisel pool, see on edewuse kaal. Kõige julgem tee, mida mööda inimene suure eesmärgile jõuab, on teraw tähelepanemine. Ta lühendab aega, mis käimiseks tarwis on. Pitt, wäsitaw, wassiw wirkus on lõdwa pääsi. Hää mõistus tarwitab terast tähelepanemist ja teeb enesele asja sedamaid selgeks. Seda inimest ei wõi tõsi töö ega meelejahutuse tarwis pruutida, kes oma täit tähelepanemist mitte selle asja päale ei suuda juhtida, mis silmapilgul just ees on. Kõikjagused korralised mõtted ehitawad teda päristöö juures nagu elawad unenäod magajat. Kui üks seltslane, kes teistega ühes lauas istub ehk ühes wankris sõidab, oma mõtetega keerdulesannete rehendamise juures wiibib, siis on ta igaw seltslane, teda tähele ei panda. Kui ta aga oma töölaua juures rehendamades seltsliku sõidu ehk joogilaua päale mõtleb, siis on ta wististe halb rehendaja. Kui sa üht ainust asja ühe korraga teed, terve jõu ja terawa tähelepanemisega teed, siis wõid sa ühelainsamal päewal palju ära teha. Tahad sa aga kaht asja ühel haawal toimetada, siis ei saa sina terwel aastal mitte palju walmis.

Wäsimata, teraw tähelepanek on suure waimu kindel tundemärk, kuna töötuhin, wassine ja rahutu olek lõdwa mehe igawesed awaldused on.

Õpi aja ja tõsi wäärtust tundma. Ratsu igat silmapilku nii tarwitada, et sellest midagi saab ja alale jääb. Kui sa just mitte kehalist ega waimulist tööd ei wõi teha, siis maga. Uni annab uut jõudu. Aga seda uut jõudu tuleb siis sedamaid tarwitada, et ta mitte iseenesest ajajooksul ära ei roi-

duks. Aeg on kallis ja elu lühikene, sellepärast ära jätta midagi homseks, mis täna võid ära teha. Kui ka laiskuse pärast oled midagi tegemata jätnud, siis tea, et sa seega oled põlgduft ära teeninud.

Üks kidsi inimene ütles sagedaste: Hoia kopikaid, rublad hoiavad endid isegi. See oli selle ihnuksaela kõige targem mõte. Sulle annan ma nõu minutit tähele panna, tunnid muretseswad siis isegi enese eest. Digeste tarwitatud minut kannab intressi, kaotatud minut aga nõuab intressi.

Wähe on neid inimesi, kes oma warandusega digeste talitseswad, weel vähem neid, kes oma ajaga digeste ümber käiwad. Ja ometi on aeg enam väärt kui warandus. Noored inimesed arwawad sagedaste, et neil aega küllalt weel ees olla, kui nad temast ka õige rohkesti ära raiskawad. Nii on ka suur warandus oma peremehi raiskajateks ja waesteks inimesteks teinud. See on üks etšitus, mida ikka ka hetsetatse, aga igaford liig hilja.

Warane ülestõusmine on suur aja tagawara ait. Mina olen sellest igal ajal, kus ma selle päewatorrade olen seadinud, kasu saanud ja rõõmu tunnud. Kui hilja sa ka magama lähed, tõuse ikka määratud ajal ülesse ja astu tööle. Külap filmad õhtu seda teada annawad, mil aeg puhkama minna. Oled sa paar tundi enne päewatöö algamist platsil, tarwita seda aega lugemiseks ehk järelmõtlemiseks, siis näed sa peagi, kuidas see sind edendab.

Mitmed raiskawad lugemisega palju aega. Nad loewad raamatuid, mida lõdwad mõtlejad kirjutanud ja mis sellepärast mõtlemist ei wõi kaswata, waid aina udustada. Niijugused raamatud on

osalt kõlaval keelel kirjutatud ja nad aratawad ise-
 juguseid tundmusi. Nad on õlle waht, mitte õlu ise.
 Nad ei kustuta jänna ega täida kõhtu. Waim jääb
 nende juures tühjaks. Kui sa loed, siis loe oma
 kirjanduse kõige paremaid kirju. Otsti kõige paremad
 kirjanikud, luuletajad ja ajaloo kirjutajad wälja ja
 tee ennaist nende kirjadega nii tuttawaks, et sa nende
 mõtteid igatahes mõid ette tuua, neid põhjendada
 ehk põhjendates laita. Romanide lugemine ei saada
 palju kasu, ehk olgu siis, kui nad meistritööd on.
 Toowad nad koguni kolemaid asju ette ja ärritawad
 seega wiimaks su tundmusi tuimuseni ära, siis sul
 ei ole tuumaka raamatu lugemiseks enam ihal-
 dust ega jõudu. Kui võimalik, siis kuluta iga päew,
 wähemalt aga iga nädala üks kindel jagu aega lu-
 gemise pääle ära. Selle aja tarwis wali siis luge-
 mise materjal wälja ja loe mingisuguse mõttesõhi
 järele, mitte ilma iseäralise otstarbeta kõike, mis
 kätte juhtub, segamine. Oled sa näituseks ajalehest
 ehk mujalt Kreutzwaldi laulude üle ühe armustuse
 leidnud, wõta kõik Kreutzwaldi laulud läbi ja kat-
 su järele, kas armustus igapidi asjaline ja täieline on.
 Siis wõta mõne teise luuletaja laulud käsile ja kir-
 juta ise nende üle üks armustus; aga hoia, et sa
 oma tööle juba mitte otja ette kaitähke ei pane
 seega, et päälkirjaks walis: „Mõni sõna“ M. M.
 luuletustest. „Mõnda sõna“ mõib neist iga karja-
 pois kirjutada, kes neist ise liiga wähe teab, kui et
 ta sellest teistele mõiks midagi ütelda. Päälfiri, mis
 „Mõne sõnaga“ algab, on awalik tunnistus kirjuta-
 jale enesele tema enese poolt, mis ütleb: Mina ei
 tunne räägitawat asja mitte täieste ja ma ei wõi

jellepärast temast mitte täielist arutust teha; et mul aga tarvis midagi kirjutada, siis kirjutan temast ainult „mõne sõna“. Niisugused kirjatööd ei ole mitte lugemise väärt. Mis ja loed, see olgu täielik töö, mis ja kirjutad, niisama täielik waimutöö.

Mis ja teed, seda tee mingisuguseks otstarbeks. Tee seda tubliste ja täielikult, mitte pääljitaudu; tungi sügawasse, otsti wiimased hallikad, wiimased juured ülesse. Poolikult tehtud tööd on ikka waene töö. Sina aga katsu tublised töösid teha. Paremini on üks täielik töö kui üheksa poolikut. Znimene, kes midagi ei tea ega midagi teada ei taha, on sellepoolest nende elukate ligimene, kes midagi teada ei wõi, sest et neil seks mõistus puudub. Tema selts ei ole soowitaw. Temast wõib wiimaks ainult ütelda, et ta on elanud, ja muud mitte midagi. Pane oma terwele elule üks inimese ja auuwääriline otstarbe ja seadi kõik oma tööd ja talitused nii sisse, et nende otstarbed selle pääotstarbega kokku lähewad. See annab sulle mehise laadi.

Rahelugune iseloom on olemas, mis inimest ei lase tähtjaks saada ehk mis teda naeru alla saadab. See on esiteks laisus, teiseks tilitseja loomus.

Laisk inimene ei wõta waewaks, ühtgi asja tõd põhjani läbi katsuda ja tundma õppida. Takistused hirmutawad ta iga tõeka töö juurest tagasi. Ta on rahul, kui ta ühest asjast ka natukenegi pääljitaudu teatust saab. Ta armab juure rumaluse wäikesest waewast paremaks ja walib esimese. Kui laisk takistust näeb, siis ütleb ta, et asi wõimata olla, ja wabandab seega oma laiskust. Seda ei ole, et laiskad ühe tunnikese üht asja terawaste tähele paneksi-

wad ja teda enam kui ühest küljest läbi katsufsiwad. Kui nad tesite inimestega räägiwad, kes asja teraselt tähele pannud ja tundma õppinud, siis awaneb nende teaduse puudus ja laiskuse suurus ja teeb neile hõbi. Reid asju, mis haritud mehel tarwis teada, peab igamees tubliste teadma, peab neist jagu saama.

Teistjugune on tilitseja loomus. Temal on ikka palju talitsemist ja tegemist, aga ta ei talita midagi suurt ega tähtsat. Ta peab tilitsefi asju suureks ja raiskab oma tähelepanemise nende pääle ära, mida tal suuremate asjade pääle tarwis oleks. Tema on weidi u'lasas, naljakas, kommeti tegija. Ta waatab inimeste riiete pääle, mitte nende tuuma pääle. Kuna ta näitlejate riideid wahib, läheb mängu tuum ta eest märkamata mööda.

Kui sa ühe asja oled ette wõtnud, siis ära lahku enne temast ära, ennegu sa temast täielikult oled jagu saanud. Seni loe ja otji ja mõtle wahetpidamata. Oled sa kuskil teiste seas, siis juhata kõne mõne asja pääle, mida see seltskond tunneb. Sääli ei ole tarwis häbeneda, ühe ehk teise asja järele küsida. Kui küsimused sündsa wabandusega ette tuuakse, siis ei peeta küsijat mitte uudishimuliseks ega rumalaks inimeseks. Riisjugust seltskonda ei olegi wahest olemas, mille käest sa mitte midagi teaduwäärilist asja ei wõiks küsida. Igamees teab midagi tulusat asja, mis sa weel ei tea ja mis sul ometi tarwis on teada. Otji, siis leiad, pane kõik tähele, siis selguwad filmad. Oma küsimisi wõid sa kergeste selle wiisi ja kombe läbi wabandada, kuidas sa küsid. Wiisil ja kombel on ilmas suur mõju, mida Gestlased weel wähe tunnawad. Inglise wanasõna ütleb: Osam

warastab enne hobuse ära, ennegu üksluine üle pööja waatab. Küsi kui õppiia, kes enese teadust tahab rikastada, mitte kui koolmeister, kes teist eksamineerib. Küsimust võib ju kergeste wiisakal kombel ette panna, nagu näituseks: Wabandage, kui ma teid oma küsimistega koorman — ma arwan jelles asjas teilt kõige õigema wastuse saawat.

Geistlane nimetab üht inimest, kes nelja „käpa“ pääl roomab, läpardiks. Riisuguseid wiletsaid inimesi on loodus wähe jüa ilma saatnud. Ka waimuelus on läpardid olemas, ja paraku palju enam kui kehaliises elus. Kes jüin tähele on pannud, see teab sellest jutustada: Ta on iga waimutöö põllult inimesi leidnud, kes jääb ainult käperdawad. Tundjale filmale on see niisama inetu kui see, kui keegi unlit-
sal käpakile roomab. Käpardil on ju küll ka oma eesmärk ja ta saab ka edasi, aga ta on ka sellejuures ometi halatsemise wäärt.

Kel terwed kondid on, sel ei ole tarwis käperdada, kel terve mõistus, see ei pruugi mitte waimuelus läpard olla. Wõta waewaks püüsti ajada ja tõndida, ja asi lähebgi. Mis keelab jünd, nagu Setukene ütleb „mõistust pruutida“, kui sul terve pää otjas on, mida sa wõid mõtlema panna? Ole hoolas ja katsu iga asi wõimalikult erapoolikult ja põhjani läbi, et sa mitte tuhanda eksliise mõttega ei sureks. Tuhanded mõtawad mõtte laiskuse pärast teiste arwamised wastu. Nad ütlewad nad kord järele, ja et nad neid kord ju awaldanud, siis peawad nad neid oma mõteteks ja seisawad nende eest. Siit kasvab atwalik arwamine ja rahwahääl wälja, mis seda enam võib wiltu minna, mida wähem inimesed ise mõtlewad.

Noortel rahwastel on see õnnetus, et läpardid nende seas kergeste siginewad. Neil ei ole weel palju elutarkust, mille abil nad aegjaste aru saatsiwad, kus läpard ette astub. Ka suurte kultuurarahwaste seas on inimesi, kes läparditeks loodud; kuid neil ei ole jälle wõimalik teistele koormaks langeda, sest et neile pea selga pöördakse. Weikeste rahwaste juures on asi mõnikord otse mõistatus: Igamees on aegapidi nii kaugele saanud, et ta selgeste teab, et see ja see igati loodud läpard on ja seks jääb; kuid lahti ei saada temast ometi mitte.

Läpardid on need, kes suurte ringkondade, sagedaste terwete pisikeste rahwaste edu finni peawad ehk koguni wiltu ajawad. Sellepärast on nad väga kahjulikud kaasinimesed. Nende kahju on seda pahem, et nõrgad waimud neist aru ei saa, neid eneste eeskujuks wõtawad ja ta käpa-dajateks saawad, kuna hääd eeskujud neid wahest tublideks inimesteks oleksiwad kaswatanud. Inimese waimuelu awaldused on nii peenikesed ja sulad, et neid raske on ära tunda ja otsustamise alla wõtta. Niisugused kaswawat umbrohtu tunneme meie kergeste ära ja näeme ka selgeste, kuidas ta wiljale kahju teeb. Waimupõllu umbrohi lõtkab sagedaste jadade filma ees, ilma et teda keegi umbrohuks nimetaksigi. Wähemalt ollakse ülearu pehme tema wastu.

Wanasõna ütleb: Parema pool muna kui tühi koor. Mõina ütleb: Pane tähele, et su poolemuna armastus sind mitte pooleks meheks ei tee. Parema jää kodu, kui sa poole linna tee päält tagasi tuled. Oled sa külastoolist läbi käinud ja tahad edasi õppida, aga sul ei ole wõimalik enam kooli minna, siis pane

enesele kihelkonna kooli õpeplaan sihiks ette ja õpi eraviisil priitundidel, kuni sa selle igapidi oled kätte saanud, mis su naaber koolmeistri abiga, ja su jõud on siin mõnes tükis enam kasvanud kui su naabri jõud, ehk tema koolis küll jälle mõnes tükis sinust ette on jõudnud. Et si enesele raamatute seast sõpru, et sul neid mitte kõrtsidest ei oleks tarvis otsida. Õpi awatud silmadega ja waimuga noores eas, et sa iseennast ja teisi wõiksid juhatada. Õpi ja rikasta oma waimu noores põlwes kõiksuguste teadustega, et su waim wanas eas mitte tühi ja kole ei oleks. Mida rik- kam su siimine maailm, seda lõbusam su eluõhtu. Cicero ütleb: „Teaduslikud tööd toidawad noorust, lõbustawad wanadust, ilustawad õnne, on pelgupaigaks õnnetuses.“

Mõned inimesed loewad palju, aga nad ei mõtle sellejuures mitte palju. Nad teewad oma pääaju magajaks, kuhu nad kõiksugust warandust ilma korrata ja arenduseta sisse wiistawad. Niipea kui nad oma juu lahti teewad, on kohe kuulda, kui segane nende teadusraam nende pääajus on. Selget pilku ja kind- lat sihti neil ei ole.

Mina loen, et ma teiste inimeste mõtteid teada saaksin. Kui mina neid mõtteid mitte järele ei kaalu, neid minu oma mõtetega mitte kokku ega wastastikku ei seadi, waid nad aga oma mõtetele jekka sean, siis kauplen ma võera waraga ja olen oma wara poo- lest pankrotis. Üsimene asi on, et meie teiste mõt- teid järele mõtleme, aga siis peab nende läbimõtle- mine ja kritiseerimine tulema. Võeraste mõtete jä- rele mõtlemine ja järele ütlemine ilma järele katju- mata, kas nad ka õiged on, see on papagoi ja kom- meti tegija asi!

II.

Õra arwa, et ma julle ainult raamatu tarkust soowitan, kui see haridus ka wäga tarwilik on. Ilma tundmise panen ma tema kõrwale, ja see on raamatutarkusest weel enam wäärt. Nemad käiwad üksteisega käsitäes ja kumbgi ei ole ilma teiseta täielik. Ilma tundmist ei wõi toas õppida waid wäljas ilmaturul. Raamatud teda ei anna, ehk raamatutest küll palju aratust saab, mis su filmi ilmaturu tarwis awab. Raamatutest korjatud juhtmõtted ja mõttejuhid on julle abinõudeks, ilma põhjalikult tundma õppida, sest raamatud on ka ilma inimeste waimutöö.

Snimene, kes oma tarkuse ainuüksi raamatutest on korjanud, ei tunne ilma õieti ja ei mõista ka ilmas õieti elada. Tema on raamatute järele enesele ilma kofku seadinud, kuid ta tema mõtte järele peaks olema, ja sellest ei lahku ta õra. Tal läheb meel pahaks, kui ta näeb, et ilmas asjad teisiti on. Temaga on wäga tülikas aru pidada, sest et ta ikka eksib ja oma eksitust ialgi ei taha tunda. Tahaks teegi tema eksitusi parandada, siis saaks talle eluks ajaks tööd.

Niisugused inimesed ei mõista endid hääs seltskonnas mitte õigeste üles pidada. Nad on silumata ja pahandawad ka säääl, kus nad seda ise sugugi ei soowi. Nad ei tea selle pääle waadata, kellega nad räägiwad. Ometi on teada, et üks ja seesama kõnetoon mitte igale kohale ei sünni. Kes maailma ja inimesi ja nende iseloomu tähele pannud ja tundma õppinud, see on raamatutargast niisamuti „üle“ nagu hästi õpetatud hobune tuimast eeslist.

Spi sellepärast inimesi hästi tundma, niihästi meeste- kui naisterahvast. Uja nendega juttu ja pane neid tähele, mitte üffi nende wälimises elus olus, kus nad ette waatawad, waid iseäranis nende loomus ja laadis, mida nad kergeste ei wõi muuta. Siis tee oma otsus nende üle selle järele, mis sa oled uäinud ja tähele pannud, mitte selle järele, mis sa neilt ehk ootad wõi loodad. Ratsju sagedaste järele, kas sinu arwamised ajajooksul mitte ei ole muutunud, kas sa mitte teiste filmadega ei ole hakanud maailma waatama ja oma kaasinimesi tähele panema, kas sa endisi ekstitusi oled ära tunnud ja parandanud. Minult see on edasiastumise kindel tundemärk. See ei ole imeks panna, kui inimene omas noores eas, kus ta wõeraid mõtteid peab koguma, õigete mõtete kõrwal ka eksliji wastu wõtab ja neid õigeteks peab; aga see inimene on kahetsemise wäärt, kes neist ekslistest mõtetest ennaft ei jaks wabastada. Waimukas mees teeb enese peagi ekslistest arwamistest lahti ja ei häbene mitte oma ekstitust tunnistada. Mõrgad pääd käiwad südame soowide järele ja on sellepärast tujukad, kuna tublid pääd tundmuste ja tahtmistele üle walitsewad ja neile eesmärgid ja piirid määravad.

Mehine kindlus on kallis asi. Tema kaswab elutarkusest, asjatundmisest ja küpsusest wälja. Näen, kuulen ehk loen ma üht meest, kes omas asjas kindel on, siis ei tee see mulle mitte kõige päält rõõmu, waid see sunnib mind tööle: Ma pean enesele selle selguse kätte saama, kas ta oma asja ka põhjani tunneb ja õigeste ette toob. On lugu nii, siis tuleb rõõm ja auustamine. Leian ma aga, et ta omad

mõtted teiste käest on lainanud, siis olen ma truu sulase leidnud, teda küll järelkäijaks võib tarvitada, aga ei ialgi eestkäijaks. Tema kindlus on sulatus. Seian ma koguni, et muritam kindel mees ainult juuri sõnu teeb, sest et tal seda mingiks otstarbeks vaja on, siis on ta tühi hoopleja, kes põlgduft ära teenib, kui sõbralik õpetus teda ei paranda.

Sügawaste haritud inimene ei astu oma arwamistega mitte hoobeldest ette, kui teda ta iseloom sets ei sunni, waid tema awaldab oma arwamisi ikka paraja mahedusega ja põhjendades. See mõidab südameid ja päid. Haritud mees jaksab ka neid arwamisi wagu sel werel kuulatada, mis tema arwamiste wastu käiwad, kuna poolharitud inimene ärritatud saab, kui wastaseid mõtteid ette tuuakse. See tuleb sellest, et esimene oma asjas julge on, kuna teine oma asja nõrkust tunneb ja kaotamist kardab.

Soomid sa, et sind pilkamiseks mitte liig rumalaks ei peeta, siis ära kohuta oma tarkust teiste ees ülesse ega tee ennaft ilmaaegu lolliks. Ära taha targem olla kui kõik teised juuresolejad. Kõi oma tarkusega ettemaatlikult ümber nagu taskukellaga. Ära tõmba teda mitte iga filmapiilk taskust wälja, et teised teda näeksiwad. Kui keegi aga küsib, mis kell olla, siis teata õiget aega.

Nii mõnigi mõiks tähtjaks meheks saada, aga tal puudub sets üks päätingimine: Teraw inimeste tundmine. Ta kuulab inimeste sõnu ja näeb nende tegusid ja teeb nende üle nende järele otsuse. Aga mis siis, kui inimene oma sõnadega ja tegudega näitleb ja selle näitemänguga teisi tahab eksitada? Sellepärast on ikka tarwis küsida: Mis pärast ütleb

tema seda ja mis tarwis teeb ta seda? Oled sa inimese pääsihid tundma saanud, siis võid sa ka ligi forralt ette arvata, mis ta selles ehk teises asjas edaspidi teeb. Inimeste püüdmiste pääsihid on aga enamiste väga mitmesugustest asjadest kokku pandud ja sellepärast raskest selgeste ära näha. Mis on ju enese tegude ja püüdmiste pääsiht? Väga palju on inimesi, kes oma elule pääsihti ei jõuagi ette tähendada, vaid kes sellepoolest eluks ajaks udu sisse jäävad. Need on nullid suure inimesesoo rehnungis. Nende tööd ja teod on heitlikud nagu kedadised ilmad, ja sellepärast nende tundmine raske. Aga ka sihiindlad inimesed ei ole ikka oma tegude juhatajad. Sagedaste tulewad wälimised juhtumised ja ajawad neid omast sihist kaugele kõrwale. Juba terwise seis muudab inimese mõnikord koguni teisets.

Inimese tundmine on sellepärast raske asi. Harjuta siis oma tähelepanemist ja terita oma pilku, et sa mitte ei effits. On sulle loodus siin hääd anded kinkinud, siis on üks ülem tingimine täidetud; aga sa pead siis veel inimese tundmise ülikooli minema. Selles ülikoolis võib kergete fuludega õppida, aga wastuwõtmise tingimised on raskest: Esiteks pead sa selle ülikooli keele ära õppima ja teisets ta gümnaasiumi läbi käima. See keel on mõtteteaduse ja waimuteaduse (hingeteaduse) tundmine ja see gümnaasium ajalugu. Ülikool ise on igapäine elu inimeste keskes. Kui sul himu on oma haridust laiendada, ja kui sul veel mitte õiget sihti ega eesmärki ei ole, siis annan ma sulle nõu, et sa selle ülikooli läbi käiksid.

Paraku puudub meil veel mõtteteaduse ja waimuteaduse õperaamat. Aga meil on ometi juba häid

ajaloo raamatuid. Kes haritud inimene tahab olla, see kannab selle eest hoolt, et tal ajalugu tuttav on. Kes ilmas tahab mehena elada, sel on ajaloo tundmist hädaste waja. Ajalugu annab meile palju häid eeskujusid ja õpetab meid ilmapäalist elu kui üht pikka jõge tundma, millest olewist üks weikene tükkene on, aga mitte üks seisaw lahutatud järw. Hää on, kui ajaloo kirjutaja fiin ja säääl märku annab, miks see ehk teine seda ehk teist asja nii toimetab, kui ta teo esimese juure mulla alt wälja tõmbab ja ette näitab. Aga parem on, kui sa ise selle pääle heidad ja iga teo ja juhtumise juuri ülesse otsid, lühidelt, kui sa ajalugu juurdled. Sa saad leidma, et ka kõige suuremad mehed ilma wigata ja ka kõige wähemad waimud koguni ilma kõrgema sihita ei ole.

Teadus on tarwilik ja kasulik ehe ja iga teaduse pundus alandaw. Aga hoia ennaft nende efektuste eest, mis teadusega üheskoos ilmuvad. Uue mate teaduste omandamine tuleb kallimaks pidada kui wanade. Praeguse Europa elu olu tundmine on parem kui wana Europa tundmine. Rikasta oma teadmisi iga päew, et sa waimu poolest enam ja enam meheks kaswaksid!

III.

Sõnad on mõtete riided. Waata kõige päält, et sa puhtaste ja õigeste räägiksid. Nii wähe kui sa ise narakas riides teiste sekka tohid astuda, nii wähe tohid sa oma mõtteid narakates riides awaldada. Kui su mõtted muidu ka õiged oleksiwad, aga kui nad forratumal wiisil saawad awaldatud, siis mõetaks neid niisama weikese rõõmuga wasta kui

üht haritud inimest, kes jopastatud räbalates tuleb. Mõtte õigust ehk kõnerust ei juuda mitte igamees ära tunda, aga kõnewiisi kuuleb igamees, sest inimesel on üksainus mõistus ja kaks kõrwa. Sest ei saa weel mitte küll, et sa ilma wigata räägid ja kirjutad: Sa pead ka ilusaste rääkima ja kirjutama. Kena kõnewiis jõuab mõndagi wiga ja puudust kinni katta.

Kõne on hariduse mõõdupuu. Soowid sa, et sind teised hästi haritud inimeseks peaksiwad, siis mõtle küll järele, kuidas sa räägid. Turu päält ja tänawatest wõid sa häid eeskujusid saada selle tarwis, kuidas toorus räägib, häist lauludest ja raamatutest, kuidas haritud inimene oma mõtteid awaldab. Loe sellepärast häid kirjanikke tähele pannes. Ära mine ühestgi sõnast mööda, mida sa hästi ei mõista, weel vähem tarwita üht sõna, mille mõte sul mitte kõigiti selge ei ole. Muidu wõib kergeste juhtuda, et sa mõderaste sulgedega ennast ehitad ja naeru alla langed.

See on palju wäärt, et sa häid kirju mõistaksid kirjutada. Seda tuleb sagedaste tarwis ja juuri on tunnistuseks, kui palju sa meie aja haridusest oled jõudnud kätte saada. Keel on mõtete awaldamiseks olemas. Oled sa hooletu ja ei mõtle dieti järele, mis sa kirjutad, siis paistab see igast reast wälja ja waotab su lugupidamist lugeja silma ees allapoole. Puudulikult mõistetawas keeles ei taha keegi mõistlik oma mõtteid awaldada, weel vähem niisuguses keeles awaldatud mõtteid kuulda. Hiljuti kuulsin ma üht inimest Saksa keelt rääkivat, mida ta puudulikult mõistab. Ta rääkis

kui laps, kes parem oma suu peats kinni pidama, sest et tal mõtteid ei ole awaldada. Nüüd wõttis keegi emakeele kõnekeeleks, ja mees rääkis nii küpselt, et rõõm kuulda. Kanna hoolt, et su kõne, iseäranis aga, et su kirjad küpsust näitaksivad.

Kanna hoolt, et sa oma keelt täieste walitset-
sid. Kui sa omas kõnes sagedaste kogeled ja sõnu
taga ajad, siis näitad sa, et sa keele tundmisega veel
walmis ei ole. Õpi oma keele ilu tundma ja tar-
witama. Hooletus kõnewiisist ei ole kusgil lubatud
ega kiidunäärt, ei sõprade keskes ega wõeraste seas,
weel vähem kirjades. Mõitepa kui sa märkad, et
mõni sõna ehk ütlus sul enesel mitte hästi meele
järele ei ole, siis ole julge, et siin parandamist
tõeste tarwis läheb. Otsi abi hääde kirjanikkude juu-
rest ja õpi ilusaid ja häid lihtkirju sagedaste pähä.
See kaswatab su wõimu keele tarwitamises. Mõis-
tad sa teisi keeli, siis tõlgi ilusaid tükkä wõerast kee-
lest emakeelde ja katju mõne aja taga järele, kas su
tõlge mitte üksluine ei ole. Siis teda, kuni sa näed,
et tal täielik emakeele mõnu on, ilma et kirjatükk
ilu ja tuuma poolest algupärasest kirjast tagasi jääks.
Üks mees, kes puudulikul keelel kirjutas, on puusjapa
sarnane, kes nürida kirwega tööd teeb: Nende töö on
kui tuli toores puus. Kui inimesed kord keele ilu
nõuawad, siis ei wõi meie nende nõudmist muuta,
waid meie peame katsuma seda nõudmist täita.

Wõeraste keelte tundmine on meie ajal väga
kasulik ja sellepärast igatsetaw. Oled sa ühe wõera
keele õppimisele wõtnud, siis ära lepi mitte tema
puuduliku tundmisega, waid katju ta nii kätte saada,
et sa temast täielikult jagu saad. Seks on tarwis

õpitavas keeles palju lugeda ja rääkida, niisugusega rääkida, kes teda täiesti tunnevad. Võeraste keelte tundmine aitab kind ka oma emakeele õigele tundmisele ja lugupidamisele.

Aga ka emakeel jääb su suus üksluiseks, kui ja teda sagedaste ei kõnele ega loe ega kirjuta. Emakeel on su teiste keelte ema, sellepärast tuleb talle kõige suuremat auru anda. See au ei või muud olla kui see, et sa teda kõige enam mõistad ja temas oma mõtteid kõige paremine võid avaldada. Kui sa ka teisi keelesid räägid, siis tuleb emakeelt ometi kõige enam rääkida. See on igale Gesti laiele alandav, kui ta ainult iseäraliste juhtumiste juures emakeelt räägib ja muidu ikka muud keelt tarvitab. See ka omalt poolt töö, et Gesti keel Gesti perekonna keeleks saaks, ka jääl, kus võeraid kõrgemalt haritud keeli mõistetakse.

Ükski teine anne ei või inimest nii armsaks teha kui hää kõneanne. Paulikuks peab inimene sündima, kõnemeheks võid sa ise õppida, kui sul terane mõistus käes on. Ka kõige suuremad looduse annid nõuavad harimist ja harjutust. Kuulen ma üht suurt kõnemeest, siis ei tea ma mitte ütelda, mis teda enam suureks kõnemeheks on teinud, kas loodud and ehk virkus. Oleks sinul ilma annita tema virkus olemat, siis oleksid kannis tähtjas kõnemees. Miks ei või ka sina ladustaste ja südamest rääkida, kui sa püüad? Miks ei või sina üht asja põhjalikult läbi katsuda ja teistele elavalt ja palavalt südame pääle panna? Kõneand tõstab inimesed loomadest kaugemale kõrgemasse, tõsta sina ennast kõne osavusega teistest inimestest kõrgemale.

Tahad sa hääks kõnemeheks saada, siis kuula häid kõnemehi tähele pannes. Kui sa neid ka ahwi wiisi ei tohi järele teha, siis wõid sa neist ometi palju äratust saada. Kõnepidamine on kunst, mis waimu ja keeleosawust nõuab. Waimu tuleb loodusest oodata, keeleosawust aga keelemeistritelt õppida. Kes kunstnikuks tahab saada, see waligu enesele häid kunstnikka eeskujuks ja katsugu neile järele jõuda. Hää kõnemees wõib kuuljate tundmuste ja mõtete üle kuninglikult walitseda. Rahwas peab suurt kõnemeest läkitatud prohwetiks ja kuulatab teda kas jõömata.

Ilma ilusa wälimise keelekujuta ei wõi keegi ilusat kõnet pidada, ilma tubli tuumata keegi kõnemehe nime teenida. Ma tunnen üht meest, kes koosolekutel hää meelega oma häält kuulda lasseb. Iga teine ehk kolmas rääkija on jällegi tema. Ta räägib pikad seletused ette ja katsub oma kõnele wälimiste abinõude waral mõju anda. Kui ta awaliku kogu ees kõnet peab, siis kahetjen ma ikka, et päewapiltniku ligi ei ole, kes temast iga minut kümme pilti teeks. Ta jahib oma kätega ja wõtab enesele seisju, nagu oleks maalmeister teda ülesse maalimas, ehk palju enam, nagu tahaks ta enesest terve rea weidraid pilta lasta walmistada. Ta kuuljad? Need, kes mõistust ei pruugi, waid ainult silmi ja kõrwu, need plaksutawad käsa. Teised peawad teda kommejandiks ja õlepääks. Õlepääde ase on aga kõlgujas, mitte kõnesaalis. Siin astugu mehed ülesse, kes pääd seletada ja südant soojendada mõistawad.

IV.

Nii kuidagi liikumine söögiisu suurendab, nii teritab töö rõõmutundmist meelelahutuse juures. Näitemäng, kontsert jne teeb sellele enam rõõmu, kes wirgaste tööd tegi, kui sellele, kes laiskles. Ma julgen koguni seda arvamist avaldada, et iga naisterahvas, kel waimu ja haridust on, wirgast ja tööst mehest palju lugu peab, kuna ta laisklejat põlgab. Wiimane on niisama korratu ja arutu oma meelelahutustes kui töödes.

Mida vähem inimesel tööd on, seda vähem leiab ta aega oma weikeste asjade talituseks. See on kindel tõde. Üks aigutab, teine jätab oma töö hõmseteks, kolmas ei leia himu töö tarwis, ja nii jääwad tööd tegemata ja aeg woolab asjata mööda nagu wesi wesiirattast. Kel selle wastu palju tegemist on, see ei wõi kõhklemata hakata. Ta mõtab iga töö õigel ajal ette ja teeb kõik tööd järjeft walmis. Kes oma töö wirgaste ära teeb, selle töö kannab ka wilja, ja selle töö wilja kannab, sellele annab töö uut priiskust ja tööjõudu. Kes aga laisk on, selle jõud jääb seisma ja läheb halwaks nagu seisaw wesi.

Koosolekud mõiwad oma töödega ainult siis hästi edasi jõuda, kui nad hää päewaforra ülesse seadivad ja sellest kinni peawad. See fina enesele ka oma päewaford, nädalaford, aastaford ja elueaford, see on, määrata oma töö ette ära iga päewa, nädala, aasta ja terve eluaja tarwis. Ma arwan, et sa siis, kui terwis käes, kolme mehe töö mõid ära teha. Ehk teed ford proowi. Siis saad sa ühe tähtsa küsimuse üle kindla selguse kätte.

Proovi ennast ja oma tööd. Ma annaksin igale mõistlikule inimesele nõu, et ta iga õhtu enesele küsimuse ette paneks: Olen ma oma tänased tööd kõigil ajal ja korral ära teinud? Kas ma olen midagi teinud, mis mulle ja teistele kasulik on? Olen ma oma aega hästi ära tarvitanud? Mis tuleb homme teha? Kuida sa müüd nende küsimuste peale jah ehk ei võid osta, nii leiad sa oma päevatööst ka rõõmu ehk kurbdust. Sellest tuleb su töö ja terve elu järele korralik käik ja su silm selgub iseenese proovimises. Kui sa veel ka küsid, mis sa täna hädad ehk paha oled teinud, siis lähed sa ühtlasi ka paremaks.

Tööd ja talitused ei nõua nõidumist ega iseäralisi waimuandeid. Kord, wirtsus ja wagusus wiivad terase mõistusega inimese kaugemale kui suured waimuanded. See on õige ärimees, kes oma töödest jagu saab ja neist mitte ilmaaegu kõrgemale ja kaugemale üle ei hüppa. See nõuab hädad tähelepanemist. Hädad tähelepanemine teeb inimesele võimalikuks, et ta oma täit jõudu ühe asja peale võib koguda, ilma et ta selle juures kui magaja maad ilma ära unustaks: Tal on võimalik, igatahes oma jõudu ka mõne muu asja peale juhutada. Ettewõetud töö poolele jätmine, ühe töö tegemine ja teise peale mõtlemine ehk kahe asja talitamine ühel ajal, need on weikeste waimude alalised tundemärgid.

Väistlus võtab palju aega. Ole wirt ja wäsimata. Et sulle käskimine ei peaks häbi tegema, siis muretsje enesele teenimisega auu. Äri hing on usinus, usinuse tugi hädad kord. Igale asjale anna oma õige kord ja pea sellest korraist kõikumata kinni. Su

waem ja aeg, mis korrapidamine ära kulutab, kannab ajafordset wilja. Korratust inimesest on mul raske lugu pidada. Ma küsin ikka: Kui tema ühest nii tähtsast asjast ei hooli nagu ford on, mis asjast ta siis hoolib? Igal tublil tööl, igal kenal asjal on oma ford sees. Kes seda ei tunne ega armasta, sellel on üks puudus külles, mida ta kõigest jõust peaks katsuma ära parandada.

Urielu nõuab kannatust. Mõnel inimesel on tähelepanew kõrw armsam kui ta palwe täitmine. Mõistlik inimene ei hakka mitte wõimata asja pääle, aga mis ta on ette wõtnud, selle ta toimetab ka tõeste ära. Mida raskemaks tal oma joowi täitmine läheb, seda suurema tüsedusega ja kannatusega läheb ta tema kallale, kuni ta wiimaks eesmärgile jõudnud. Ära ka jina ühestgi püüdmise wäärilisest asjast raskele pärast tagane. Ei wii üks tee eesmärgile, siis katsu teist. Kannatus ja wiisadus wiivad eesmärgile. Kui sul kõige rohkem tegemist on, siis wõta enesele nägu, millest sinu pakkii mitte ei wõi lugeda. Wagune olet on õigel ajal palju wäärt.

Sagedaste kuuluse kaebust selle üle, et auus töö auusat palka ei leia. Seda juhtub ilmas, aga tubli töö wiib enamiste ikka eesmärgile. Tõeste auuwääriline töö ei wõi kaua warju alla jääda, kui teda ka meelega peaks warjatama. On inimesi, kes kõliseswat auu otsiwad. Kes neid ligemalt tundma õpib, see leiab, et nad tühjad pääd on, mis kõrges kõiguwad. Terarasked ja mõtterikkad pääd hoitawad endid tagasi. Nemad tunnawad oma wäärtust isegi ja neil ei ole sellepärast teiste kõliseswat tunnistust jaks tarwisgi. Mõistlik inimene ei seadi oma

tööd ialgi selle järele, kas ta sellest kiitust saab ehk ei. Tema tunneb ise oma töö väärtust ja see annab talle rahu. Mõistlikkude silma eest ei jää ta töö muidugi mitte warjule.

Wali enesele hääd eeskujud ja toeta ennast nende najale. Siis seisab ja kindlamine ja jõuab enam edasi kui siis, kui ta ise oma pääd katseid teed. Ainult elukõlbduse küsimustes katse ja eeskäija olla. Teistes asjades on sageaaste targem järelekäijaks heita.

V.

Nii kuidagi kuuske ja kaske, tamme ja pärna ühe sõnaga puudeks kutsutakse, nii kutsutakse uuemal ajal häädust ja heldust, truudust ja lahkest woorusteks. Waprus, julgus, wiskus, puhtus, karskus, kasinus jne on ka inimlikud woorused. Woorus on õnne hallitaja. Tead ja, et ka wooruslik oled, siis tunned ja enda õnneliku olewat. Wida täielikumad su woorused, seda suurem ja täielikum su õnn. Püüa igas tükis täielikuks saada. Kui ja siin ka otsani eesmärgile ei saa, siis saad ja temale ometi ligemale. „Ta joow ei läinud küll mitte täide, aga ta oli kawnis.“ See kiitus on igamehele ehteks, iseäranis noorele inimesele. Kes ilmas kartlikult ja kaeblikult ette astub, sellest läheb ilm tähelepanemata mööda. Mehed ja naised, kes sulasteks sündinud, waowad waprata ja julgete walitsuse alla. Tahab inimene, iseäranis noor inimene siit ilmast õnne leida, siis peab ta seespoolt tõe, wiisa ja kindel olema, wäljaspoolt aga alandlik ja mahe. Oma priiustest ja

õigustest peab ta mahedaste, aga ometi südiste kinni pidama.

Sa ehk kostad, et sa oma laadi (karakteri) ei või muuta ja arvad, et laadi muutmine üleüldse võimata on. See on ühe teatava piirini õige, aga mitte enam. Oma loomust ei või keegi koguni uueks muuta, aga kes ennast mõistab tähele panna ja tarkust pruukida, see võib oma laadi märksalt parandada. Häa tahtmine on siin esimene tingimine. Tarkust on siia ilma hädaste tarvis, kus kirjub juhtumised sagedaste kõige õnnelikuma inimese õnnetumaks teevad. Taemas teab, elu on hädarikas toimetus: kel kanatust ei ole, selle õnn ripub nõrga niidi otsas. On keegi veel selle mõtte sulaseks heitnud, et tema oma laadi ei või muuta, seda halvem. Täielist ja ekstimata inimest meil ei ole. Seega on ka tema siit ja säält puudulik ja ekstimata. Kui wilets ta nüüd on, et ta ennast parandada ei saa, sest et ta seda üleüldse võimalikuks ei pea! Enese parandamiseks ja täiendamiseks katsu ikka üks lahti hoida. Kes selle kinni sulub, see näitab, et ta haridusjärg kehvas korras on.

Sellest ei saa küllalt, et sul looduse andi on wooruste tarvis; sa pead neid andisid ka tarvitama. Su häa nimi olgu selle kalju pääle rajatud, muidu kukub ta maha ja matab sind oma prügi alla. Oma auusa nime põhjendamise juures ei jõua keegi küllalt hoolas ja ettevaatlik olla. Üks ainus mõtlemata sõna, õiguse painutamine ehk tõe wäänamine annab inimestele tunnistuse, et sa ka niisugust asja sallid, ja seega on kohus su pääle mõistetud. Rikumine on kerge, parandamine raske, iseäranis siin:

Hää nimit on klaasine kellutene, mis fergeste katkeb ja oma helina kaotab.

Igal inimesel on oma jagu enese armastust. Eneſearmastus on osaw müürisepp: Ta ehitab pakſu müüri meie ja meie wigade wahele, nii et meie oma wigadest ainult teiste läbi teadmiſt ſaame, kuna nad meie oma ſilmade eest kinni on kaetud. Kus ta aga mõne wooruſe leiab, ſinna jätab ta müürile awara afna ſiſſe: Waata ja imetele, kui suured ſu enese hääduſed on!

Sellepärast pahan dab ſee inimesi, kui ſa neile nende puuduſi ette arutad, kuna nad kiitust kui loomuliſt aſja waſtu wõtawad. Nad on ſellega nii ära wilunud. Vaitja on kui rahutu kompsia uſſe taga, kuna kiitja afna awaja on, kes ſoojale päikſepaiſtele teed teeb. Suuri puuduſid ja wigasid laſewad inimesed ennemine laita kui weikeſi. Wiſpärast? Suuri puuduſi wõib fergemine wabandada kui weikeſi. Iſeäranis edewad inimesed ei jõua ſeda ära kannatada, kui neile weikeſi weakeſi ette heidetakſe. Edewad uhustawad nende wooruſtega, mis neil ei ole, ja nendega, mis wooruſed ei olegi.

U'laſad ja hulbakad, edewad ja halbid inimesed lahutan ma meeſte ſeaſt wälja. Kui neid wigasid õrnasoo juureſt leitakſe, ſiis wõib ſeda andeks anda. On aga mehed niisugufe korra ſiſſe ſattunud, ſiis on rehnuſ walmis. Meeſte juureſt otſime meie mõtlemiſe wõimu: mehed peawad mõtelda mõiſtma. Mõtlemine on meeſte suurem päewatöö. Kes aga edew ja halp on ja eneſeſt enam lugu peab, kui ta wäärt on, ſee näitab, et tema mõtlemine ſes tükiſ udus heljub. Tema ei ſaa ſelleſtgi aru, kuidas ede-

mus just oma enese otstarbete vastu patustab. Mõni fergats tahab kõik wägisõnaga wäärata ja awaldata sellejuures oma teaduste tundmise suurt puudust. Mõni teine peab ennast igas küsimuses nii targaks, et seda üsna häda on päält waadata. Mõni kolmas armab ennast seega fergitada mõiwat, kui ta tubli-
 jid mehi alla rufub, mõni jälle seega, kui ta suuri mehi oma tutawateks wõi koguni sõpradeks ütleb lugeda mõiwat. Ka ei puudu neid, kes õrnasoo juures ütlewad palju kiitust leidwat. On see tõeste õige, siis ei ole ju sellega tarwis kiidelda, on see aga luuletus, siis on niisugune kiitlemine halatsemise wääriline. Mehist olekut ei ole kumbasgi. Mii-
 sama halb on kuulda, kui keegi oma suurtest sugulastest kiitleb. Rikkad ei laena.

Waata ette, et sa enesele kiituselahkaid mitte kunstlikult woolama ei pane. See olgu wihmausfifefste töö. Kui su enese mehe wäärtus ja tööd sulle kiitust ei saada, siis ei wõi sinna keegi muu midagi parata kui su enese tublimaks ja töötamaks saamine. Ära unusta, et teenimata kiitus kõige libedam pilkamine on. Ühegi asjaga ei wõi teist inimest lausamine nuhelda kui teenimata kiitusega. Kuuled sa kiitust, siis küsi kõige päält, kas sa seda ka oled ära teeninud. Kui ei, siis sajab su õieaeda suhturarahet. Seda ei armasta keegi, kes ijeeneje luuletuse fangelane on. Ära nõua enesele enam auustust kui ja wäärt oled. Oled sa aga alandlik, siis peab sinust igamees lugu. Kui kaupmees oma kauba eest liig kõrget hinda nõuab, siis jääb kaup katki ja ta ei saa topikutgi. Küübib ta aga paraja hinna, siis on ostjaid küllalt. Õiget mõõtu ja kaalu ei nõuta

mitte üksi kaubaturul, waid iseäranis ka eluturul. Alandliku ja argliku oleku wahel on aga waks wahet. Nii kiiduwäärt kui esimene on, nii naeruwäärt on teine. Argdus on argpükside asi, alandus mõistliste inimeste asi. Sõnaga alandlik meel ei tähenda ma siis mitte argdust ega enese wäärtuse wähenemist, waid mõistlikku, otsekoheselt olekut, mis ennaft kusegil ette ei tungi. Häbemata olef passib mehele niisama wähe kui häbelik olef. Ole sellepärast otsekoheselt kindel ja ettewaatlik ja õpi oma tõsist wäärtust tundma, et ja selle järele wõiksid oma tegemist juhata da ja täiendada. Muretse aga selle eest, et teised mitte ei märkaks, et ja oma wäärtusest küllalt oskad lugu pidada. Ega ju tõsine wäärtus teiste eest warjule ei jää. Ära teisi aga oma wäärtuse tundmises seega eksita, et ja neile teda ette heljutad.

Diglasel mehel ei saa sellest weel mitte küllalt, et ta õigust armastab. Suur waim ja kaunid püüdmised on enam wäärt. Suur waim ei kõnni mitte üksi kõrgel, waid ta ulatab ka maha weikeste wäetimate juurde. Weikesed waimud on jonnakad. Nad armastawad kättemaksmist ja ei suuda mitte naljalt andeks anda. Suured mehed haletsewad eksitust, weikesed trahwiwad neid. Suur olla, see on wähe dele antud; aga suure najal seis ta, seda wõib igamees.

Õga mõistlik inimene otsib tõtt. Kes meelega wale tab, seda wõib tõsi se mehe seisukohast nõdrameeliseks pidada. Kui aga teegi oma arwamises eksib, siis ei wõi teda mitte enne hukka mõista, kui näha on, et ta õigemale asjatundmisele oma kõrwad ja silmad kinni sulub. Kristlik armastus käsib meid eksis-

jaid õigele teele juhutada, aga neid mitte trahwida ja pilgata. Mõistus on iga inimese teejuht. Ünn, kellel teda on! Niipalju mõistust võib igamees kottu saada, et ta ennast waletamise eest eemale hoiab.

Ole auus! Kui kaupmees tahab edasi saada, siis peab ta enesele katsuma auusa nime muretsema. Ta peab auusa mehena rahwa seas tuttavaks saama; siis tuleb rahwas temalt kaupa ostma. Tema tohib küll kaupmeeste kunsti tarwitada, tohib inimeste tujuka soowide järele ühe ja teise asjaga kaubelda; aga mis ta hää ütleb olewat, see peab ka tõeste hää olema. Muidu kaewab ta iseenelele hauda.

Seesama lugu on suures ilmas. Kes siin enesele mitte auusat nime seega ära ei teeni, et ta tõtt armastab ja õigust teeb, et tal kõlblikud elukombed ja kiidetawad elupõhjused on, see võib küll mõni aeg waletada ja petta, aga kaua ei kesta see mitte: Inimesed tunnewad teda ometi ära, ja põlgdus on tema pärandus. Kui noored inimesed oma töödes ja tegudes ja arwamistes eksiwad, siis võib seda neile andeks anda, sest wälimised wead paranewad, sihimised mitte ehk wäga raskesti. Halwa järje pääle sattunud süda titub seda halwemaks minema, mida wanemaks ta läheb. Sellepärast tuleb noorte inimeste südame wigade pääle kärealt kohut mõista, et neid aegsaste paranemisele sundida. Kes noorena waletama wilunud, see waletab ka wanana, ja kes oma elu pettusega algab, see lõpetab ta ka pettusega. Beats aga keegi ennast wanas eas tõeste parandama, siis on arwata, et ta seda oma kasu politika pärast teeb, mitte oma südame hääduse pärast.

Räägi tõtt! Parem pea oma suu kolm päewa kinni, kui et ja oma kõnede läbi inimestele kolmeis minutis asja annad sinu tõearmastuse üle kahelda. Wiletsamat inimeselooma ma ei tunne kui waletajat. Waletamine kasvab kurjusest, argdusest ehk edewusest. Oma otstarbet ei saa ta ialgi kätte ja sellepärast on ta naeruwääriline. Waletamisel on lühikesed jalad, s. o. wale ei jõua nii ruttu edasi sammuda, et tõde talle järele ei saaks. Kui ühe inimesega ehk terve rahwaga inimlikult ümber ei käida, siis kasvatab ta waletamisele. Rahwad, kellel raske orjapõli selja taga, on nii waletamise siisse sattunud, et nad sellest ainult tõsi waimu tööga jälle lahti saamad. Kui keegi teise kahjuks midagi waletab, siis võib see teiste silmis mõni aeg mõjuda. Aga kui wale wiimaks wälja tuleb, siis palub iga õiglane inimene oma südames seda ületohut andeks, mis ta oma ligimesele wale wõrgitusel tegi, ja wõrgituse süü langetab waletaja pääle, kellelt keegi midagi andeks ei palu. Waletaja on petja mõtete põllul. On ta kord oma pettusetüki walmis saanud, siis teda enam ei usta, kui ta ka tõtt räägiks. Sel wiisil võib kergeste tulla, et see, kelle pääle ta enne waletas, pärast tõeste halba teeb, aga kui seda räägitakse, siis peetakse seda laimuseks.

Mõned arwawad, et kui inimeste seas palju waletajaid on, et siis seda vähem waletajate põlgajaid leida on. See on ekslik arwamine: Waletaja ise põlgab ka teisi waletajaid, sest tema teab, et ta ennast nende eest peab hoidma. Ara karda mitte, et meie keskes waletajaid ei põlata. Ma mõiksin siin kõige uuemast ajast mõne tüfise jutustada, kui

ma meeste nimele pärast seda asja mitte paremaks ajaks ei tahaks tagavaraks hoida. Alvalikul loosolekul astus keegi ette ja — waletas, aga nii julgel sõnal, et mul häbi oli kuulda, sest ma teadsin, et ta waletas. Paari minuti waidluse järele pidi mees ise tunnistama, et ta ebatõtt oli väärinud. Kui ma nüüd iganes seda meest näen ehk tema pääle mõtlen, siis on see muist waleplekk nagu tont tema otša ees. Teaks ta, kui palju teised juuresolejad tema wale pärast sülitawad, ta häbeneks nende silmade alla tulla. Kaks nädalat pärast seda waletas jeesama inimene ühe tüki wälja, mis temale suurt auuhilgust pidi tooma ja kaugele laiali lagunema. Paari tunni pärast aga tuli wale wälja, ja nüüd laguneb see jutt tema häbiks igalepoole laiali. See on waletaja igapäine saatus. Kui ta aga siisgi waletab, siis ta näitab kui kitsas ta pääaju on.

VI.

Miitana kui ja elad, mõtle, et ainult tõde sind ilmaft auusaste läbi wiib. Tõde ei ole mitte üksi ju kohus, waid ta on ka su kasu. Mehe tõearmastuse järele tahtseerin ma mehe mõistust.

Snimesel on ilmas nii palju tähele panna ja järele mõelda, et ta seda toimetust enam juhtumise kaupa kui plaani järele teeb. Lühanded astuwad hauda, ennegu nad üsna ligidal olewate tarwiliiste asjade pääle wõijiwad mõelda. See maksab paljude juures ka sõbra ja seltskonna walimises.

Meie elame hommikust õhtuni ja aastast aastani teiste inimeste seas. Keda meie säälmene este usaldawateks sõpradeks wõtame, see on enamiste juh-

tumise asi. Sagedaste juhtub, et mingisuguse sünd-
muse läbi keegi meie sõbraks saab, ilma et ta seks
just sünnis oled, kuna teised meie sõbraks jäävad,
kes seks kohased on. Kui meie mõteldes oma sõpru
valikume, siis ei tuleks siin mitte nii palju eksitusi ette.
Üks Hispania wanasõna ütleb: „Ütle mulle,
kellega sa läbi käid, ja ma ütlen, kes sa oled.“ Käid
sa siis halwade inimestega läbi, siis peab Hispan-
lane sind halwaks, kui häädega, siis hääks. Ja tal
on seks omalt kohalt õigust. Katsu sellepärast ene-
sele hää, auuwääriline seltskond valida. Rõrgem
seltskond tõmbab sind ülespoole, alam allapoole.
Otsi hääd seltskonda, et sa ise häid elukombeid õpi-
sid; aga ära põlga sellepärast mitte alamat seltskonda,
kelle parandamine sinu inimlik kohus on. Kes ai-
nuüks kõrgemates seltskondades wiibib, see saab kõl-
buliste elukombete ja mitme teiste seltsliste woo-
ruste poolest tõeste edasi. Aga kui ta ennaft ala-
matest seltskondadest eemale hoiab, siis näitab ta
seega, et ta siin ilmas küll võtta mõistab, aga mitte
ta anda. Riisugused inimesed on omakasu püüdjad
ja julased. Tahad sa inimese seltskonnale tõeste ka-
sulik olla, siis katsu, et sa ka ses asjas hariduse fil-
laks haritute ja harimatate wahel wõiksid olla.

Selle küsimuse pääle, mis hää seltskond olla,
on raske kosta. Raskest tuleb sellest, et hääd selts-
konnad wäga mitmesugused on ja et ka nende seas
halbu liitmeid ning häädegi liitmete külles suuri wi-
gasi ja puudusi on. Hääd seltskonda leiame meie
sagedaste säält, kus warandust ja haridust on, aga
ka mitte ikka. Riiahästi nende kui iseäranis ka kõr-
gemate seisuste seast leitakse palju ebawoorusi, mis

muidu hää seltskonna halwaks teewad. Rõrkus, laiskus ja prassimine, need alandawad seltslikud eba-woorused, hakkawad kergeste sääli pesima, kus rikkus ja kõrge seisus asuwad.

Eiisgi leiame hää seltskonda enamiste säält, kus haridus ju kauemine on asunud ja häädele elukombetele aset teinud. Häässe seltskonda wõetakse neid jisse, kel haridust, ametid ehk muud auu on, ehk kes teadustes ehk kunstides midagi wõib. Inimesi, kelle auus nimi kuidagi rifutud, ei wõeta ialgi ülesse.

Mõned inimesed kutsutakse ühte ehk teise seltskonda, sest et nad oma lahke naljaga teiste aega mõistawad lõbustada, mõned sellepärast, et nad laulda ehk mängida ehk muud meelelahutust oskawad. Siin olgu ette waadata, et kutsutaw end mitte teiste lahjaks teendriks ei tee. Kui seltskonna liikmel mitte tõsiist siisimist wäärtust ei ole, siis on temaga igatahes kehwa lugu.

Mõndanimetatud naljakihwad on seltskondades otsitud liikmed, aga armastatud ei ole nad mitte. Neid kardetakse. Nemad wõiwad oma awara naljaga haawata. Ürnad inimesed kardawad neid nagu naisterahwad püssi, mis iseenesest wõib iga filmapiilk lahti minna. Naljakihwade seltskonnast ära hoia ennast mitte eemale, aga ära ka nende jekka koguni ära uppu.

Sa ehk küsid, kas igal mehel ka ifka wõimail on, kõige paremasse seltskonda jisse saada, ja kuidas seda diete tuleb toimetada. Wia kostan, et igamees wõib kõige parema seltskonna liikmeks saada, kui ta seda ära on teeninud ja kui tal jeks osawust on. Wäärtusel ja wiisakusel on igal pool õnne. Teadus

awab niisugusele mehele kõige kõrgema seltskonna ühesed ja wiisakad elukombed toowad talle auupakkumist selles seltskonnas. Wiisakas olek on igale inimesele ehteks. Ilma temata ei saa ilmas palju edasi. Luguja, kas märkad, et see ka sinu kohta käib?

Halwaks seltskonnaks nimetan ma niisugust seltskonda, kelle liikmed põlgduse wäärilised on. Sellest ei pea sa sugugi osa wõtma. Sääli ei mõisteta sinu häädustest lugu pidada, aga kiidetakse su wigasid ja ebawoorusi, et sind teiste kasuks nende külge punuda. Niisugune kõdistab mõne kõrwu armjaste ja ta heidab niisuguse halwa seltskonna liikmeks, muidugi mõista, iseenele kahjuks. Ta leiab, et ta siin teiste seas esimene on, ja see teeb talle rõõmu, aga ei kosta kaua, siis on ta tõeste esimene — halwade seas. Ma hoiatan sind tungiwalt halwa seltskonna eest. Kui sa ennast ka isegi peaksid jõudma tema keskes mõni aeg ebawoorustest eemale hoida, siis tea ometi, et teised sind su seltskonnaga ühewääriliseks peawad.

Aga ka hää seltskond ei ole noorele inimesele ilma hädaohuta. Ka kõige paremates seltskondades on ebawoorusi, mis kellegile auu ei tee. Noored inimesed, kes niisugustes seltskondades alles uued on, püüawad järele teha, et endid eksituste eest hoida. See on hää, sest just sel teel wõiwad nad häid elukombeid omandada. Nemad wõtawad enestele pea hääd eeskujusid ja teewad neile kõik järele, ka nende puudused ja wead.

Selwiisil kannetakse kõige paremate seltskondade läbi halbu elukombeid laiali. Kes ennast nende eest tahab hoida, see pangu terawaste tähele, mis ta järele teeb, mis mitte, ja mõtelgu, et ta eeskujusid weel

palju täielikum oleks, kui tal neid wigasid mitte ei oleks. Wigasid ära õpi teiste käest, neid on sul ja mul enestelgi küllalt.

Ära lepi päälsikaudse tutwusega, waid katju häis majades sõbraks saada. Kutjutakse sind häässe majasse külaliseks, siis ära jäta minemata. Sa wõid jäl mõndagi häist elukombetest õppida, sest igamees tahab nende meele järele olla, kelle majas ta wiibib, ja meele järele wõib ainult see olla, kes teiste iseloomu tähele paneb ja nende elukombede wastu ei eksi.

Kaunid elukombed wõib ainult säält saada, kus nad elawad ja heljuwad. Sellepärast mine neid sinna otsima. Wäheste haridusega inimesed ei junda neid ialgi nii kätte saada, et nende karedamad ja koredamad küljed ialgi nähtawale ei tuleks. Wida sage-damine ja hääs seltskonnas wõid wiibida, jeda peenemaks ja kaunimaks lähewad su elukombed. Otsi hoolega seltskonda, millest sa allpool seisad, sest oma-suguste seltskonnas jääd sa wiisakate elukombede poolest magama.

VII.

Ülemal pool andsin ma sulle juhatuselt seltskonna walimiseks. Täna tahan näidata, kuidas seltskonnas ennast pead üles pidama. Siin tuleb kõige päält üht asja tähele panna.

See wanasõna, et aeg raha olla, maksab ka juba meie juures, iseäranis linnades, kus igal inimesel, kes laisfleja ei ole, iga tunni töö on ette ära määratud. Kes siin teise aega ilma õige otstarbета ühe tunnigi ära wiidab, see koormab tema teisi tun-

difid kahetordse tööga, milleks temal aga luba ei ole ehk mida keegi seltslikult haritud ja õigeste ülesse kasvatatud inimene ei tee. Kes ilma asjata teise aega wiidab, on ühe tuima talumatsi sarnane, kes linnas kõnniteel lahtise suuga seisma jääb ja paljastele käijatele tee kinni paneb. Tõsi küll, et kõnniteedel ka väga palju päewawargaid on, kes linna mulitsat ilma aegu kulutawad; aga teada on ka, et jääb palju neid liigub, kellede sammusid tõsised põhjused kiirestawat. Keegi mõistlik inimene ei taha aga werstatulbaks olla, kelle wastu laisad ja wirgad oma ninasid peawad peksma. Sarnane lugu on ajaga. Laisklejal on wististe õnneks, kui keegi teda aitab tunnistest mööda saata; aga teda tunnistööd ootawad, sel on iga kaduw silmapilk kahetordselt kallis. Kui sa mõistlik oled, siis pead sa oma aega liiga kalliks, kuid et teda laisa hääks ära wiidaksid, ja tegewa ja tööka inimese ajariisujaks ei luba su hääde eluwiihside tundmus sind mitte heita. On ju asi aga seda wäärt, siis on iseenesest mõista, et keegi mõistlik seda pahaks ei pane, kui sa sellega tema aega wiidab. Linna elanikkudel on jaks oma kindlad kõnetunnid. Rõnetunnil wõib nii mõnegi asjaga niisasti wõera kui tuttawa juurde minna, kuna väljaspool kõnetundi elsitamist mitte naljalt andeks ei anta. Kui keegi seda peaks paljaks panema, siis teadgu ta, et see mitte ükshiku linnaelaniku süü ei ole, waid et terve linnalik elu seda nõuab. Haritud elufombedega inimesed teawad seda ja peawad sellest kinni, ja mida enam ühes linnas sellest kinni peetakse, seda enam leitakse säält wirtu töölist ning seda vähem laisku aelejaid.

Et inimestel, iseäranis linnaelanikkudel, meie ajal nii kasiin aeg on, siis tuleb igamehel, kes kõlbulisi elukombeid auustab, selle pääle waadata. Sel nähtusel on üks tagajärg, mille pääle ma sinu tähelepanemist iseäraliku hoolega tahaksin juhutada: Inimestel ei ole aega, et nad sind su siimise wäärtuse järele tundma mõiksiwad õppida! Nad peawad sellega leppima, et nad sind päljiskaudu silmawad ja selle järele sinu üle otsust teewad. Sa wõid kulda wäärt inimene olla, keda igamees, kui ta seda teaks, südamest auustaks ja armastaks; aga niipea kui su wälimised elukombed karedad on, siis wõid sa julge olla, et inimesed sind su õigest wäärtusest mitu kraadi alla poole tatseeriwad. Sellepärast peab igamees, kes oma elupäiwi mitte tagametsa talus ära ei ela, waid kes uuemas kultuuraelus teistega kokku puutub, uueaja kõlbulisi elukombeid hoolega tähele panema ja omandama.

Õige kohtumõistja ei wõi Gestrastele mitte seda süüdi anda, et ta loomu poolest üksluine olla. Buufarused on igalpool ilmas olemas. Aga seda ei wõi salata, et Gestraste seas tuhandeid on, kes seltsliste elukombetega sugugi tuttawad ei ole, waid kes nende wastu kõige jämedamine ekfiwad, ilma et nad seda ise aimakfiwad. Gestrane ja ka Soomlane ei ole wälimiste kombete inimene, aga kui ta tarwilisi wälimisi elukombeid tunneb, siis wõib see talle ometi ainult kasu saata.

Beenite olek ja jäme toon on asjad, mida inimesed üksteiselt õpiwad. On terweid maakondi olemas, mis ühe ehk teise poolest nii ütelda kuulsad on. Baierialased näituseks on oma jämeduse poolest igal-

pool tuttavad. Sää! tarvitavad ka haritud neiu jämedaid wägijõnu, et räägitawale asjale heledat wärwi anda. See on sää! üleüldine pruuk, mida sää!setes ringfondades imeks ei panda. Teistel aga ei meeldi see mitte ja nende meelest võib Baierlane kergeste harimataks puutombiks saada, kui ta seda wähest jügugi ei ole. Ta langeb oma ligikonna jämeda tooni ohwriks.

Kui kellelgi mahti oleks, siis võiks ta mõnda õige awarat peenikese ja jämeda tooni mäguriista ja selle mõju kergeste tundma õppida ja suurtele ringfondadele selgeks teha. Meie mõtleme siin kooliõpetajate päale ja arwame, et terve kooli wakkus oma koolmeistrilt peenemat ehk jämedamat kõnetooni õpih. Jäme, kare, tõrelew kõnetoon, mida mõni koolmeister laste wastu tarvitab, läheb mõnele lapsesele nii luu liha sisse, et ta eluaeg niijugust tooni tarvitab, ükskõik, kellega ta räägib. Riipea kui mõte ehk tundmus pisut wastik on, tuleb jäme koolmeistri toon ilma tahtmata ette. Wäga kergeste võib niijugune toon mitmest põlwest läbi minna. Tähelepanel oleks siin kerge wõrrelba, kui ta ühe ja teise walla kooliõpetajaid selle poolest arutuse alla wõtaks.

Nii kuidagi nutja ja naerja näo wahel nii weike wahet on, et maalija üheainsama joonega naerjast näost võib nutja teha, nii on ka awalise otsekohese oleku ja jämeda, pahandaja oleku wahel üksainus kriipsukene wahet. Kes seda ei oska osawusega finni pidada, see ärgu üteltu oma arwamisi parem mitte nii liiga lausa suu sisse. Muidu hakataks teda jämedaks inimeseks pidama, kes paremaid elulombed

ei tunne, ja ta heidetakse eemale — tema enese kahjuks.

Kuidas mõni noor inimene hääde elukombete puuduse pärast ise enesele edasijaamise teed ja weed finni sulub, seda võib linnas sagedaste näha. Keegi ei taha teda oma perekonda võtta, et alaealised temalt halba eeskuju ei võtaks. Tehu üks näitus asja selgemaks.

Kord tuli üks noor mees Tartusse vaatama, kust tartuse maa lahti on. Kuna ta ju mõni päew siin ühe ja teise juures oli jutul käinud, astus ta ka nende ridade kirjutaja juurde sisse. Muidugi teada, mitte kõnetunnil, waid just, mil see temal paras, minul aga halwaks eksituseks oli. Aga see on weike asi. Võeras, umbes 25 aastane noor mees, päält üsna mõistlik ja tõetias inimene, on waevalt mu küsimuse pääle oma nime nimetanud, sääl istub ta ilma palumata laua äärde tooli pääle, põlew sigar suus, üks käsi püksitaskus, teine küünarnukaga laua pääl ja päkaga lõua all, üks jalg kangele wälja sirutatud, teine kõrgesse põlwe pääle wijatud, hakkab nüüd oma asja seletama, nagu oleks ta mõni Türgi saadik, kes kuskil kõrtjis oma teenrile käskusid wälja jagab. Ta olla paar aastat kuskil koolmeister olnud, aga see amet ei olla ta meele järele, ja ta tahta nüüd mõne tubli kooli läbi teha. See mõte ei ole ju halb, aga mehel oli — koolmeisteri eksam alles tegemata. Ükski Tartu kool ei olnud ta meele järele, ehk ta neid küll waewalt nimegi järele ei tunnud. Küsimused, nagu: „Mis teie arwate sellest ja sellest koolist?“ ehk „kas sel koolil on ka tubliksid koolmeistrid?“ näidasiwad, nagu oleks ta mind eksamineerima tulnud,

jeda enam, et ta kustuft äragi ei oodanud, waid oma arwamise sedamaid juurde lisas ja uue küsimuse juurde rutas, filmadega seinu ja lage mööda ümber aeleates.

Kes sel wiisil wõerasse majasse astub, see wõib julge olla, et ta enese eest kõik uksed lukku paneb ja lühikese ajaga ennaft kõikidest eemale näeb olewat tõugatud.

Üks teine noormees, kes ka mõni aast Tartus elab, hoolega raamatuid loeb, kõnesid kuulab ja üldse ärkja waimuga on, ei ole iseenele tähelepanemises weel mitte õieti ärganud. Kord anti ühes kirikus kontsert. Altari ees istus palju kuuljaid, tähendatud noormees esimeses piugis nende wastu. Esimese jao järele algab praegu weike wahe, ja tema aigutab nii lausa ja südamelikult hulgale inimestele wastu, et hirm näha. Ta ei ole jeda weel tähele pannud, et niisugusel korral ja niisuguses seltskonnas üksigi wähegi nii ütelda suurest laastuist löödud inimene ei aiguta, ehk kui keegi niisuguse aruldase waimustuse sisse langeb, siis paneb ta vähemalt kae suu ette, et praadimata tuwid sisse ei wõiks lennata. Aga jeda meie noormees ei tea, sest ta ei ole niisuguste asjade pääle mõtelnud.

Kes seltskõlgi wiisakaid elukombeid tahab kätte saada, see peab neid ju iseenesest tähele panema ja natukene järele mõtlema, mis wiisakas on, mis mitte. Aga kultuura asi nõuab enam ehk vähem mõtlemissi; nii ka see. Et Gestiaste juures siin weel ei ole kaugele edasi saadud, see tuleb sellest, et Gestlased ei ole palju nendega ümber käinud, kel need elukombed kões on, ja et meie keeli kirjandus selle kohta liiga wähle on äratuist annud.

Sellest siis tuleb ka, et mõned üksikud inimesed fiin liiale lähewad: Nemad teewad ahwi moodu kõit järele nagu narrid. Igal inimesel on oma inimese wäärtus. Selle näitamine ja meelega ettepoormine on niisama kõlbmata kui selle jalgade alla talamine. Ole otsekohene, wiisakas, auupakk, siis nahatse sind igalpool hääl meelel.

Seltslikus elus ei sünni see wanaõna mitte igakord: Mis ühele hää, ei sünni teisele mitte, mis ühel kohal ja ühel ajal kõlbab, ei kõlba teisel kohal ja teisel ajal mitte ikka. On mõned üleüldised eeskirjad olemas, mis igatahes maksawad. Nii näituseks ei ole mitte wiisakas, kui keegi ikka ja ainult paljalt sõnadega ei ja jah kostab. Osawad seltslased kostawad auupakkumalt. Saksused liisawad oma jah ning ei-le mu herra, madame jne, Ingliseid milord, miladi jne juurde. Meie keeles ei ole fiin weel kindlat pruuti; aga seda wabamine wõib igamees sündsaid sõnu walida selle järele, kelle wastu ta neid tarwitab. Ka ei ole kuskil ega kunagi wiisakas, kui keegi teisega rääkides tähelepanemata on, oma mõtetega, silmadega ehk koguni kätega muid asju taga ajab kui seda, millest temaga räägitakse. Seega näitab ta, et ta teisest sugugi lugu ei pea ega teda tähelepanemise wäärtgi ei arwa olemat. See ei ole sünnis, kui sa seltskonnas olles kõige parema istme enesele wõtad ehk asju oma ette ja kätte kiskud, mida ka teised tahawad näha saada. Mida esimesem sa fiin omalt poolt oled, seda wiimsemaks peawad sind teised. Niisama kõlbmata on, kui keegi wõeras ruumis kõike, mis talle ette puitub, nagu iseäranis raamatukogusid, sorib ja segab. Niikaua kui sa saade-

tud politsei uurija ehk rewident ei ole, waid wiisakas seltslane, siis hoiab ennast nende ametist wabaks. Kui ka mitmed wiisakat olekut tühihiseks peawad, siis on temal meie seltslikus elus ometi oma jagu mõju, mida nii mõnigi on tunda saanud. Ebalihtud elukombed kaswawad kaehest juurest: halwast seltskonnast ehk nüridusest. Mõlemad asjad, mis sulle hääd tunnistust ei anna. Tarwis häid elukombeid tähele panna ja enese elukombeid nende järele harida. Tähelepanemist nõuab iga asi. Inimene, kes oma tähelepanemist ei saa kofku wõtta ega hoida, on weikeste mõistuse jõuga inimene, ehk tal lasub mõni isesugune mõte kaelas, mis kõik ta mõttejõu ära kulutab. Mõõlematel kordadel ei kõlba ta häässe seltskonda. Ta unustab kõige lihtsamad seltslikud kohused ära ja ei tunne täna seda enam, kellelega ta eile magusat juttu westis. Ta ei wõta ülesülbisest kõnest osa, waid eeskatab palju enam teisi oma küsimustega ja tähendustega, mis koguni teisest ilmaotjast tulewad ja näitawad, et ta nagu unenäost on ärganud.

Waata, jääb astub niisugune puukaru tupp. Inimene asi on kofe, et tal kepp jalgade wahel juhutub ja ta toledaste komistab. Selle juures kufub tal müts maha. Seda üleswõttes libiseb jälle kepp käest põrandale. Waewalt on see kurbnallajakas etenud otjas, jääb istub ta just sinna maha, kus tema kofht ei ole. Rohwilaul kõrwetab ta omad huuled ära ja pillab muist kohwi laudlina ja oma riiete pääle. Aga alles söögilaul näitab ta, kuidas ta seltskonda juudab põnewuses pidada. Siin on tal enam tege- mist. Muga, kahwliit ja lusikat hoiab ta muidugi

teistiti kui teised külalised. Kuna toredas pidulauas keegi nuga suhu ei aja, waid kahwliga jõob, on noa ja lusika laskumine tema isedraaliks erarõõm. Tarwilisel korral pistab ta need riistad armulikult jälle üleüldise waagna sisse. Kui teised külalised siisgi weel isu näitawad, siis hakkab ta oma taldriku pääl luid katki lõikama ja pritsib neile kastet wastu filmi. Eht majaperenaine talle küll rätiku taldriku kõrwale on pannud, siisgi hiilgab rasw ta lõual. Kui ta joob, siis kõhib ta enne klaasi ja sünnitab teistele seenewihma. Kui tal nina-küsimuses meelde tuleb taskurätikut tarwitada, siis waatab ta pärast uudishimulikult rätikut, mis teistel läila on näha.

Nende ridadega olen ma nüüd mõne lugija wahest ära pahandanud. Nemad arwawad seda pilkamisets, mis wahest weel neisse wõib puutuda, keda nemad iga pilkamise eest tahawad kaitseada. Siisgi wõime meie jälle ära leppida: Prantslastele, Inglisele ja Sakslastele on niisuguseid asju sada korda sagedamine ja kümme korda kibedamine ette antud, ja see on hääd wilja kannud. Ega Gesticlastelgi asja ei ole, halbu kumbeid eneste seas hellitada. Noogime neid mehe moodi, küll nad siis kaowad.

Ja kus sõna ei aita, jääb tulgu tegu appi. Misga wabandab end üks noor inimene, kui ta niisuguseid wigu teeb? On ta waim wahest kõrgete ja sügawate mõtete juures, mis teda kõike muud ära unustama panewad? Püthagoras, Njuton ja ilma algujast saadik wahest weel kuus seitse muud mõtlejat wõiksinwad endid sellega wabandada. Kui aga üks noor inimene, kel niisuguseid põhjusi põrmugi ei ole, siisgi teeb, nagu oleks tal neid, siis on tarwis teda

seltskonnast wälja heita. Mõtelgu ta siis ahju taga järele, kes süüdlane on.

Pane kõiki terawaste tähele, aga nii, et seda teised ei märka. Seltskond ei ole mitte selleks kokku tulnud, et sina teda luurad, aga ka mitte selleks, et sul siin paras koht oleks juhm olla ehk oma olekuga aaleda. Kerge waikne waatlemine toob elus palju kasu. Teda tuleb hoolega harjutada. Kui sa magad, siis maga täieste. Oled sa aga ülel, siis ära wiibi unistuses. Muidu sattud juhmide ja narmide sekka. Juhmil ei ole ialgi mõtteid, narr on nad käest ära kaotanud, aeleja otsib neid asjata taga. —

Gesseiswatest ridadest wõid sa näha, mis wiisakasse seltskonda ei sünni. Näiid on sul kergem leida, mis sinna sünnib. Kui sa neid inimesi tähele paned, kes ju mõnda näinud ja sagedaste häis seltskondades olnud, küll su filmad siis awanewad. Püüa küsijale lahkestest wastata ja tähele panna, kui sinuga räägitakse. Lauda istudes waata, kuhu sulle ase antakse. Ära istu ilma käskimata ülesse otsa. Kui terwist juuakse, siis käib maja ema maja isa ees.

Hoia ennast halbi naermise eest niisama nagu hapu nöö eest. Doomulik, lahke, waba olek on kõige tõlbulisem. Ma soowin, et su naeratamist sagedaste näha, aga ialgi ei kuulda. Lai ja walju naermine on halwa üleskaswatamise tundemärk, iseäranis, kui ta sagedaste ette tuleb. Sel wiisil awaldatakse laadaplatšil laadanalja üle oma juhmi rõõmu. Hirmutajaid ei sallita hääs seltskonnas. Tõsine nali ja terwe mõistus ei ole maa pääl hirmutamist sünnitanud. Inimesed, kel haridust ja waimu on, peakswad näitama, et nad seda tunnawad. Need naerata-

wad ja nende naeratamine ei ole ialgi hirwitamine, kui ta muidu ka kui tahes südamlik oleks. Kui keegi seltskonnas tahab istuda, aga selle juures põrmadale maha patjab, sest et tooli all ei olnud, siis sünnitab see enam naermist ja hirwitamist kui üksigi nali. Mina ei taha otjust teha, kumbes suurem seltskondlik äpardus on, see tulkumine või hirwitamine.

Et naeratamine naljast ja rõõmusest tuleb ja et hirwitamine naeratamisega sugulane on, siis arwatakse, et ka hirwitamisel nali ja rõõm põhjuseks on. Minu tähelepanemise järele kaswab hirwitamine toorel juurel. Kes mõistust pruugib, võib ennast temast wabaks hoida. Mõned on ära harjunud, iga sõna juures, mida nad ütlevad, ikka naerma ehk naeratama. Sääli tükub mul küsimus keele pääle: Kas loodus neist wabest mitte mõnda narri ei ole tahtnud teha?

Missugune nägu passib sulle paremine, tõekas ehk naljakas? Ikka ja alati tõekas. Ega sa halp ei ole, et sa ikka naerad. Inimese elu on tõfine. Kes enesele alatise naljanäo pähä paneb, see ei tunne elu õieti. Matukene tõsist olekut su palgel kui ka terve teha hoidmises ei tee sind mitte kloostrivennaks ega keela kenat nalja ära. Ma palun sind, iseäranis su täte pääle waadata, et sa nendega mitte asjata ei wehkleks ja rahutumat olekut ei awaldaks. Rahutu olek on halwa loomu tundemärk. Wähemalt see on selge, et rahutu inimene oma ettemõtetest jagu ei saa.

Mitmed wiivad kergemine wiisakalt seista ja tõndida kui istuda. Üksluised, halwaste kaswatatud inimesed istuwad jääpurika moodu kangelst püsti,

kuna teised endid hooletuse päewapaistel külili sirutawad, kui nende iste seda iganes lubab. Ei, sõbrad, see ei ole küünlastmiste ega magamise koht. Teie olete teiste seltskonnas. Waadake, kuidas osaw inimene ennast siin loomulikult ja kergelt toetab ja oma seisu kergeste muudab. Omasuguste keskes wõid sa enesele suurema wabaduse wõtta, aga ka siin on piirid, milledest üle ei wõi astuda. Seltslist auupakkumist tuleb tingimata nõuda. Sa wõid, kui enesel jaks mõistust ja mõtet leiad olewat, mingisuguse asja kõne alla tõmmata. Waata aga ette, et siin Prantsuse wanasõna wastu ei ekfi ja poodud mehe majas mitte paeltest ei räägi. Wilistamine, kübara pääs pidamine, kompsimine, sohwa pääl wähtremine ja sarnased erarõõmud ei kõlba ühtegi seltskonda. Kui sul selle järele igatsmist on, siis tee seda sääli, kus kedagi teist ei ole. Rõrgemate wastu on nad auuwastased, omasuguste wastu pahandawad, alamate wastu teotawad.

Räägi, et ma sind näen. Selle tuhanda aastase wanasõna mõte on sul ometi tuttav. Rääkimine on siis enese näitamine, ja nimelt oma siimise inimese näitamine. Wälimist wõib ju ilma rääkimata näha. Sinu siimist inimest, su päris wäärtust õpitakse ju rääkimisest tundma. Mõttele siis õige hoolega järele, mis sa räägid ja kuidas sa räägid. Ehk küll tuumakas, waimukas kõne siis pääasi on, siisgi on tema wälimine kuu ka palju wäärt. Mõnel on üsna kenad mõtted, aga ta ei tee neid avaldades oma suud lahti, waid pomiseb segaselt oma habeme jässe, nii et raske on aru saada. Mõni teine wõristab oma kõnet nii ruttu, et talle õigeste järele ei saa,

Mõni jälle kõneleb nii waljuste, nagu oleks terve laada rahwas teda kuulamas ehk nagu peaks ta tummadele kõnet. Kui nende kõnel ka kuldne tuum peaks olema, siis annawad nad seda ometi niisuguses kujus, mis igameest eemale tõrjub. Sellest tuntakse inimesi, keda mitte hoolega ei ole üles kaswatatud. Sa ei mõtlegi, et niisugustel piisikestel asjadel ka oma tähtsus on. Suurte annetega mehi on tagasi tõrjutud, sest et neil neid weikesti asju ei olnud, kuna tähtsusetu mehed lahket wastuwõtmist leidiswad, sest et nemad neid wälimisi asju tähele paniwad.

Mis ja ka ütled, hääd ehk paha, tõtt ehk wale, kui seda kõrkusega teed, siis ei wõeta seda kuskil maailmas hää meelega wastu. Wul tuleb praegu üks paar meest meelde, kes koosolekutel endid nagu hommitu ja õhtu üksteisest eemal näitawad olewat: Üks kõneleb natukene ülearu kõrgilt, teine ilmaaegu ülearu alandlikult. Kui meie kõrkust üleüldse eba-wooruSte ja halbade omaduste sekka loeme, siis ei taha meie neid muidugi ka mitte nende seas näha, kes oma elus meil ligidamal seisawad. Kes kõrgi sõnaga tahab mõjuda, see näitab, et ta inimese iseloomu hästi ei tunne. Kes jälle liig suurt alandust ette kannab, selle juures jääb meil ka segane tundmus tema otstarbe kohta järele. Tahad ja teistest kuidagi üle ulatada, siis ära wali jaks mitte kõrkust ega alandust. Need waotawad sind nende alla, sest kõrki ei falli keegi ja alandlikule astutakse kergeste pääle. Kes aga tõsisest mõistlikus olekus teistest ühe pää jao pikemaks wenib, sellele annab igamees kadepuseta auu.

Olmas on tuhat tühist asja, millede vastu ei
 maffa sõda pidada. Kes nad rahuga ka omaks teeb,
 saab kergemine edasi. Nende selka tulewad ka riide-
 hilbud lugeda. Iga inimene peab wiisakalt, puhtalt
 riidis olema ja ta riidemood ei tohi teiste omast
 mitte nii ära lahkuda, et ta nagu kiriwene koer
 teiste seas oleks. Sakslased ütlevad wanasõnaga, et
 „riided inimesi teewad“, see on, et hääde riietega
 inimene hästi edasi saab, kuna ta halwadega finni
 jääb. Ka Prantslased ja Inglased ei tunništa seda
 sõna tühjaks. Siis peab temal ikka ka oma jagu
 õigust olema. Ja seda tal on ka. Kes ennast kõit-
 suguste iseäraliste hilpudega ehitab, see on riidenarr,
 ja kes ennast nii hooletumalt ehib, et paigad hau-
 fudest wälja paistawad, ehk et hiilgawad jäljed ras-
 wast ja sarnastest asjadest nähtawale tulewad, see on
 narakas. Pane enesele niisamasugused riided selga
 nagu teistel sinusugustel, ja asi on korras. Parem
 on, kui noored inimesed endid ennemine liialt hästi
 ehitawad kui halwaste. Lähewad nad wanemaks,
 siis saawad nad isegi aru, et ilmaaegune riideuhkus
 õigele mehele ei kõlba, ja nad tulewad õigele teele
 tagasi. Kes ennast aga 20ma eluaasta sees hoole-
 tumalt katab, see katab end 40mas aastas narakas-
 tega ja 50mas aastas haieib ta juba. Olgu riie
 ise kallis ehk odaw, kui ta aga hästi on õmmeldud,
 nii et ta ilusaste selga sünnib, siis on ta kena.
 Puhtust tuleb aga tingimata iga riidekandjalt nõuda.
 Kes oma riideid ei jõua puhtad pidada, see jõuab
 muis asjus weel wähem puhtust tähele panna. Suu-
 rel osal on see puhtuse puudus, mispärast Juutisi
 hääle meele ei nähta. See on otse arusaamata mõis-

tatus, kuidas näitusel üks noor Juudi tütarlaps so-
paste ja puhastamata riietega võib uulitsale astuda.
Ta on nagu teisest ilmast siia ekfinud elukas, kes meie
teelt ega meelt ei mõista ega meie elukombeid ei
tunne. Oled ja hästi riietes, siis ära selle pääle
enam mõtle, et ja mitte enam kohmetand ei oleks ja
ei kardaks, et su riided õigest korraft ära lähel-
siwad. Selle eest on rätsepp muretsjenud, et nad
üheskoos seisawad. Iseäranis walwa selle üle, et ja
oma riie test mitte ei tea misjuguft lugu ei pea. Dio-
genes oli tarf mees, et ta niisugustest weikestest as-
jadest ei hoolitsjenud, aga ta oli narr, et ta seda
tarfust igamehele ette kandis.

On inimesi, kellede tarwitused otse otjata on.
Wiibib niisugune inimene pool tundi su seltstonnas,
siis võib ja imeteleda, mis talle kõike selle lühikese
aja sees tarwis läheb. Kõige päält olgu tal klaas
wett alla walada. Siis olgu sülgamise kaus kää-
pärast. Selle pääle tuleb suitsetamine päewakorrale.
Siis on tal tarwis pisut edasi tagasi kõndida. Tas-
kuräti on wahetpidamata ametis, jne jne. Lühidelt,
ja näed üht inimest, kellel lõpmata palju tarwitusi
on ja kes neid igatahes ja igas paigas orjab. Et
niisugune tarwituste pärisori wiisakaid elukombeid
ei või hästi tähele panna, on iseenestest mõista.

Kes inimesi tähele paneb, leiab kergeste, et ini-
mesed õrnade tundmuste poolest kaasinimeste wastu
wäga mitmesugused on. Mõned ei märka sugugi, et
nad teistele koormaks langewad, kui neil aga see
enestel sünnis on. Teised on sellepoolest nii õrnad,
et nad suure hoolega kõik eemale hoiawad, mis kaas-
inimesele wastu meelt on. Näib, nagu oleks mõni

inimene tuimade seltskondliste erkudega (nerwidega) jiia ilma tulnud. Oma soowide täitmise juures ei ole tal tundmust ligimese wasiu. Need on enamiste töit piisikesed asjakesed, mis ainult nende juures nähtawale tulewad, kes ligistikku elawad. Siisgi langewad need piisikesed asjad tiisedaste kaalu pääle, kui meie ligimese hädusi ja halbusi kaalume ja nende järele tema üle otjust teeme. Armas see inimene, kellel õrnad seltskondlikud ergud on.

VIII.

Kes mõerale maale reisima läheb, see wõtab mõeramaa kaardi enesele teejuhiks ette. Ta wõiks enesele reisides küll ka isegi ühe lihtsa ja hää reisi-kaardi walmistada, aga kui palju waewa teeks talle see töö ja kui sagedaste effiks ta, ennegu ilma juhatuseta õige tee leiaks! Inimeselik elu on mõera maa sarnane. Ainult need tunnewad teda, kes teda on tundma õppinud. Noortel inimestel on ta kõigil tundmata maa, kus palju effiteesid ja peteradasid olemas. Et nemad siin ära ei effiks, seks on tarwis, et nad wanemate inimeste juhatusi enestele reisi-kaardiks wõtawad. Kui nad selle juhatusi järele maailma wälja astuwad, siis õpiwad nad ilma tundma ja temast õigel teel läbi rändama. Siis on nad elukoolist ilmatunsi kätte õppinud.

Puhastamata kullal on warakambriis oma kõrge wäärtus. Aga niikaua kui ta puhastamata ja haljastamata on, ei hiilga ta mitte ja teda ei wõi ka mitte tarwitada. Teadus on kulla sarnane. Ta on iseenesest igatsamise wäärt, aga ilma wiisakate

elukombeteta ei leia ta ka meieaegses seltskonnas mitte õiget auustust. Ennemanast oli teadus wiisakatest elukombetest weel kaugemal. Nüüd on asi siin paranenud: Uue aja teadumehed on ikka ka wiisakate, kõrgeste haritud elukombete omanikud. Meie ajane teadus, auu ja tema kättesaamine on hääde elukombetega nii ühes, et teadusega ühtlasi ka elukombeid saadakse. Kellel aga mitte õnneks ei ole antud, pika fooliõpetuse läbi enesele suurt teadust korjata, see muretsugu hoolega selle eest, et tema teadus teda mitte ilma wiisakate elukombeteta ei jätaks. Wiisakaid inimesi näha ise igalpool hää meelega. Kes midagi õpinud, see olgu ka häid elukombeid õppinud.

Katsu oma ligimese meele järele olla! Selle käsu on loodus paljudele inimestele eluteele kaasa annud. Sellepärast leiame selle käsu täitmise püüdmist nii hästi kõrgest haritud kui ka metsinimeste juurest. Nagu looduslik sund teeb neile selget, et see õige on, ja igapäine elu näitab, et neile sellest mitmesugust kasu tuleb. Sellepärast elab see and inimeste seas priiskeste edasi ja meie wõime neile õnne soowida, sellede juures see selgeste nähtawale tuleb. See on üks seltslik woorus, mille loodus inimestele on kinkinud, et nende elu meelepäraliseks teha. Tema najal teewad inimesed üksteise elu lõbusamaks ja sellepärast tuleb teda inimeste keskel kalliks pidada ja edendada.

Kes teisele tüki maad rendi pääle annab, see teeb temaga kontrahi, mida mõlemilt poolt tuleb täita. Kes kontrahi murrab, see kaotab need kasud, mis kontrahit talle saadaks. Nii on ka seltslikus elus. Kes teistega seltsis elab, sel on ka oma

kaaselanikkudega kontrakt tehtud, mida igaüks peab pidama. See kontrakt käib seltsliste elukombete kohta. Ta ei ole küll mitte paberi päale ülesse pandud, aga igamees tunneb ometi sedamaid, kui keegi teda kuidagi wiisi murrab. Selles kontrahis seisawad sajad ja tuhandad väikesed asjakesed ülewel, mis üksikult küll juured ei ole, aga millede kogu terwe kooselamise wälja teewad. Selle järele, kuidas keegi neid üksikult enam ehk vähem täidab, selle järele on ta meil enam ehk vähem armas kaasinimene. Täidame meie neid ühe kaasinimese wastu võimalikult täieste, siis on meil asjalik õigus ka temalt nende täitmist meie wastu nõuda. Teeb ta seda, siis on iseenestest selge, et meie seda hää meelega näeme ja tema wastu seda lahkemad oleme. Ei hooli tema aga neist asjadest midagi, waid rikub neid lausa, siis on tarwis teda meie seltskonnast wälja heita. See olgu talle teenitud trahwiks ja teistele kasulikuks hoiatuseks.

See tee, mida mööda mõistuse juurde saab, käib kõige otsemine südame kaudu. Mida tunderrikkam inimese süda, seda otsekohemine peame tema poole sammuma, kui ta mõistust tahame awada. Kes selles tükis enesele tahab suuremat selgust saada, see pangu õrnemat sugu tähele, kelle juures südame tundmused (meeldus) mõistusest sagedaste ees on. Mõne aasta eest wõtsiwad ühest Eesti Kirjameestest Seltsi istumisest ka mitmed naisterahwad osa. Siin nägiwad ja kuulsiwad nad üht seltsi liiget, kes praegu enam meie keskes ei wiibi, esimest korda. Enne lõunest istumist rääkis see seltsiliige paar korda. Räägitaw asi kui ka rääkimise wiis oli niisugune, et ta kõikide meele järele oli. Lõune ajal awaldas-

wad need naisterahwad selle mehe üle kõige suuremat kiitust. Pärast lõunat astus see mees veel mõne korra kõneldes ülesse, ja tema mõtted ei läinud õrnasoo soowidega ja tundmustega mitte ühte. Ja mis ütlesiwad naisterahwad õhtu sellest mehest? „Ajuta pääluu!“ See oli nende kare otsus. Iseäranis õpetlik on see, kuidas lapsed ühe inimese üle otsust teewad. Nemad küsiwad sagedaste wanemate inimeste käest, kas see ehk teine inimene hää olla. Kostetaks jah, siis peawad nad ta kõigiti inglisk. Kuulewad nad aga, et ta halb olla, siis on ta elu üle surmakohus mõistatud: Kõik halbused, mis nad inimestest üleüldse teadwad, arwawad nad nüüd selle inimese külles olevat. Sarnasel wiisil petab süda ka wanemate inimeste mõistust. Tahame meie sellepärast teiste üle õiget otsust teha, siis peame katsuma südame tundmuste effitustest wabaks saada. Tahame meie aga, et teised meie üle hää otsuse teeksiwad, siis koputagem nende südame külge: Südame kaudu saab kõige õigemine mõistuse juurde.

Ka mõned uhked inimesed on teiste, iseäranis ka alamate wastu wiisakad. Aga mil wiisil? Nende wiisakas olek on kibedaks kõrwahoobiks, sest nende wiisaka oleku päält on alati selge kirjaga lugeda: Waata, kui armuline ma sinu wastu olen, waata, kui suure ohwri ma sulle toon! See alandab teist inimest üle määra. Kui ta oma kõrkust otjeteed, loomulikult näitaks, siis ei pahandaks see teisi mitte nii kibedaste. Tema ei ehita ohwrialtarit mitte seks, et teistele ohwerdada, waid seks, et ise selle ohwri altari otsas ennast teistest kõrgemaks tõsta. Oma sõbruse asemel pakub ta teistele oma warju, mitte igapäise

lahke sõnaga, waid armulise päänitutamisega. Rikka ihnuskaela armuand on enamiste teotuseks sellele, kes teda wastu wõtab. Riisugune inimene muretseb selle eest, et teine oma õnnetuse libedust õieti tunneks ja näeks, kui suur wähe nende wahel on. Wiimaks toob ta ka weel selle mõtte ette, et igamees oma saatuse olla ära teeninud, tema oma rikkuse tarkuse läbi, teine oma õnnetuse rumaluse läbi. Oma tarkust ei tarwita ta mitte oma kõnedes ja tegudes, et teised sellest midagi õpiksid, waid ta hüüab ta turul wälja, et teised teda imesteleksid. Ta püüab enam teiste rumalust kui enese tarkust näidata. Lühidelt, ta on uhke narr.

Igal inimesel on niipalju uhkust ja edewust enese sees, et riisugune inimene ta were liikuma paneb. See tänu, mis meie talle wõlgu oleme, sulab kokku, sest meie tunneme tema tööteo põhjust. Seega ei saa tema seda kasu mitte tagasi, mis ta oma hääteo eest ootab: Ta on walsiste rehkendanud ja näidanud, et ta mõistus ka ta enese kõige wähemategi asjade tarwis ei ulata. Halpidel on kolm õnnetust, milledest nad elul ajal lahti ei saa: Esiteks on neil wähe mõistust, teiseks tarwitawad nad seda mõistust wähe, kolmandamaks on ka seegi tarvitamine rumal.

Kui inimene mingi hää teo on teinud, siis tunneb ta jüda rõõmu. On ta mingisuguse wiisaka teo teinud, siis tunneb ta ka rõõmu. Mina arwan tõeste, et wiimane rõõm esimesest küll vähem on, aga mitte palju. See ei ole palju, kui ja ise proowi teed. Ega mina ilma proowi tegemata ei räägi.

IX.

Ühes seltslase elu küsimuses olen ma kolmesugu inimesi tähele pannud. Ühed püüawad teiste inimeste meele järele olla; teised saadawad endid meelega nende põlgduse alla; kolmandad ei ole selle küsimuse pääle weel mõtelnudgi. Sind loeksin ma hää meelega esimeste sekka. Kui ja tähele paned, mis su ligimesed armastawad, mis nende meele järele on, siis leiad ja kergeste palju asju, mis ja nende soovide järele wõid teha, ilma et ja seega õigest mehest teest kuidagi lahkuksid ja ilma et ja neile seega kuidagi kahju teeksid. On lugu nii, mis keelab sind siis ka nende weikeste soovide täitmast? Sagedaste on hää, kui meie teiste inimeste nõtruste pääle waatame ja endid nende järele painutame. Miks ei peaks meie siis nende weikeste aruldusi ilma puiklemata ära täitma ja neile seega meelehäädmalmistama? Tahad ja, et ja teiste meele järele oleksid, siis ole enne nende meele järele.

Need inimesed, kes endid ilma hädata, wähest otse meelega teiste põlgduse alla saadawad, ei ole kellegi eeskujulikud seltslased. Nemad on seltslik umbrohi, mis wiisakaid elukombeid püüab lammata. Inimese elus tuleb paraku sagedaste ette, et ta teistele peab wastumeelt olema. Riipalju kui mina olen aega saanud, niisuguseid juhtumisi pärast wagusi järele kaaluda, siis olen mina enamiste ifka leidnud, et see wähemalt asjata on sündinud. Need juhtumised tulewad enamiste ifka inimese pehmusest enese wastu. Muu neile, kes enese üle jõuawad waljuste walitseda!

Need inimesed, kes räägitawa asja pääle sugugi ei mõtle, on kui mängukannid kõiksuguste juhtumiste käes. Wälimised juhtumised teewad, et nad teiste meele järele on, wälimised juhtumised teewad aga ka, et nad wastu meelt on. Nemad ise on siis ilma seisukohata ja ilma siimise juhita. Need on laadinõrgad mehed, kelledest raske on ette ära teada, mis nad ühes ehk teises olekus teewad ehk tegemata jäta-
tawad. Tähtsaid asju ei wõi niisuguste kätte usaldada.

Kui seda hääks tuleb kiita, et inimene üleüldse teiste meele järele peab katsuma olla, ilma et ta teiste soovide narriks heidab, siis tuleb seda iseäranis ka alama seisuse liikmete wastu tähele panna. Õige rüütlikil meel on ka oma teenrite, isegi kerjajate wastu lahke. Inimene sattub aga mõnikord otse tahtmata ja tähelepanemata mõne seltslise wastu fareda tooni sisse. Mis tarwis? Kui ta arwab enese teisest mõistuse poolest üle olewat, no siis näidaku ta seda seega, et ta teda lahkusega wõib õigele teele juhutada. Rare kõnetoon ei ole kellegi kunst, küll aga lahke kõnetoon. Kui sa näed, et waele inimese wastu lahke olet õige on, siis ei pruugi sa mitte häbeneda, tema wastu tõeste lahke olla. Mis õige on, see ei ole häbistaw.

Wiisakate elukombete asjus wõiwad naisterahwad su nime taewasse tõsta ehk mudasse muljuda. Sääli ei jää sul muud nõu üle, kui sa pead nende wastu iseäranis wiisakas olema. Nemad on sellega ju aasta sadadel ära harjunud ja nad ootawad ka seda. Aga nad ei jäta seda ka mitte tasumata. Siin on aga õige piiri pidamine rassem kui mõni wõib arvata. Ühed on üksluised karud, teised naiste nar-

rid, mõlemad ühel mõõdul naeruväärilised, iseäranis naisterahwaste eneste silmis.

Ole ja ka kui taht tähtsufeta seltskonnas, siisgi ära näita, et sa seda niisuguseks pead. Parema liginema tema toonile ja kombetele, enneku sa oma põlgdust ta üle märgata lased. Midagi ei suuda inimesed vähemine ära kannatada kui põlgdust. Ülekohtu annawad nad kergemine andeks kui alandamist. Tahad sa parema meelt mööda kui meelt wastu, parema armastud kui põlgdud, parema anustatud kui alandatud olla, siis pane ometi tähele, mis inimesed sulle soowiwad, mis nende meele järele on, mis nende edewust silmitab.

Ühe seltsliku wea eest olgu sa iseäranis hoiatatud. Selle wea sisse langewad sagedaste ka waimurikkad inimesed. Teda on seda raskesti leida, et temal mitmed kiiduwäärilised küllad on. See on niisuguste juhtumiste jutustamine, milles jutuustaja ise pääkangelane. Mida rumalamaks niisugused romanid teise inimesed teewad ja mida kõrgemale nad jutuustaja enese üles kehitarwad, seda edewamad, seda läilamad nad on. Mõned ei häbene mitte neid teistele ikka ja jälle jutustamast, ja nimelt weel näitemängu kirjawiisis, milles kõned ja waidlused kahe inimese wahel sõna sõnalt ette tuuakse. Iga sõna, mis jutuustaja enesele siin juhu luuletab, peab tema aruldas waimu, tema julgust ja osawust näitama, kuna teise juust ialgi midagi kuuldawale ei tule, mis ka temale annu teeks. Kui niisuguse jutuustaja päältkulajad mõtlemata lollitused on, siis hakkawad nad teda küll imetelema, üks annu, mida mõistlikud ei otfi. On aga kuulajad natukene terasemad inimesed,

siis näewad nad selgeste, kuidas jutustaja oma romani palehigis koftu seadinud ja pähä õppinud, et tema jutustamisega päältkulajaid — lollideks teha, kes teda tema edewa luuletuse tõsiseks kangelaseks peawad pidama. Kes selle pääle mõtleb, see jätab ka kõige paremad juhtumised, mis talle enesele ette tulnud, teiste jutustada, et ennast teiste ees ei kahtlustaks. Kes enesest palju räägib, peab ka enesest palju lugu. Kes aga oma wäärtust teiste filmis ei taha wähendada, see ärgu näidaku, et ta enesest ise suurt lugu peab; weel wähem kandgu ta seda teistele nina ette.

Juttusid jutusta seltskonnas harwa ja ainult niisuguseid, mis kenad ja õige lühikesed on. Juttusid otjitaſe raamatuteſt, mitte ſeltskonnasſt. Leiad ſa ſiiſgi mõne kena juhtumise, mis jutustamiſeks ſiin-
nis on, ſiiſ jutusta ta lühedalt ja kergeſte ära. Kes ſagedaſte jutustab ja ſeda weel pikalt ja laialt teeb, ſee näitab ainult oma waimu waesust ja oſa-
wuse puudust ſeltskonnaliſus elus. Tema nõuab ſeltskonnalt, et ſee üht waheſt üſna tühja aſjakeſt tema kallist ſuust ſuure aja ohwriga peab kuulatama. Ilma rehkendamata ja kohtu pidamata trahwib ſelts-
fond niisugust igawat inimeſt ſeega, et ta tema lu-
gupidamiſe otſaſt hää tüki maha lõikab.

Et ſeltskonnaliſuſt meeſejahutuſeſt igamees oma jagu peab oſa wõtma, ſiiſ on iſeenefeſt mõiſta, et igamehel ka kõnelemiſeks peab mahti olema. Selle-
pärast olgu ſulle ſiin ſihiks: Räägi ſagedaſte, aga iſſa lühidelt! Pikad ſeletuſed on igawad ja pahandawad iſeäranis neid, kes ka hää meelega rääkida tahawad.
Kõige üleüldliſum eeskiri, mis ma ſulle ilma mõin üheſ anda ja mille tõde ſa iga taheſ mõid

näha saada, on see: Ära püüa ühesgi seltskonnas esimese wiituli mängija olla, waid muretsje selle eest, et sinu hääle teiste omadega õieti kokku kõlaks! Ära püüa temale mitte sinu auu, waid tema auu filmade ette tuua. Sel mõõdul kuida ta enesest lugu peab, oskab ta ka sind auustada. Kes enesele mitte eramuusikat ei ole ligi wõtnud, see peab seltskonna muusika järele tantsuma.

Ära puutu kellegi külge, et ta su juttu kuulama hakkaks. Kui teised su juttu ei taha kuulata, siis pea parem oma suu kinni. Mõned wäsimatad jahwatajad otsewad enestele seltskonnast ühe õnnetu inimese wälja ja kõnelewad talle siis kõik kõrwad täis. Ehk nad panewad kõige ligemale seltslasele selle risti kaela, et nad temaga ikka wagu si juttu sõjastawad. See on üpris inetu, osalt üsna riisumine, sest iga seltslane tahab üleüldisest meelelahutusest osa wõtta. Kui just sina niisugustele jahwatajatele oled ohwriks langenud, siis katsu kannatada ja wähemalt wäljaspidi tähelepanemist näidata, kui nad inimesed on, kes seda mõnel teisel põhjusel ära teeniwad. Kes neid kuuleb, sellele on nad tänulikud, sest jutu patramine on neil siimine tarwitus. Kes neile aga selga pöörab ehk nende piinamise üle nuriheb, sellele wõiwad nad kätteta sumist wanduda.

Inimese omaarmastus on tema loomusega nii ühte kaswanud, et ta tuhandal kujuk nähtawale tuleb ja ikka uutele waatlustele asja annab. Wähe on neid õnnelikka Madama lapji, kelle edewus ialgi wälja ei pilgu. Mõned räägiwad ilma palumata wahete wahel ja tiikati iseenesest. Häbita edewus! Teised katsuwad kawalamad olla. Nemad luuleta-

wad ülekohutuseid kaebusi eneste wastu, et siis mahti oleks, ennast hiilgaralt õigeks mõista ja oma wooruste juhtkawa wälja laotada. See õhufene, edewuse ette tõmmatud wõrk on aga nii lähipaistaw, et ka keefmine mõistus temast kergeste läbi näeb. Mõned on weel aruldasema wiisi ülesse leidnud, mis aga weel naeruwäärilisem on. Nemad toowad kõik omad tublidused ette, neid nõrusteks nimetates, milledest nad lahti ei wõiwat saada. Neil olla, kaebawad nad, see kahetsetaw wiis, et nad igamehele tött juu sisse ütlewat. Kui see tõe ütlemine nende juures enamiste mitte jämedus ei oleks, mida nad ise ei märka, siis on ta ju üks kiidetaw asi. Oma laitmiseiga kutsuwad nad aga kuulajaid ennast kiitma. Nemad ei wõida ühtgi hädalist ilma abita jätta ja teiste walu painna nende silmad wett jooksuma. Kõik asjad, mis neile eneste filmis häbi teha, aga nad ei wõida endid parandada. Kui keegi ühe uue näitemängu peaks kirjutama, siis wõtku ta ometi üks niisuguse inimene teiste sekka ülesse: Ta on kui näitelawale loodud!

Mõned jälle hooplewad seega, et nad suuri rumalaid tükka olla teinud. Nii kiitleb keegi, ta olla oma hobusega nii ja nii palju wersta tunnis ära sõitnud. Werstade arv on aga nii suur, et mees wististe luiskab. Räägib ta aga tött, siis ei näita see muud midagi kui seda, et temast hää woorimees saaks. Mõni teine teatab, kuidas ta ühe tunniga wiis kuus pudelit õlut olla ära joonud. Kristlikust armastusest pean ma teda waletajaks. Kui ta ei waleta, siis on ta tubli härg.

Seltslikus elus saavad mõned tunnid ka Õllekannu juures mööda saadetud. Kui sõbrad siin nii palju piiri peavad, et nende pääd mitte soojaks ei lähe, siis ei või neid just mitte hukka mõista. Üks küsimus on aga siin, mille kohta üleüldist selgust tarwis on. See on joogi maksmine. Meie juures ei ole selles asjas mitte õiget ja kindlat pruuti olemas, mida igamees võiks nõõriks pidada.

Üleüldse on see pruugiks, et igamees selle ära maksab, mis ta lastis anda, kui see aga terve seltskonna poolt ära pruugiti. See ei ole iseenejest mitte halb, aga kes peab siis seltskonnas selles tüüdis teistest ette tükkima ehk taga jääma? Üks on nii halb kui teine. Kui lähed enamiste ikka nii, et iga seltskonna liige oma jao lasseb anda, nii et see läbi otse joomist edendataks. Taktistuseks on siin seltsides ja joogimajades ka see, et õlut pudelitega müüakse. Suuremates kohtades walatakse teda ankrutest klaaside sisse. Siin ei ole võimalik suurt tagawara lauale laduda.

Austrias on kindlaks pruugiks, et tuttawate seltskondades igamees oma joogi ja söögirehnnungi maksab. Wiinilased näituseks peavad seda oma teotuseks, kui keegi sõber tema õlleklaasi tahab ära maksta: See oleks kui jootraha wõtmise, mida ka meie juures ainult julased isandate käest wastu wõtawad. Sellepärast ei julge sõäl ka keegi anusat sõpra ega tuttawat seega alandada, et ta tema eest tahaks maksta. Ainult pereisad maksawad oma perekonna rehnnungid üheskoos.

Et meie juures seda kena pruuti ei ole moodus wõetud, siis on ikka parem, kui sa wõeraste

majades ennemine liig kõrmas kui aeglane maksma oled. Kuldne kehtee on aga ka siin kõige parem. Kõiksi inimene on ju niisama kaugele pahemale kui pillaja paremale poole teed kõrwale läinud.

Üra räägi seltskonnas kodustest asjadest! See on halwaste üleskaswatatud inimeste asi. Nemad kannawad mõrastele juure hoolega kõik tühiised asjad ette, kuidas nad oma majas korda peawad ja asju ajawad, mis naabrid lõuneks sööwad ja õhtuks joowad jne. Sinu oma maja asjad ei puutu ju teistesse ja teiste omad mitte sinusse. Nende jutustamine võib ainult igawust sünnitada. Vääle selle võib ette kuulutada, et ja sellega üht ehk teist pahandad, kes räägitavas asjas siin ehk jään küllalt täielik ei ole. Siin võib igamees kergeste efsida, ja efsimise eest peab ennast iga mõtleja inimene kõige jõuga hoidma.

Waba mees peab niihästi iseenele kui ka teise wabadust kalliks. Tema näitab oma mehe küpsust waidlustes ka selles, et tema wastase põhjuste lugu peab ja talle wabadust annab oma põhjuste juurde jääda, kui need mitte tühiised ei ole. Oma põhjusti ei too ta mitte niisugusel toonil ette, mis wastamise wõimataks teeb, waid ta räägib külmalt toonil. Ja just see toob ta arwamistele sõpru. Tema pehmendab hoolega oma arwamisi ja kui ta näeb, et waidlusest midagi wälja ei tule, siis sõnab ta lahkel toonil wahela: Ega meie selles asjas wist õiget ühendust ei saa; seda ei ole ka hädaaste tarwisgi, sellepärast mõtame mõni mõnusam asi jutule, jne. Hää on, kui ja waidlust wiisaka naljaga wõid lõpetada, mis näitab, et waidlus mingisugust olast

ega ohakat su siise järele ei jäta ja et sul mõtet ei olnud, wastiast pahandada.

Mis ja ühes seltskonnas kuuled, seda ära kanna teise seltskonda, olgu see nali ehk tõsi, tähtjas ehk tühine asi. Igas seltskonnas heljub oma usaldus, mille najal igamees wabalt räägib. Kes siit midagi wälja lo- biseb, see sünnitab pahandust ja ritub enese usalduse ära. Ole seltskonna wastu auupakklik. Seda ei tule palju ette, et ülemate wastu auupakkumist ei näi- data; aga iga auus inimene on auupakkumise wäärt, ka keegi, kes seltslifus elus finust alamal seisab. Iseäranis selles punktis annan ma igale sõbrale nõu, et ta terawaste tähele paneks ja selles tükis enesele osawust muretseks. See inimene, kes seltslistes elu- kombetes mitte palju ei ole wõinud õppida, sattub wäga kergeste ühele ehk teisele poole kõrwale. Et ta õiget teed kindlaste ei tunne, siis on ta ikka kahe- wahel, kui ta ka kõige õigemal teel oleks. Räägib ta kellegiga, kelle wastu iseäranis auupakkliku olekut tarwis näidata, siis teeb ta ennaft kergeste waeseks ussijetseks ja punitub seega oma inimliku wäärtuse külge. Teeb aga teine lahke näo ja hakkab temaga õige usalduses juttu puhuma, siis kaotab ta kergeste kõik tarwilise auupakkumise ära ja toob seega veel pahemaid külgesid ette, mis näitawad, et ta hääd seltskonda ei tunne. Osa seltslane on igamehe wastu auupakklik ja lahke. Keegi ei wõi märgata, et auupakkumine temal raske on, waid see sünnib tema juures nii loomulikult, nagu oleks niisugune olet tema päris iseloom. Iseäralist auupakkumist tuleb wanemate inimeste wastu ülesse näidata. Wanemad inimesed ei wõi

nooresoo rõõmustustest osa wõtta. Nemad ootawad, et noorsugu neist lugu peab, sest et nemad ilmas kauemine elanud ja palju näinud, et ja neilt hää meelega midagi tahad õppida, siis oled ja õigel teel. Noored inimesed ärgu üleüldse mitte, iseäranis wanemate ees mitte niisugusel toonil rääkigu, nagu oleks nende arwamised pikas elus ju küpselt saanud. Nemad olgu oma otjustega mahedad ja näidatu seega, et nende meeled ja mõtted alles õppimisel on. Seda nõuawad wanemad noorematest ja jeks on neil ka õigus.

Õjaw ja lõbus seltslane on igalpool armas ja kallis inimene. Tahad ja selleks saada, siis otsi kirjadeist selle kohta äratust ja käi sagedaste seltskondades. Siin pane kõik terawaste tähele, mõtle hoolega järele ja omašta enesele kõik, mis ja hää näed olewat. Wida parematesse seltskondadesse ja jisse saad, seda parem seltslane sinust saab.

X.

Inimestel on palju ja mitmesuguseid warandusi, mis nende keskes liiguwad. Need warandused on kas kehalikud ehk waimlikud. On ühe rahwa seas näituseks ütleme 1000 miljoni rubla selget hõberaha liikumas, siis on see selle rahwa liikmete kehalik (materialilik) omandus. Ta liigub nende keskes käest kätte ja tasandab nende tarwitusi. On seltsamal rahwal oma emakeel, mis kõrgel haridusel seisab ja oma tarkade wanasõnadega jne põwlest põlwe pärandada jääb, siis on see tema waimlik warandus, mis ka tema liikmete keskes olemas on ja neile palju kasu saadab.

Prantsuse rahwal on näituseks wiisakad elukombed üleüldiselt waimlikuks waranduseks. See warandus liigub nende keskes põlweist põlwe ja teeb neid terwes ilmas sellepoolest hääl mõttel tuttavaks.

Need kahte seltsi warandused on küll mõlemad inimlikud maapäälised warandused, aga neil on kumbagi ometi koguni eralik iseloom. Wiida enam ilmalikku wara üks inimene enese kätte kogub, seda vähem jääb teda teistele üle. On maid ja maakohiti olnud, kus ilmalik warandus suurel osal kõik ühiskute kapitali meeste kätte läinud, kuna teised väga waejeks on jäänud. Waimliku waraga on hoopis teine lugu: Wiida rohkem ühiskud inimesed teda omale koguwad, seda enam ja seda kergemine saawad teda kõik enesele omastada. Kui keegi oma ilmalikust warandusest teistele palju wälja jagab, siis jääb ta ise wiimaks waejeks. Jagab aga keegi oma waimlikku wara teistele rohkesti wälja, siis ei jää ta ise selle poolest mitte kehjemaks, waid ta kasvab veel tublimaks. Seega on need inimesed, kes enestele palju waimuwaru koguwad ja sellest ka teistele jagawad, kasulikud liikmed inimeste seltskonnas, kasulikumad kui need, kes midagi ei õpi ega õpetada. Wiida enam waimlik warandus liigub, seda enam ta kasvab, seda enam kannab ta wilja.

Üks waimlik ja seltskondlik warandus on see kunst, mille abil teiste kaasinimeste meele järele ollakse. Meele järele olemine ehk ühe sõnaga meeldimine on üks warandus, mille puudus inimeste elu isekeskes lõbunaejeks ja armuahtraks teeb. Kui üks inimene mu meele järele ei ole, kui ta mulle ei meeldi, siis alandab see tema wäärtust mu silmis

ja ma ei pea temast jeda lugu, mis ta väärt on. Mõistaks aga tema nii olla, et ta mu meele järele oleks, siis tõstaks see tema häädu si mu silmis ja sellest mõiks talle mõndagi kasu tulla. Sellepärast on meeldimine kui tegelik (praktiline) waimu warandus igatsamise väärt ja sellesama pärast püüawadgi inimesed üksteisele meeldida, mõned koguni üle määra, et nad naeru alla langewad.

Üks tark kirjamees on ütelnud: Kes seltslikult eluks on sündinud, need on ka meeldimiseks sündinud. Tal on õigus. Need, kes sellegile ei meeldi, waid kes igamehe meele wastu on, need heidetakse seltslikust elust eemale ehk need peetakse igapäiiseks ristiks, mis nad ka enam ehk wähem on. Sellest lastwab sinule see kohus wälja: Katsu oma kaasinimesele meeldida!

Nagu öeldud, on meeldimine kunst. Ka see kunst tahab nagu kõik kunstid õppimist, ja nagu iga kunsti õppimine ühel kergem, teisil raskem on, nii ka meeldimise kunst: Mõnele on loodus siin andisid jaganud, millede abil ta iseenesest teistele meele järele on, mõned aga peawad palju tähele panema, õppima ja oma jõudu tarwitama, et nad mitte teistele wastu meelt ei oleks. Siiski võib siin igamees suure sammu kergeste edasi saada: Kes meeldida tahab, sel on juba pool meeldimise kunsti käes. Mis weel puudub, jeda toob sulle tähelepanek, harjutus ja osawõtmine häast seltskonnast. Oled ja aga laisk ja hooletu, on see sul ükskõik, kas ja meele järele ehk meelt wastu oled, siis wõid ja julge olla, et ja igamehele wastu meelt oled. Ole teiste wastu nii kuida ja soowid, et nad sinu wastu oleksiwad! Siis oled ja wististe nende meelt mööda. Pane hoolega tähele

mis asjad need on, mis sul teiste juures meeldiwad, wahest ehk meeldiwad needsamad asjad sinu juures ka teistele. On sul teise inimese järelandmine meelt mööda, siis wõid ja loota, et sinu järelandmine ka temale meeldib. Walitsemise pääle on süda tublim kui pää. Süda juhatab mehi kui naiji sagedaste enam kui pää. Tee läheb aga meeli mööda südame juurde. Ole silmadele ja kõrwadele meelt mööda, ja pool wõitu on käes. Sagedaste tehakse inimese õnne ehk õnnetuse üle otsus tema esimesel ülesastumisel ära. On ta meelt mööda, siis hakatakse temast wilunud kombel palju lugu pidama, mida ta wahest wäärtgi pole. On ta aga wastu meelt, siis heidetakse ta fergeste nende setka, kelledest ta palju tublim on.

Seda asjaforda ei wõigi nii hukka mõista kui mõni wahest arwab. Kel haridust on, see peab ometi teadma, kui palju wiisakas eluwis maailmas maksab. Kõlblikud kumbed peawad seltskonna koos nagu raha kaupmehe sõbruskonna. Kuida jina mulle, nii mina sulle. Karule ei lähe keegi wiisakalt wastu ja pangroti kandidaadile ei laena keegi raha. Kõlblik olek leiab ka tooruse poolt auuandmist, seda enam hariduse poolt.

Mõni lugija kardab wahest, et siin wälimisest wärgist õpetatakse lugu pidama, kuna siimine wäärtus kõrwale jääb. Ei, sõber. Kui ma kewadet tema õitega kiidan, ega ma selleparast sügist ta wiljaga ei laida. Mõlemad on kallid. Ühe ülendamine ei ole teise alandamine, sest ega nad ühe kaaluteiba otsade külles ei ripu. Pääle selle ei ole wälimine kaju mitte nii tühine, kui mõni wahest mõtleb. Bahupidi selga aetud kuub annab niisama

palju sooja kui peripidi kannetud kuub ja ta palistused oleksiwad weel õerumise eest hoitud, siisgi ei julge keegi pahupidise kuuega teiste sekka astuda, kui ta naeru alla ei taha langeda. Sagedaste on wälimise kuju wäärtus weel suurem kui materjaali enese wäärtus. Kullaehked ei ole mitte üksi oma kulla hinna pärast kallid, waid iseäranis ka oma ilusa wälimise kuju pärast, mille sees palju peenest tööd ja kaunist kuju on. Saulu mõte ei olegi igatord nii iseäralik ilus, aga kui ta kuju eeskujulik on, siis on laul ilus.

Nii on ka meelepäralsed elukombed iga waimu-
anni wälimised ehted, mis suure osa inimeste päale enam mõjuwad kui suured waimuanded ise. Ma arwan, et tõeste hääde waimuannetega inimene ka oskab teiste meele järele olla, sest kus tubli siis on, jaäl on oma jagu ka hääd loort.

Hää siidamega inimene tahab teiste meele järele olla ja terawa mõistusega inimene teab, et see temale ja ta ligimesele kasu saadab. Tarwis siis inimeste meele järele olla, neile meeldida. Sellejärele on meeldimise kunst kasulik ja igatsmise wäärt. Mis on meeldimise kunst? Meeldimise kunst on see kunst, mille abil ja oma ligimestele wõid meele järele olla. Kes meeldimise kunstis osaw on, see meeldib oma kaasinimestele. Peakswad ometi inimesed ju noorelt selle päale mõtlema, et nad jelles kaunist kunstis edasi saakswad!

Meeldimise kunst awaldab end enamiste küll wälimistes elukombetes, nii et mõni luegja kergeste wõiks arvata, et temale siin siisuta loort ette kiidetakse; aga ma palun tähele panna, et wiisakad elukombed ilma siimise hariduseta ei sigine. Toore

siidamega inimene on ka oma elukombetes enam ehk vähem toores. Kes oma waimu mitte hoolega ei hari ja oma siisimist wäärtust auuwääriliseks ei tee, ega see ei wõigi meeldida. Kui ju meeldimist mitte ju laialine teadus ei toeta, siis toetagu teda ju siidame hääduks. Meeldimise kunsti õied on wiisakad wälimised kombes, aga ta juured ulatawad siigawamašse.

Meeldimise kunstil on suur mõju inimeste siidamete pääle. Teda wõib niisama hääli kui ka halwal püüdmisel tarwitada. Ma tunnen meest, kes teda hommikust õhtuni omakasuks pruugib. Wõeraste wastu, kelledest ta iseäranis kasu loodab, on ta lahus otse pigine. Ta koputab ja waatab nende õlade pääle, ütleb neile ühtesoodu meelitusi, kutsub neid kodu enese juurde, ehk teda kodust küll harwa leitakse, pakub neile, kui seda käepärast on, kõiksugu jõõkisiid ja jookisiid just nagu osawad Berliini talumatsi püüdjad (Bauernsänger). Siia, et sinu meeldimine niisuguse tembutamisega kahtlustatud ei saa. Siin wõib inimene kergeste ahwide sekka langeda.

Kes kõlbulisi elukombeid mitte tähele ei pane, see oleks wiimaks kõikidele wastu meelt ja ta ei wõiks midagi kasu jaata. Noor inimene wõiks enesele Alfibiadesse eeskujuks wõtta. Mis Alfibiades enamiste halwa otstarbe pärast tegi, seda tehku ta hää otstarbe pärast: Ta olgu nii osaw, et ta tõtt ja nalja, waimustust ja külmust, töötegemist ja ajawiidet tarwitust mõõda üksiteisega wõib wahetada, just nagu ta oma kübarat pääst wõib wõtta ehk pähä panna. Kes ju noorena hundi wiisi üksluine on, see on wana paku sarnane karu, kes ennašt elutarwituste

järele ei saa muuta, vaid kes seda ootab, et elu-tarvitused end tema järele muudaksivad. Et see aga pea ialgi ei sünni, siis on ta õnnetu.

Südamel on mõistuse kohta nii suur mõju, et tema võitmine ikka waewa tasub. Ornafoo walitseja ei ole keegi muu kui süda. Ise meestegi juures jääb võit sagedaste südame kätte. Süda mängib mõistusega nagu kass hiirega. Meie võime seda imeks panna, wahest ka kahetseda, aga muuta ei või meie seda mitte. See on inimese loomu sees põhjendatud.

Et nüüd kord lugu nii on, siis sihi südame pihta! Siisimine väärtus üksi ei ulata. See võidab küll päid, aga mitte südameid. Tahad ja ühe inimese südant enesele võita, siis tee temale midagi iheäralist hääd. Siks pole sugugi tarvis teda kätte püüda ehitada. Sagedaste saab weikestest lahkuise awalduisest küllalt. Pane tähele ja pea meeles, mis sul teiste juures vastu meelt on ning tea siis, et see ka sinu juures teistele vastu meelt on. Kui ja ühe võeraga esimest korda kokku saad ja tema sulle mõne kõlbmata sõna ütleb, laisalt räägib, määritud riietes on ehk muud sellisarnast, siis tead ja küll, kui halvaste see sinusse mõjub. Kui ja ka enne tema tublidust tundsid, siis alandab see tema väärtust ometi suurel mõõdul su silmis. Ning siis mõtle, kui väga see ühe inimese auu su silmis tõstab, kui ta igas asjas sul meele järele on. Esimene kokkupuutumine on tähtsam kui kümme järgmist ühtekokku.

Kui ma tundmata inimest nii kaugelt näen, et ma ainult tema üleüldist pale plaani selgeste võin

näha, siis olen ma itka tähele pannud, et ma määrgist kas üle ehk alla lasen: Enamiste maalin ma enesele selle näo palju ilusamine ette kui ta tõeste on. Mõnikord tuleb aga ka ette, et ma seda nägu ligidalt waadates kaunid õisi leian, mida ma mitte ei arwanud jääl olevat. Ilusamaks maalimise juures muutuvad kõik jooned ja kujud nii kauniks pildiks, et pärast kahju on näha, kuidas nägu ligigi nii kena ei ole. Seda ehk on iga inimene ise enese juures tähele pannud, et ka temagi sel viisil määrgist mööda läheb. Kaugel istuv inimese nägu annab talle wälimised piirjooned ette ja ta luuletab sellest oma waimusilma ette piltilisa näo.

Sarnane lugu on ka wõeraste inimeste tundmisega esimesel kokkupuutumisel: Sellest wähesest materjalist, mis meie nende tundmiseks neilt saame, ehitame meie luule abil enestele terve kuu temast walmis, mis wäga kergeste temast parem ehk pahem wõib saada, just selle järele, kuidas see natukene materjali meil alusets käes oli. Sellest nähtusest saame kahetordse õpetuse: Oled ja materjali andja, siis anna, iseäranis ejiotsja, wõimalikult hääb; oled ja materjali wõtja, siis ole ehituse juures ettewaatlik, et ju kuu wõimalikult eeskuu sarnane saaks. Eksamamine ja eksimine on siin päewakorral.

Mõni meeldib iseenesest, ilma et ta meeldida püiaks. Loodus on talle jaks hää petjati päale waotanud ja teda eksituste eest hoidnud ja hoiatanud. Mõni inimene aga ei meeldi mitte iseenesest. Loodus ei ole talle seda annud, kuna tal wahest palju auu-wäärilisi omadusi on. Temal ei jää muud nõu üle kui ta peab meeldida püüdma. Märkan mina,

et ta wiisakal kombel mulle püüab meele pärast olla, siis ei wõi see mulle mitte vastu meelt olla, ja mis mulle vastu meelt ei ole, see on mulle kergeste meele järele. Näitab aga keegi, et temal ükskõik on, kas ta teiste meele järele ehk vastu on, noh, siis wõib ta minna. Kõige soowitavam meelehää, mis ta meile teeb, on see, et ta meist lahtub. Kui iga waew oma palga wäärt on, siis peab ka meeldimise püüdmine oma wilja kandma.

Nii täielik kui inimese keel ka on, siisgi on palju tähtsaid asju, mis meie sõnadega ei saa ütelda. Iga laps teab, mis ruum ja aeg on, mis ta ilusaks peab ja mis talle meeldib; aga kui ta seda tahab sõnadega ütelda, siis ei mõista ta enam oma emakeelt ja teisi sõnraid keeli ei ole ta selle asja tarwis õppinud. Mis ta siin seletuseks ütleb, on enam ehk vähem udune ja suure waewaga kogu otsitud. Sellepärast ei wõi ka lugija minult oodata, et ma talle kõik iseäralikult ja üksikult, täielikult ja selgeste ette loeksin, mis asjad need kõik on, mis inimestele inimeste juurest meeldiwad. Ilus kuju, wiisakas liikumine, sündsad riided, armas hääl, kõlaw kõne, lahke olemine, õrn tundmus teise vastu, usalduse awaldus, rõõmus (mitte naerulik!) nagu ning tuhat teist weikest asja meeldiwad meile. Neid tunneb igamees ise oma ligimese juurest ja armastab neid, ilma et ta neid üksiteisest lahutab ja nende üle enesele aru teeb ehk neid koguni kirjeldab.

Kõige päält on ilusal kujul nõiduw mõju inimliku südame pääle. Ise tundmine ja armastamine on meie looduse and, mida meie kord kõrwale heita ei wõi ega taha. Niisama on igal tähelepa-

nejal tuttav, kuidas kaunid liikumised meie südamele lõbu teevad. Kena neiu kaunis kõnnak, kujulõbusad liikumised tantsupõrmandal ja näitelaval, isegi luige majesteetlik ujumine ja kotta lendamine tõendavad seda. Et riided välimist kaju etendavad, siis on neil ka oma tähtsus, mida tähelepanemata ei või jätta. Iseäranis mõjuv on inimese kõne ja kõik, mis sellesse puutub. Kõnet tarvitame meie jaks, et oma mõtteid teistele teada anda. See ei lähe korda, kui meie nii kõneleme, et teised meie sõnadest aru ei saa ehk koguni aru saada ei tahagi. Lahke, viisakas olek on üks asi, mida keele abil ainult puudulikult võib kirjeldada, aga millel elus ometi suur tähtsus on. Seda ei või lugija kirjast õppida, vaid ainult hästi jeltskonnast. Tahaksin ma näituseks ühele mõderale, kes Eesti rahwaviisijid ei oleks ialgi kuulnud, sõnadega selgeks teha, misjugune Eesti rahwaviis „Miks ja nutad, lillekene?“ on, ja mängiksin ma talle pärast viisi „Meil aiaäärne tänawas“ ette, siis ta ütleks wahest, et see kirjeldatud viis ongi. Lauluviiisid ja eluviisid tulewad kuulmise ja nägemise abil õppida, mitte kõneliku etteseletamise abil. Kui keel oma abil selle mõtte on selgeks teinud, siis on ta oma kohuse täitnud. Sõnadega võib väga hästi kogu püüdma õpetada, aga paljalt sõnadega ei tooda ühtgi kogu weest välja. Tahad sa kogu saada, siis pane noot wette; tahad sa viisakaid elukombeid õppida, siis otsi viisakad inimesed üles.

Ünn sellele, kellele loodus õrta tundmuse rindu pannud. Mida teised ka terawa mõtlemise abil selgeks ei saa, see on temal walgutiirusel kättes.

Õrn tundmus teiste wastu on feltslifu elu jüdametunnistus. Ta on truiks wahiks iga töö ja teo juures ja õigets kohtumehets iga effimise juures. Kellele loodus seda kaitseinglit ei ole ta eluteele kaasa annud, see peab seda enam tähele panema ja ette waatama, et mõistus teda juhataks, kus õrn tundmus teda maha jätab.

Et usaldus usaldust äratab, siis võib ka usalduse awalduš meeldimist kaswatada. See inimene, seda ma usaldan, on minu jüdamel õieti väga ligidal. Seda ma aga ei usalda, see on, kui ta muidu ka mu sõber on, ometi taltjaks tehtud tiigri jarnane, kes walwomata filmapilgul neregänus mu elu kallale võib kippuda.

Wõerad rahwad tähendawad meeldimise kunstis üht asja sõnaga Representation, mis sagedaste esimest wiilut mängib, kuna teised feltslifud woorused tema warju enamiste ära kaowad. Representation on näguš ülesastumine, wiisakas enese näitamine, eeskujulik etteastumine, milles inimese siimise wäärtuse ja wälimise kauni kuju kofkutõla awalituks saab, millest ütelda võib:

Si ilmas ilusamat leia ma

Kui kenat waimu kenast kujusta.

Ohwerda sellele, kelle meele järele ja tahad olla. Inimesed on ju wanast ajast saadik ohwerdanud ja ohwriga jumalatele meelehääb püüdnud teha. Sedasama võib ka inimestele teha, ja weel palju täielikumalt ja fergemalt. Mis wiisil?

Tahad ja ühele inimesele meeldida, siis ohwerda talle natufene tähelepanemist: Ratsju teada saada, mis tema armastab, ja seda too siis ette; waata

järele, mis ta põlgab, ja seda hoia kaugele. Sõnad ja talle siin ühe hää näituse anda, siis võid julge olla, et ta sind kohe tubliks meheks peab. Wahest armab ta koguni, et sa muud ei mõtlegi kui seda, mis temale hää ja armas on. Sa oled talle wabatahtlikult ohwrit toonud, ja sellest on küll. Kas tema ennaft nüüd seda nähes sinu „jumalate„ sekka armab ehk sind hääsüdamega inimeseks peab, see on ükskõik; kuid jild sinu ja tema wahel lahktse liikumiseks, sõbralise, auustawa oleku awaldamiseks on walmis. On tema soovid ja igatsused auuwäärilised, siis ei ole sul ka mingisugust häbi neid lausa täita. Oled ja aga narriga kokku juhtunud, kelle enesearmastus halpust taga ajab, siis on su kohus kristlik olla ja temale kui oma eksijale ligimesele seega mitte kahju teha ja teda weel enam eksitada, et sa tema halpustele ohwrid wiid. Tema sõprusest ei ole sul ju ka mitte lugu. Siisgi ei pruugi sa tema ligikonda mitte karta. Sa võid teda mõnikord koguni oma õpetlikuks katsekanniks teha seega, et sa tema kõige halwemale armastusele tubli ohwri tood. Siis saad näha, misjuguje näo ta teeb ja misjuguised waimuliikumised tema ajus heljuwad. See teritab su inimese tundmist ja õpetab sind mehisest meehest enam lugu pidama.

Ma olin toona (sügisel 1886) ühe õpetliku etenduse päältwaataja, mida teised tegiwad ja mida ma edespidi parajal juhtumisel tahaksin korrata. Meie istusime kahesajakesi Wanemuise aias laua ümber ja ajasime ühest ja teisest asjast juttu. Sutu jookshul tähendas sõber H., hra T. olla ilus mees ja sündida väga hästi kõrgete mõraсте

wastuwõtmiste juures saadikufs. See tähendus oli T-le lõbusam kui kõige kaunim Bachi orelitükk. Ta wiskas H-le musukätt, koogutas talle mitu korda pääga sügawaste, muidugi mitte pühalikus tõsidsuses, waid fergeste naljatades, tõusis siis rõõmutujus istmelt üles, sirutas ennaft õige pikaks, nagu oleks saadiku walimine meeste pikkuse järele ees, lehwitas oma tiibmantli hõlmu, pekksis kepiga õunapuu lehti, nagu üliõpilased mõõtkadega wehklewad, ütles teistele aruldasi meelituse sõnu ja oli üleüldse äkitselt kõige parema tuju sisse sattunud. Hra H. oli tema siijimise kandli kõige tublima keele külge puudutanud, see hakkas helisema ja kõik koksukõlawad keeled kohtsiwad kooris wastu, see on, kõik lõbusad tundmused ärkasiwad ta rinnas ülesse, ja nimelt nii elawalt, et see wäljaspoolt nähtawale tuli, ilma et ta mahti sai, selle pääle ise mõtelda. Ja mis on selle weikese juhtumise tagajärg? Ta tagajärg on kahejugune

Esiteks on see T-le häa mälestuse H-st järele jättnud. Kui ka T. põhjusemõttelikult H. wastu „wõitleb“, temast palju lugu ei pea ja ta üle halba räägib, siis on ometi kindel, et tal kõige selle juures meeles heljub: „Noh, kui H. ka nii ja niisugune mees on, aga Wanemuise aias ütles ta ükskord ühe õige ja kõigiti tubli sõna minu kohta. Tal on ikka ka oma jagu tuuma sees.“ Nii mõjub kiitus mõne inimese juures kiitja kohta: Ta tõstab kiitja lugupidamist kiidetawa mõttes.

Teiseks aga mõjub niisugune kiitus ka kiidetawa enese elu olu kohta, noorte inimeste juures sagedaste juurel mõõdul. Ma arwan, ma wõiksin ühe noore

inimese, kel hää loomulik and ederuse pääle on, nii kaugele meelitada, et ta ennaft näituseks kõige kõlblikumaks Bulgaria trooni kandidaadiks pidama hakkaks, ja see läheks mul seda kergemine korda, mida nõrgemad anded tal mõtlemise pääle oleksiwad. Kuulus Inglise luuletaja lord Byron (beirn) oli oma wiimastes eluaastates selles kindlas lootuses, et ta — Greeka kuningaks peab saama. Seda oliwad talle kavalad sõbrad jisse puhunud ja ta armas, et ta selleks oma suurte waimuannete ic. pärast kõige paremine kõlbab.

Kuida ettemaatamata kiitus noore inimese halwale teele wiib, sellest weel paar näitust. Kui nende ridade kirjutaja seminari kaswandik oli, siis mängiti jään kord wahe ajal üht weikest näitemägu. Kentsakas (weiderdaja) näiteosa oli S. käes. See õppis ta hoolega kätte ja mängis ta väga osawaste, nii et kõik seda kiitsiwad. Tema mängu kiitis kord ka kooliõpetaja B. Ja kuida mõjus see noore S. pääle? Sest ajast saadik oli ta weiderdaja teiste seas. Temaga oli väga raske üht mõistlist, tõstist sõna kõnelda, sest tema mängis oma weiderdaja näiteosa wahetpidamata edasi. Nii andis üksainus weikene sündmus noorele inimesele uue sihi ette, mille pääl tema ise.oom koguni teistsuguseks kaswis kui see muidu oleks olnud.

Teine näitus käib õrnasoo kohta. Üks noorepäraline kooliõpetajanna pidas juures kooliklassis õppeproowi, mida üks professor paljude kooliõpetajatega päält kuulab. Kui pärast õpetundi kritiseeriti, tähendas professor, sel õpetajannal olla armas hää (sympathische Stimme), aga ta ei pidada mitte nii

kõwaste rääkima. Ja mis oli selle kõrwalise tähenduse tagajärg? Sellest tunniist saadik kuuldi wahetundides suures jaalis, kus enamiste 1—200 õpilast koos oliwad, ainult neiu P. häält: Ta rääkis ühtewiisi ja nii kõwaste, et tema häälel ikka kõitidest üle käis. Teadagi, et see kellelgi muul meele järele ei olnud kui ainuüksi temal enesel, aga ta pidas professori sõnast kinni ja uskus, et tema häälel lõbus olla. Miks ta ei pidanud siis teistele lõbu tegema?

Nii peame meie siis kiiduohwriga ette vaatama, kui meie teistele ei taha kahju teha. Kui weel tiidetaw märkab, et ja teda omakasju pärast kiidad ja sellest ei hooli, et see temale kahju võib tuua, siis ta hakkab kind foguni põlgama. Seepärast võib kiiduohwer ainult siis meelehääb sünnitada, kui ta parajal kohal ja parajal ajal ette wõetakse. Kui ja näituseks tead, et wõeral see ehk see toit iseäranis meele järele on, ja kui ja talle just selle toidu lauale paned ja wähest märgata lased, et see tema pärast sündis, siis on see õige tähelepanemise ohwer; ehk kui ja tead, et ju wõeras mõnda inimest ei jalli ja ja püüad seda inimest temast eemale hoida, siis tõused ja tema lugupidamises, ilma et see kellelegi kahju teeks ehk kuidagi alatu oleks.

Mahe olef meeldib niihästi meeste- kui ka naisterahwale. Tema näitab hääd laadi (karakteri). Wahedust on aga fergem tunda kui kirjeldada. Mahe inimene ei näita mingisugust karedust ega kalkust, waid pehmust ja lahkust; ta ei räägi mitte tõreldes ja kätsehes, waid sõbralikult ja waiklikult; tema kõnetoon jääb ka siis leplikuks, kui ta teisega waidleb. Ehk mahe inimene küll tülikajudest hoolega

eemale hoiab ja igatahes walmis on järele andma, siisgi on julajus ja kõikumine temast kaugel. Tema mõistab oma paremat seesukohhta nii osawaste finni pidada, et teised mõtlewad teda järele andwat. Tema ei lasse sääski mitte suurtükiga puruks, waid ta pigistab nad tasaste pehmete näppude wahel. Surm on ühesuurune.

Pane maheda loomuga inimesi tähele ja otsi need omadused nende juurest ülesse, mis neid mahedaks teeb, siis õpid sa mahedust kõige paremine tundma ja, mis pääasi, siis wõid sa ka ise mahe olla. Sääraniis tuleb mahedust tarwis, kui teistele midagi pead ütleva, mis neil wastu meelt on. Osaw seltskondlane mäsib niisugusel korral mõruda tuuma suhkruise koore sisse. Sa kelleie peaks see halba tegema? Kui meil wett ehk piima käepärast on, miks peame siis libedat rohku haigele äädikaga sisse andma? Kui sa kord natukene aega saad, siis mõtle selle üle järele, ja sa saad otstitawa tõde leidma, ning kui sul siis võimalik on, tee proowi, ja sa saad rõõmu tundma ja ikka selle elutarkuse juurde jääma.

Kui kuida igad hääd asja ka furjaste wõib pruukida, nii ka mahedust. Tema najal saawad mõned inimesed, nagu näituselks „paremat seltsi kerjajad“, kõige kergemine oma halbu otstarbeid kätte. Sõegi ka laimajad tarwitawad jiledaid sõnu, et laimu wastu usaldust äratada. Kuusad inimesed hoiawad endid sellest muidugi puhtaks. Meile on ainult meelde tuletada, et nad endid niisugustest petistest nina pidi ei laselks wedada. Siin pidagu nad seda salmikest meeles:

Kuida kihwti libedat
 Antaks siise suhkruga,
 Mõnda sõna libedat
 Pruugib furi laimaja.

Igal inimesel on omad mead ja puudused, ühel enam, teisel vähem, ühel suuremad, teisel vähemad. Mida vähem ühel inimesel wigu ja puudusi on, seda täielikum inimene on ta. Meil tuleb siis selle eest hoolt kanda, et meie oma inimlisi wigasid nii palju parandame ja vähendame kui võimalik, et meie neid vähemalt teiste inimeste eest finni katame.

Kes üht wiga tahab parandada, see peab enne teadma, et wigu olemas on. Kumb on aga siin fergem, kas wea ülesleidmine ehk tema parandamine? Mõne wea ülesleidmine on märksa fergem kui ta parandamine, mõne wea juures on aga asi otse ümber pöördud: Ülesleidmine on üli raske, parandamine lapsenäng. Kui näituseks Surjewi kiwisild üle öö siise kufkuf, siis oleks selle wea ülesleidmine fergem kui ta parandamine; ehk kui keegi rääkides fokutaks, siis oleks ka selle wea äratundmine ta parandamise kõrwal lapsenäng. On aga ka terve kari inimlisi wigasid ja puudusi ja nõtrusi olemas, millede parandamine mitte palju waewa ei nõuaks, kui neid aga õieti tunda jaadaks. Mida rohkem inimene ühe weaga (niisama ka heaga) on ühte kaswanud, seda rassem on tal teda ära tunda ja weaks pidada. Tal on üks juur wiga külles, mis teistel inimestel, kes temaga kokku puutuwad, wäga wastumeelt on, aga ta ise ei tea seda, et tal niisugune wiga üleüldse on, ehk ta teab, et tal niisugune

omadus on, aga ta ei pea seda mitte weaks, mis parandamist tahab. Ma tunnen näituseks üht noortmeest, kelle kõne ühelegi ei meeldi, sest tema paristab sõnu juust wälja, nagu oleksiwad tal rääkimise riistab kõik lodewile ja lahti. Kui keegi temale seda tähendaks, siis on loota, et ta wahest üsna kerge waewaga seda halba wiga wõiks parandada, aga tänini ei ole wististe kellegil mahti olnud talle seda ütelda. Oleks ta koolis olnud, siis oleks koolmeister talle seda wististe ütelnud ja koolikawatuise tulu oleks tal ka ses tükis osaks saanud; aga kes wõerastest inimestest tahab nüüd seda temale ütelda ja seega wahest enese ja tema wahel pahandust sünnitada? Inimesed on wäga õrnad, kui nende iseäraliste omaduste külgi laites puudutakse. Mõni jookseb parem kolm penikoormat ühe puhuga ära, ilma et ta pahaseks saaks, ennagu ta enesele laskeb ütelda, et ta wahest ninast nohiseb. Viimane ütlus wõiks teda kergeste ütleja wihameheks teha. Sa kellele pidi sellest ütlupest kasu tulema? Minult temale enesele. Tema enese hääks pidi üks wiga ära kaduma, mis kellegile ei meeldi, waid kes igaüht temast kaugemale tõrjub; aga et see wiga tema enese kalli nina juures oli, siis ei wõi ta seda sallida, et keegi talle seda julgeb ütelda. Ta nohiseb parem oma elu otjani oma kaasinimestele ette, ennagu ta seda ütelda laseks.

Ütlemine on siin aga kahesugune. Meie wõime oma naabrile ta inimlisi wigasid kahesugusel põhjusel meelde tuletada: Esiteks sel põhjusel, et meie teda sellest weast soowime wabastada, teiseks sel põhjusel, et meie temale ta wigasid tahame ette heita

tema pahanduseks. Kui inimeste keskes ainult esimest põhjust leida oleks ja teist sugugi ette ei tuleks, siis oleks teiste wigade meeldetuletus kõige tänuväärilistem töö. Meed, kellede wigu kõige suurema hoolega ette tuuakse, saatsiwad wiimati kõige täielistematelks inimesteks, ja seda just teiste läbi, kes tema wigu ette tõiwad. Praegu on aga lugu nii, et inimesed teiste wigu ja puudusid enamiste ikka siis ütlewad, kui nad ärritatud on ja teisi nende wigadega tahawad pahandada, ilma et neil seda hääd soowi südamel oleks, et teine oma wigu parandaks; nad on palju enam selles teadmises kindlad, et see mitte ei sünni.

Ma tegin hiljuti parajal juhtumisel selles asjas weikese proowi. Ma sain ühe tuttawa kaupmehega kokku, keda ma ju lapsest saadik tunnen ja kellest ma tean, et temal üks suur inimlik wiga küll on. Ta räägib lapsituid arwamisi ja juuri rumalusi niisuguse kindluselga wälja, nagu oleks see kõik kuldne tõde. Olgu ta eksitus ka haletsemise väärt juur, aga ta on ta juures kui 80 aastane hallpää, kellele wastu ei kõlba rääkida. Ta on niisugune inimene, keda Saksa keeles altklug, s. o. wanatark, nime-tatakse. Ta peaks vähemalt kolm korda nii wana olema kui ta on; siis passiks ta kõnetoon ta wanaduse kohta. Selle mehega rääkides oli mul jälle „piinlik“ näha, kuidas ta oma lapsitute arwamiste eest seisib. Ma arwasin siin paraja aja olevat, temaga weikest proowi teha. Ma ütlesin talle: „Armas sõber, ärge pahaks pange, kui ma Teile üht weikest wiga julgen ütelda, mis ma juba Teile lapsepõlwes Teile juures olen tähele pannud. Kas lubate seda?“ Kui ta suure lahkuselga ja wahest weel suurema uudishimuga

seks luba oli annud, ütlesin ma talle, et tema nii rääkida, naga oleks ta „altflug“, ja seletasin talle selle ära, mis see tähendab ja kus see nähtawale tuleb. Mis ta tegi selle pääle? Tänaš ta mind wahest, ehk lubas ta asja edaspidi põhjalikumalt läbi katsuda? Ei kumbagit. Ehk ma oma tähenduse küll võimalikult pehmete öiefeste sees tõin, siisgi olin ma nagu nõgese pöössasse wiſatud. Ta läks otse jämedaks ja pildus mulle nõgese pöössast kaitaid wastu filmi.

Et niisugune ebatänu kellegile soowitaw ei ole, siis waatab igamees ette, et ta seks asja ei anna. Nii ei ütle inimesed siis mitte naljalt oma naabritele, mis nende wead ja puudused on, ja meil on sage- daste wõimata oma wigasid tundma õppida. Siin ei ole muud nõu, kuid et meie enestele häid südametsõpru muretseme, kes meile meie wigasid näitawad. Seda teemad nemad seda suurema lahkusega, mida enam meie neid selle eest õiglaselt täname. Kui aga keegi niisuguseid sõpru mitte ei saa ja tahab siisgi ennaſt wigade poolest läbi katsuda, et neid paranda, mis peab ta siis tegema? Siin on üks aruldane abinõu wäga ligidal, mis teda kergeſte eesmärgile wiib; aga see abinõu on oma häduse poolest weidi kahtlane, nii kahtlane, et ma teda kellegile ei julge soowitada, aga ka jälle nii sihikindel, et ma temast mitte waguſi ei taha mööda minna. Kui ja oma inimliſi wigasid tahad teada ſaada, siis otſi üks inimene ülesse, kes ſind hästi tunneb, ja heida temale tema wigasid niisugusel toonil ette, nagu oleksid ſina temast täielikum. Väheſ ſul ſiin korda, teda natuke ärritada ehk

koguni pahandada, siis võid ja julge olla, et ta sulle kõik su wead suure hagarusega ette arutab, ilma et ta sült tänugi ootaks. Temal on nõu kind pahandada, ja et ta nägi, et selle wea etteheitemine teda kõige enam pahandas, mis temal tõeste küllles on, siis katsub ta sedasama abinõu tarvitada ja sulle ka neidsamu wigu ette heita, mis sul küllles on. Sedawiisi võid ja oma wigade nimetirja wäga tergeste kätte saada. Aga ma ütlen weel korra, et ma otsusetegemise selle abinõu hääduke ja halbuse kohta omalt poolt tegemata ja igamehe enese hoolde jätan. Seda aga arwan ma iga inimese kohuse olewat, et ta oma inimliku wigasid ülesse otsib ja neid hoolega parandab, et ta kõigiti oma kaasinimeste meele järele mõiks olla, iseenesestgi mõista, hääde, mõistlike kaasinimeste meele järele.

Meie sõbratohus sunnib meid, et meie oma sõpradele nende wigasid wahete wahel meelde tuletame ja selle eest hoolt kanname, et nende wead enam ja enam kaotawad. Aga seda peame meie niisugusel toonil tegema, et nad mitte pahaseks ei saa ja oma kõrwu ja mõistust meie eest finni ei sulu. Muidu on kõik waew asjata, kõik lootus tühine.

Üksluised, wastameelsed inimesed mõiwad oma tulbi meelduse ja oma õige arwamise hääks ütelda, mis nad aga mõiwad, aga nad saawad nägema ja imetelema, et nende põhjust ei kuulda ja nende meeleauususest lugu ei peeta. Misparast? Nad ei meeldi inimestele, sest nende olet on hõõweldamata ja nende kõne harimata. Inimestele on meeldimine parem kui õpetamine. Mõned arwawad koguni, et neid rumalaks peetakse, kui neid õpetatakse, kuna

nende väärtust auustatakse, kui nende meele järele tahetakse olla. Tarwis siis inimestele õpetust siirupiga sisse anda.

Nii raske ja meelewastane kui laadikindlal inimesel painumine on, nii tarwilik on ta elus. Sageaaste on tarwis järele anda, et üleüldse edasi saada, sagedaste tarwis kumardada, et maast midagi ülesse tõsta. Pead üheksale hääd tegema, ennegu enesele ühe wõidab; pead tarwituste järele muutuma, et tarwitusi enese järele kujutada. Määratud piirides pead sa iga mehe ja naise wärwi wastu wõtma, kellega sa hääs olekus tahad olla ehk pead olema. Tähelepaneja film näeb kergeste, et inimesed jeda nõudmist isegi suurel mõõdul täidawad ja sellega oma elu üksteise keskes kergitawad. Siisgi nõuab asja tähtsus, et teda iseäranis meelde tuletame. Kuid piiri tuleb pidada, iseäranis siis, kui järelandmine paremalt pahemale poole kaldub.

Kui sa seltskonda lähed, siis jäta oma tuju kodu ja katju enesele niisugune tuju wõtta, milles seltskond on. Lähed keegi oma kurwa tujuga rõõmsasse seltskonda, siis on ta täieste rõõmu rikkua, misga ta pahandust sünnitab. Et selle eest ennast ära hoida, siis katjugu igamees oma eratuju kinni katta ehk vähemalt seltskonnast oma sugused wälja otjida ja nendega aega wiita, et teised eksitamata jääksiwad.

Salgi ära niisuguse palgega seltskonda mine, mis nuriemist ja saladust näitab. Kes oma saladusi turule kannab, et neid jäl teiste eest warjata! Peawad teised sind saladuste warjajaks, siis warjawad nad sinu eest kõike. Kõige parem on, kui seltslane

tagasihoidlik ja ettevaatlik on, aga siiski lahke ja awalik. See awab ka teiste südamed ja suud. Kui sa seltskonda lähed, siis võta oma rõõmus ja lahke olek kaasa, aga jäta kõik nooruse ettevaatamata olek kodu. Ühimesed omadused seowad palju südameid su külge, kuna wiimane sulle ootamata wastaseid toob. Ipi seltskonna soovisid tundma ennegu sa teda omalt poolt lõbustama hakkad. Igas seltskonnas on neid enam, kes kiitust jõuavad ära kannatada kui neid, kes laitust võiwad kuulda. Kui sa sellepärast üht woorust kiidad, mida mõnel õrnal juuresolejal ei ole, ehk mõnda wiga laidad, mis ühe ehk teise kuulja külles paistab, siis arwawad need kõhe, et sa oma seletusega neid sihid. Seega pahandad sa tahtmata.

Maailm on eksitu si täis ja üksigi inimene ei ole neist waba. Mõned leiawad mõne hää wooruse ülesse ja teewad seda enestele omaks; aga ühes selle woorusega wõtawad nad ühtlasi ka mõne ebaooruse kaasa. Nad on siin ilmas näinud, et mõnel inimesel mingisugust kindlat arwamist ega selget seisukohta ei ole, ja on ühtlasi tähele pannud, kuida see neile ebaauu tõi, kuna teised oma nõrkemata seisukohaga ja painumata arwamisestega suuri auupidusid pidasid. Nende inimlik tarkus sunnib neid nüüd niisuguse alanduse eest ennast hoidma ia nende omaarmastus ajab neid auujahi pääle wälja. Nad walwawad hoolega selle üle, et teised inimesed peawad teada saama, et neil igas asjas oma kindel seisukoht ja murdmata arwamine on, et nad teiste ees kui elutuultes tanged kaswanud tammed seisawad.

See on väga kiiduväärt püüdmine, mis mõndagi hääd on sünnitanud ja nii mõndagi mõne suure sammu inimlikus täiuses edasi wiinud. Kuid kahju, et siin kõrts kiriku kõrwal seisab. Kui niisugustel inimestel, kes nõrkematadeks tammedeks tahawad saada, tubli mõistus on, siis wõib nende soow täide minna; kui nende mõistuse jõud aga nõrk ja nende filmaring ka weel kitsas on, siis saawad neist inimesed, keda keegi mõistlik inimene ei wõi sallida: Nemad peawad omast arwamisest, mille nad enamiste weel siit ehk jäänud on laenanud, järelandmata kinni ja on teiste inimeste põhjuste wastu otse pimedad. Nendega ei ole kokkusiundimist ega läbisaamist, sest et nemad tõtt ei näe, kuna teised mõistlikud inimesed nende pärast tõest ei taha lahkuda. Niisuguse inimesega ei wõi ka uulitsa pühkimisest ja kanapoe-gade söötmisestgi rääkida, sest ta wõib igatahes mõne rumaluse wälja ütelda, et siis „kindlaste“ teda teise arwamise eest kaitkeda ja ülewel hoida. Niisugused jonnipunnid ei kõlba mõistlike inimeste seka.

Mõned teised inimesed langewad hääd asja otsides ühe teise wea sisse. Nemad on tähele pannud, kuidas siin ja jäänud mõnda asja ette wõetakse ja wiltu minnakse, sest et asi mitte igast küljest ei saanud läbi kaalutud. Asja waadati ainult tema hääst küljest. Aga pärast tuliwad ta halwad küljed wälja, ja nüüd nähti, et ta koguni kõrwa oleks pidatud jäetama. Sellest nähtusest teewad nemad enestele see kõigiti õige õpetuse: Katsu iga asi igast küljest läbi, enneku ja ta ette wõta! Sellest mõttest kinni pidades on nad sagedaste näinud, kui tulus ja tarwilik ta on. Nad on mõnegi mehe eeskirjuse

ja kahju eest ära hoidnud seega, et nad talle õigel ajal asja halba külge näitajiwad. Riipea kui nad nii kaugele on jõudnud, siis on nad wõrgus: Nende ainus mure on, et nad iga asja juures ainult ta halba külge näewad. Nad leiawad jagedaste terawal mõttel ka otse naerulise halwa külje kõige parema asja juurest ülesse ja waidlewad siis ta wastu kõige jõuga. Gesti rahwa juus liigub üks jutukene, mis niisuguste meeste pihta käib. Selle jutu järele läinud kord waesemehe saunas tuli lahti. Raine tahtnud tuld taariga ära kustutada, aga mees, kes iga asja igast küllest „jügamaste“ läbi katsus, ei lasknud seda sündida, üteldes: „Ära raiska kallist hapu taarikest!“ Saun põles ära ja kallis hapu taarife ühes.

Kui ka need wead mõlemad, j. o. üleliigne kindlus ja asjata wastuwaidlemine, hääst põhjast on wälja kaswanud, siis on nemad ometi tunnistuseks, et nende sõber omas mõtlemises poole tee pääle on seisma jäänud. Kes sellest ka seletusegi najal aru ei saa, sellele on nad häbistawad. Sellespärast tarwis neid parandada. Kui sul ka ise oma seisukoht on, ja minu pärast parem ja õigem kui wastuwaidlejal, siis pead sa igatahes nii osaw olema, et sa ennast iga filmapilt wõid wastase seisukoha pääle panna ja asja siit waadata. Siit tulewad tal koguni uued küljed ette ja sa saad wähest nägema, et su wastasel nii suurt süüdi polegi kui arwasid. Tema seisukohast wõid ja aga ka asja halbu külgi näha ja neid temale kergemine arusaadawaks teha kui neid wigasid, mis ainult sinu seisukoht näitab, sest et tema sinu seisukohata ei jaks tundma õppida.

Mõistlikud inimesed ei kõmmuta siis mitte järelandmata oma arvamiste pääle, waid nemad kuulewad ka teiste arvamisi ja jaksawad oma mõistust teiste põhjustele lahti teha. Nemad toowad oma arvamisi pehmel toonil ette ja auustawad wastalise arvamisi vähemalt niisama kui omasid, kui nad wähegi tõega tõkku lähewad. Seega tõusewad nad teiste filmis auu ja usalduse sisse, ja sel teel on neil kerge teiste südameid ja päid ära mõita.

Mida enam sinu arwamine teiste omale risti wastu käib, seda mahedam kuuja anna temale, sest neid ei ole palju, kes teise põhjusi suudawad sügawamalt ja erapooletult läbi mõtelda, waid suur osa näeb ainult wälimist kuuja. Kergeste näewad nad waljus wälimises kuuja jonn, ja seega on jutt otjas. Nad mõtawad oma mõttematerjali wälimiselt pinnalt, mitte sisse seest. Näita neile siis siledat wälimist pinda. Õnnelik see inimene, kel teadust ja waimuandisiid on ja ilmaga küllalt waratselt õigeste tuttawaks sai, et ta temaga õigel wiisil oskab ümber käia! Tuhandate filmad lähewad alles siis lahti, kui ilm neid tuhandal korral petnud, ja siis hakkawad nad ise petma. Kui üheksast inimesest üksainus sind tõeste armastab ja usaldab, siis oled sa õnnelaps. Wälimist paistust ja ialgi ära usalda, aga teistele pead sa ikka hääd wälimist paistust näitama. See ei ole ialgi halb, kui sa sellejuures neid mitte ei taha petta.

Neid asju on wähke, mida ühel ehk teisel wiisil ei mõi ütelda, olgu kas tõsisel sõnal, naljatades ehk pehmel pilkamisel. Suur osa ilmatundmiste seisab just selle sees, et sa tead, mil ja kus sa neid asju

wõid tarwitada. Üks ja seesama asi võib meeldida, kui ta armuwäärilise südamega ja lahke sõnaga ette tuuakse, kuna ta pahandab, kui ta pahase meelega ja kurja tooniga üteldakse.

Inimene ehtib igaš asjas ja igaweste paremale ja pahemale poole ja kaotab kuldse kestee jalgade alt. Mahe, lahke olek on wististe ikka kiiduwäärt. Kui aga tõsidus ja wiisadus teda ei toeta, siis alaneb ta sulasets, kelle suurem õnn jootraha on. Riisama ei saa ainult tüsedusega ja wiisadusega siin ilmas mitte kaugele, kui mahedus ja lahtus neid ei kaunista. Mõlemaid omadusi on aga arwaste ühestkoost leida. Walju waimuga inimene põlgab mahedust ja arwab oma jõuga kõike wõiwat ära teha. Kui tal ainult kartliste inimestega tegemist on, siis võib tal see mõnikord korda minna. Üleüldse aga käib ta käsi nii, et ta pahandab, ennašt põlgduse alla jaadab ja oma eesmärgile ei saa. Teiselt poolt võib kuri ja kawal inimene maheda ja magusa oleku läbi kõik kätte saada. Ta teeb igamehele mõnelgi wiisil meelehääd. Ta ei tungi oma arwamistega ette ja on hääl meelel teiste arwamiste ori. Siisgi võib ta ainult päälsikaudseid inimesi mõni aeg petta. Pea tuntakse teda ta õigest küllest ja siis on tal ka kõigil pool kõrged müürid ees.

Igašt seltskonnast võib inimesi leida, kes üleskohtusel põhjusel auu sees seisawad. Sakslased nimetawad niisugust inimest „eine gute Haut“, hää nahk, Prantslased „un bon diable“, hää kurat. Need nimesed on mõlemad asjatahased. Sakslane on tähele pannud, et niisugused inimesed ainult hää wälimine nahk on, kuna see, mis naha sees seisab,

mitte hää ei ole. Prantslane on jälle märganud, et räägitaw inimene libeda wälimise olefu warjule oma kurjust warjab, ja nimetab teda sellepärast wäga kohaselt kuradiks, ja et ta wälimine olef hää on, hääks kuradiks. Neil inimestel ei ole waimu ega laadi, kindlat tahtmist ega õiget püüdmist. Nemed kiidawad sellepärast kõike hääks, mis ette tuuakse, olgu see kas hää ehk halb, mõistlik ehk mõistmata, kui aga suurem hulk selle poole hoiab. Kus see eba-woorus peitub, säält on raske woorusi leida. Sedasugust lahkuft ei wõi ialgi hääks kiita, kuna palju teisi puudusi wõib wabandada. Seltfis tuleb asi enamiste nii ette, et neist peab waguft mööda min-dama. Oled ja nendega rahul, siis ollakse ja jinuga rahul. Ei ole ja rahul, siis wõib ometi julge olla, et find nende parandajaks ei wõeta.

Mis kasu on nende eestirjade pidamisest loota? Kui ja kästufid pehmel, lahkel toonil annad, siis saawad nad lahkel meelel wafta wõetud ja rõõmuga töidetud. Käfid ja aga waljuste, siis leiab see käst hoolsamat läbikaalumist kui täitmist. Tasane, kindel meel peab näitama, et ja sõnakuulmist nõuad, kus sul jeks õigus on. See sõbralik olef, millega ja sõnakuulmist nõuad, teeb, et wabatahtlikult sõna kuuldatakse, sest tema ei lasse orjamise tundmist ülesse tulla.

On sul midagi paluda, mida sul õigus on saada ehk mida sulle ainult teiste lahkus wõib anda, siis palu ikka lahkel wiisil. Kare ja külm toon oleks wahest oodatud põhjusteks, mille pääl ju palwe kuulmata jäetakse. Teiselt poolt peab ja oma tüsedust lõbusa wiisadusega näitama. Inimeste tegude põhjusted on arwaste õiguse pääle toetatud. Seda

leitakse iseäranis suurte meeste juurest. Tormile ja kartusele lubavad nad enam ja ennem kui õigusele ja väärtusele. Kõige kergem on neid aga meeldimise abil ära võita. Oled ja selles asjas, mille kohta su soov käib, tubli, siis võib soovi täitmist loota.

Suur oja rikkaid inimesi on waeste häda vastu tuimad, nagu palju tohtrid teiste valu vastu tuimad on. Tunneks tohter iga teise inimese valu oma südames, siis lõpetas ta peagi selle valu kätte ära, ja kui rikkad iga waese wiletsust tahaksivad vähendada, siis oleksivad nad peagi ise wäesed. Aga weel enam. Rikkad kuulewad waeste kaebusi nii jägedaste ja nii mitmelt poolt, et nad nende vastu tuimaks peawad minema, iseäranis et nad enamiste mitte teada ei saa, kas igamehe kaebus just asjalik on. Nende juurde ei maksa siis mitte kaastundmuse najal minna. Neid on kergem maheda, armuwäärilise olekuga võita. Mahedus ja kindlus omas asjas wiivad siin eesmärgile. Nad näitawad laadi tublidust ja teewad, et meest ilma põlgduseta kardetakse, üks asi, mida iga tark mees püüab kätte saada.

Seiad ja, et su loomus äkiline on, nii et ja teiste vastu kergeste käremaid sõnu võib tarwitada, kui sa ärritatud saad, siis pead sa terawaste enese üle walwama, kui sulle sellest mitte suurt kahju ei pea kaswama. Minus, aga ka täieste mõjuw abi on siin see, et sa sel filmapilgul, mil sind ärritatakse, wait jääd, kuni sa waguši wõid wastata. Kui sa selle juures ka oma palet jõuad waguši pidada, siis jõuad sa enese üle walitseda ja sul on

õigus ja võimalik niisugustel juhtumistel valitseda. Pale on kergemeelne äraandja. Teiselt poolt waata ette, et lahkus ja mahedus, ilusad sõnad ehk muud meelitavad asjad sind su õigetest nõudmistest mitte poolt punkti kõrvale ei ehitaks. Kui su nõudmine õige ja hää on, siis astu ikka ja jälle ja uueste temaga ette ja jää kõikumata temale truuks, ning ja saad nägema, et ta kord täide läheb, kui ta mitte üleüldse võimata ei ole. Ülesõhtused, tundmuseta inimesed pruugivad kartlikku pehmust kurjaste; kui tema kaajas aga tihedus ja wiisadus käiwad, siis auustavad nad teda.

Üksigi asi ei või noort inimest nii kergeste halwa jeltstonna jisse alla waotada kui pelglik olek ja usalduse puudus iseenele kohta. Usub ta, et ta teistele ei meeldi, siis võib ta julge olla, et ta tõeste mitte ei meeldi. Püüab ta aga hoolega teiste meele järele olla ja usub ta kindlaste, et ta ka wististe meeldib, siis on ta oma eesmärgil üsna ligidal. Kui palju inimesi on olemas, kel weikejed waimuanded ja kehwad teadmised on, kes aga siisgi kaugele jõuavad, sest et nad iseennast usaldawad, hakkajad, wäsimatad on. Nad ei lasse endid meeste-ega naisterahwast eemale hirmutada, waid tulewad oma asjaga ikka ja uueste ette. Kui nad üheksa korda asjata tagasi läkšiwad, kümnemal korral oli neil wõit käes. Iseäranis äri elus on usaldust iseenele wastu tarwis, et üleüldse edasi saada. Võimatu asju wõtawad ainult narrid ette. Mis aga võimalik on, seda saab ikka ühel ehk teisel wiisil täide ajada. Ei wii üks abinõnu eesmärgile, siis katšu teist, ja pane neid terawaste tähele, kelledega

ful just tegemist on. Mõistus peab otjust tegema mõimata ja ainult raskete asjade wahel. Iga mehega võib ühel ehk teisel wiisil korda saada ja iga naisega pea igal wiisil.

Mõned inimesed nõewad, et wale häbelik oles kühugile ei kõlba, ja nad tuigerdamad sedamaid teisele poole teed kraawi ja lähewad häbemataks, kuna mõned arad häda sees julgetks lähewad. Ütsgi asi aga ei ole wastameelsem kui häbemata julgus. Hästi ülesse kaswatatud mees hoiab mõlematest wigadest eemale ja käib kuldset keskteed. Ta on mahe, aga mitte häbelik, kindel, aga mitte häbemata. On ta mõeras, siis paneb ta selle koha kõige auusmate inimeste elukombeid tähele ja seadib ennast nende järele siisse. Ta ei laida mitte selle koha elanikkude pruukijid, waid ta kiidab palju enam nende jõõgilauda, elumaja ja riideid, wähest weel natukene enam kui seda oodetakse. Seda seltsi lahkuist ei wiigi just mitte ebatvooruste jekka arwata, sest tema on palgaks neile, kes meile hääd teewad. Et suurem osa inimesi nii nõrgad on ja sellest rõõmu tunnewad, siis pean ma neid, kes selle odawa hinna eest mitte ei raatši meele järele olla, weel nõrgemaks kui esimesi. Inimesed, kes mõerastega ei ole palju ümber käinud, on mõeraste keskes kartlikud ja kohmetanud, ilma et mõerad neile jeks põhjust annawad. Nad ei tea, kuhu oma käse panna ja kosta wad, nagu oleksiwad nad kaelakohu ees. Inimesed aga, kes ilma ilma tundma õppinud, astuwad niisama mahedaste kui wabaste üles, kõnelewad kartuseta ja on igast sunduse tundmisest priid. Nad on ka kõige mõeramas seltskonnas kartuse poolest

fui kodus, wiisakate kombete poolest aga fui firikus.

Niipea fui fa riided oled felga pannud ja wälja tahad minna, siis pane oma teadus ühes taskufellaga taskusse ja ära wõta neid jäält ilma teiste soowita ialgi wälja. Wõtad fa ilma teiste soowita taskufella wälja, siis annad fa tunda, et sul teiste seltskond on igawaks läinud; foristad fa aga ilma nõudmata oma teaduse wälja, siis lähed fa teistele igawaks. Seltskond on wabariik, kes üksikuid walitsejaid ei falli. Siisgi on siin nagu igas riigis mõningaid, kes walitsewad; aga nemad ei kisu seda walitsust mitte enese kätte, waid seda pafutakse neile, kuna nad seda ennemine tagasi püüawad anda. Nemad on teistest selles asjas, mida just tarwis lähed, hää jao pikemad, ja see tõstab neid teiste seas juhatajaks. On keegi juhatajaks oma annete läbi nagu loodud, siis ei tuntagi tema walitsust ja ta walitsus kestab seda kauemine, mida wähemine teda tuntakse. Dulge ja kindla ees kumardab õrn niijama nagu naised, kes walitsetawateks loodud. Kui julgus ja kindlus maheduse lipu all tööd teewad, siis wõib rikast lõikust oodata. Puudub aga mahedus, siis peetakse neid häbemata inimesteks. Wõlgdus on nende saak.

Kui fa seltskonnast lahku, siis lahku nii, et sinu äraminefit kahetsetakse ja find pea jälle tagasi joonitakse. Külm wiisakas olet ei sünni fiia, waid südamelik jõe wiis. A walda oma tänulist meelt nende wastu, kellede keskes fa wiibisid, ja soowi, et fa neile kuidagi wõiksid kätte tasuda, mis nad sulle hääd tegiwad. Lähed fa ühest kohast teise,

siis pead iga maja Jumalaga jätma, ka selle, milles wahest üheainsama korra olid. See kõmin, mille ja ühte kohta ja ühte majasse enesest järele jätad, läheb peagi laiali ja ka leiad teda mõnikord kaugelt eest. Su töö ei kao selwiisil mitte otsani ära.

Muretse selle eest, et sa teistele meeldiksid, siis saad ja leidma, et teised ka sulle meeldiwad.

XI.

Wiisakate elukombete asu- ja kasupaigad on wüerstide õued. Siin seisawad nad kõige kõrgemal järjel ja siin on neid kõige enam tarwis. Kui nende juhatusse lugija ka mitte ise wüerstide õue seltskondadesse ei saa, siis on temal ometi kasulik kuulda saada, kuidas sääl wiisakate elukombete pääle mõeldakse ja kuidas neid sääl käsiteletakse. Meie teeme siin hästi, kui meie üht meest laseme rääkida, kes ise wüerstide õuedes palju on elanud ja selle elu olu oma filmaga tundma õppinud ja ühes elanud. Seda sünnib meile üks Inglise mõisnik, kes omaft pojast wiisakat „õuemeeft“ tahab kaswatada ja kellele ta nii juhatusi annab:

Kui wüerstlikud õued mitte wiisaka elukombete asupaigad ei oleks, siis oleksiwad nad toledad laaned ja tühjad kõrbed. Needsamad inimesed, kes tarwilisel korral üksteisele lahkestest wastu naeratawad ja üksteist kaisutawad, needsamad sõimaksiwad ja murraksiwad üksteist maha, kui mitte hääd elukombed ette ei astuks. Muuahnus ja warapüüdmine, need kaks õue wägilast, on wälimise kombe wägewamaft arwanud kui wägiwalla. Wälimised kombed on aga

täieliku wiisaka eluwiiši troonile tõstnud. Siin on õuemehe ja maamõisnikugi wahel suur wah. Kus wägiwald otsust teeb, jääb wõidab kõige kõwem; kus aga wiisakate elukombetega wõiduplatšile astutakse, jääb jääb wõit waimukate meeste kätte.

Wiisakas olek ei tule ikka puhtast hallikast. See hallikas on himu lugupidamise järele. Uhtus teeb wiisakaks. Meie tahame wiisakad olla, et see läbi näidata, et meie mitte alamast seisusest ei ole ega sellega ümber ei käi. Wiisakas olek on kuningate ja keisrite najal õuedes enesele kodaniku õiguse saanud. Ülijuur mees teeb kõik teised weikejeks. Nii tekkis auupakkumine, mida meie teistele wõlg-neme, ja nii tekkis ka wiisakus, mis wiisakale inimesele enesele ja ühtlasi ka sellele, kelle wastu wiisakas ollakse, armas on. Ta annab märku, et ta omanik õuemeeste seas on ehk et ta nende sekkatõlback. Heida iseene suurus kõrwale ja laena enesele teiste suurus, siis on sul õue-pale käes. See on õuemeestele enam meele järele kui nende päris nägu.

Need on õnnetumad inimesed, kes maailma tema wälimise paistuse järele tunnewad. Oued on kõigeparemad ilmatundmise wõtmed. Sääb tarwitatakse kõiksuguseid abinõusid ja sõelutakse inimene pääläest jalatallani läbi. Siin tarwitatakse, õpetatakse ja õpitakse suurt meeldimise kunsti ta terwes suuruses, kenaduses ja peensuses. Tema on siin esimene tingimine edasisaamiseks, esimene waimu-annete tundemärk. Ilma temata ei saa sammu edasi. Põitpääd sõidelgu õuede walskust niipalju kui hääks arwawad. Nende sõitlemine tuleb asja-

tundmise puudusest ehk kadedusest. Näidaku nad mulle ometi üht talumaja, kus need halbused puuduswad! Wahe on ainult see, et need halbused talumajas nii ütelda alasti ette astuswad, kuna nad õuedes siidi siise on warjatud. Kats kiusakat talumeest, kes üksteise eest wallawanemaks tahawad saada ehk mõisaherra juures esimese auu sees seisda, mõtlewad omas külas niisama palju kiusutükka üksteise wastu wälja nagu kats õueisandat, kes kõrget auuametit tahawad saada ehk würsti ees esimesed olla. Mis ka luuletajad talurahwa loomulikust, rikkumata olekust ja õuemeeeste walstusest kirjutaswad ja narrid usuwad, talupoeg ja minister on ometi mõlemad inimesed. Mõlematel on needsamad inimlikud head ja wead külles, kuid ainult teisel mõõdul ja kujul. Ei mitte, ole julge, need peenikesed elukombed, mis ainult õuedes õpitawad on, ei ole nii tühine kaup, nagu paljud arwawad. Nemad on kallid warandus, saadawad palju õnnetust eemale, kinnitawad ja ilustawad sõprusi, hoiawad wiha ja põlgdust piirides, edendawad waimuerkust ja teewad seltsliku elu armsaks. Katsu siis neis woorustes, ennegu hiljaks jääb, meistriks saada. Tarwita neid kõige wäheimate juhtumiste juures, et neist suurte juhtumiste juures hästi jagu saaksid. Nende wäärtus alaneb, kui nad nagu hädaga kätte õpitud on ja ainult iseäralikul kordadel tarwitusele wõetakse.

Würstide õuedes on inimesed enam wälimiste kui sifimiste omaduste läbi õnne leidnud. Kui neil kõrgemaid waimuandeid oli, siis saiwad need ainult nende lõbusa kõnewiisi, lahke oleku, kõrgeste haritud elukombete abil tuttawaks. Ennegu nad ministriks

jaiwad, oliwad nad pailapsed. Lõbusaid elukombeid on kuningate ligikonnas ilma tingimata tarwis. Üks põlgdud toapoiss wõib sulle õues wahest enam kahju jaata kui üheksa auuwäärilist inimest kasu. Albid ja weikesed inimesed waliwawad suurel hoolet oma auu üle. Nad ei unusta ega anna andeks, kui neid alatuks peetakse. See wastu on neil natukene auupaikumist ja tähelepanemist nii armas, et nad seda mitte ruttu ei unusta, waid meeles peawad ja hääga tasuwad. See on minu arust odaw kaup ja ostmise wäärt. Ka würstgi, kes oma õues armaste kõige wägewam mees on, näeb sagedaste teiste prillide läbi ja teeb nende otsuste järele oma otsusi, kuna ta lõbusa wälimise oleku läbi find wõib armastaks pidama hakata. Ta paneb su palet, su eluwiihi, su kõnet tähele ja teeb kes tükkis ise oma otsuse see üle. Nii kuidas pulma tarwis isesugune riie on, nii ka õueelu tarwis. Lahke, awalik pale, auupaikuw pill, lõbus wiisakus, täielik tähelepanek, mahe ülesastumine — see on õue ülikond. Seda ülikonda wõib ka mujal auuga ja kasuga kanda. Würsti tähelepanek wiibib päalmise pinna juures ja tungib armaste sügawamale. Wälimine olek seob ikka nende südameid, ja ma annaksin sulle peaaegu seda nõu, et ja nende mõistuse külge mitte palju ei koputaks. Würstid on peaaegu kui naisterahwad. Neil on ühesugune kaswatus ja nendega tuleb ühtewiisi ümber käia. Pärast aga peawad su sihimised omadused seda toetama ja ülewel kandma, mis ja wälimiste omaduste najal oled kätte saanud.

Käi neis häis majades, kus sul üksed lord ju lahti on, ja kasu uutele kuidagi ligi saada, kust ja

kõrgeste haritud elukombeid võid õppida. Katsu iseäranis würostide ja walitsejate ligikonda saada, kust ja palju võid õppida. Inimene peab häid elukombeid nii tundma ja omastama, et ta nendega otse ühte kaswab. Kes neid ainult püksikandiselt kätte õpib, see teeb ennast kergeste naeruwääriliseks. Ta on kui masin ja mitte palju parem kui seinakell: Kell näitab tundi, tema häid elukombeid.

Sgapäise haridusega inimesed ei kannata juuruse hiilguft. Nad kaotawad ehmatuses meeled ja mõtted, kui kuningad nendega räägiwad. Nad on üksluised ja häbelikud ja ei tea, mis ja kuidas nad peawad wastama. Kõrgema seisuse liikmed aga ei lasse ennaft suuremate hiilguftest pimestada. Nad teadwad, kuidas neile tuleb auu anda ja nad ei keela neile seda auu. Sellejuures ei kaota nad aga oma pääd. Nad räägiwad kuningaga niisama kartuseta kui oma teenriga. Niisugust julgust ühes auupakkumisega wõiwad ainult need näidata, kes kõrgete meestega sagedaste on ümber käinud ja hääs seltskonnas elanud. Kes arwaste suure mehe ees seisab, see ei tea mõnikord mitte, kas ta jalgade ehk pää pääl ta ees seisab. Rohmetand olek näitab nende kimbatust ja warisemine nende häda. Nad wõtawad enestele kõiksugused seisukorrad, aga ialgi mitte õiget, see on loomulift. Hää kaswatuse tundemärk on see, et inimene julgust auupakkumisega ühendab, ülema wastu auu, alama wastu lahkuft awal dab.

Ülematega ei sünni nii rääkida kui alamatega ja omasugustega. Ülem peab kõnet algama, mitte alam. Kõnealuse asja peab ülem ette tooma, mitte alam. Ministrid ja kindralid ootawad sedasama

auupakkumist, mis walitsejad ootavad. Esiimestega võib aga edasi rääkida, kui nende kõne käest otša saab. Siiski ei sünni kõnet niisuguste asjade päale juhtida, mis neile koguni tundmatad on. Kes aga jeltslikku elu terawaste tähele pannud ja kel loomulik õrn tundmine teiste wastu on, see teab enamiste ifka, mis sünnis, mis sündimata on.

Igatsused ja soovid, millede täitmine võimata, waewawad meid ja annawad meie mõistusele halwa tunnistuse. Sellepärast heida enesest kõik võimatud igatsused ja soovid täieste ära. Siis ei juhtu sulle seda õnnetust, et su awaldatud soovid tagasi lükatakse. Iseäranis ära avalda täitmata soovijid kõrgetele meestele, et neid mitte täidetawate soovide wastu tuumaks teha. Üeldakse, kes palju palub, saab ometi midagi, aga see midagi on enamiste palwe kõrwaleheitmine.

Kui sul wõrsti juures üksainusgi häätegi on, siis saab sellest küll, kui sul sääl waenlasi ei ole. Kanna hoolt, et sa enesele sääl sõpru saaksid, aga muretse weel enam selle eest, et sa enesele sinna wastaseid ei walmistaks. Wiimane muretsemine nõuab palju ohwrid ja aega. Sa pead ka kõige narrema inimesega nii ümber käima, et ta su wastaseks ei hakka. Mida halwema loomuga üks inimene on, seda enam hoia ennast teda pahandamast, sest temast on enam halba kartta kui häast inimesest. Inimestel on sellepärast wähe sõpru ja palju waenlasi, et inimesed üksteisele enam ja kergemine halba kui hääd wõiwad teha. Halba võib sulle pea iga inimene teha, hääd ainult mõned üksikud. Lepi siis ka wähede sõpradega, aga katju oma wastaste hulka

kõigest wäest wähendada. Kus ja tahad õnnelikult edasi saada, sääl ära pahanda ka kassi ega koeragi.

Ka würstlistes kodades on teraw tähelepanek esimene tingimine hääks edasijaamiseks. Kes tähele ei pane, see ei õpi inimesi tundma, ja kes inimesi ei tunne, see ei oska nendega õieti ümber käia, ja kes seda ei oska, see võib julge olla, et ta enesele peagi tutwuskonna muretseb, milles temast ainult halba räägitakse. Kui ja magad, siis maga täieste, et ja ülewel olles ei unistaks. Küsid ja kellegilt mõne asja üle teadust, mis tema juuresolemisel sündis, ja kostab tema, et ta seda asja ei olla tähele pannud, siis on see rumal kostus. Miks ta narr siis tähele ei pannud? Mis tal siis paremat ja pärlisemat ees oli, kui ta seda ei kuulnud näinud, mis sündis? Mõned tähelepanemata inimesed teewad, nagu oleks neil suured asjad mõtlemisel, mis neil filmad ja kõrwad kinni paneb. See oleks ju hää, aga miks nad niijuguft mõttetööd just sääl ette wõtawad, kus neil midagi on tarwis tähele panna? Tähelepanematad inimesed ei ole ialgi terased mõtlejad. Nende mõtlemine on enam auudumine kui asjade läbikatsumine, wõrdlemine ja põhjuste otsimine.

Würstid ja kuningad on küll ka inimesed, sest et nad teiste inimeste wiisi on sündinud, aga nad on ometi kuguni aruldased inimesed, sest et nad aruldaselt on ülesse kaswatatud. Et neile auupakkumist ja meelitamist juba hällist saadik rohkel mõõdul on osaks saanud, siis on neil nende asjade kohta hoopis suurem mõõt kui teistel inimestel. Neile võib waewalt ülesliia auu pakkuda. Palju kergemine

mõib tulla, et soovitam mõõt täis ei saa. Kel suurte isandatega tegemist on, see peab selle pääle vaatama ja siin õige mõõdu wälja otsima. Igapäewast inimest pahandab ülearu auupakkumine niisama nagu alaarune suuri mehi.

Würstlistes majades kaisutawad endid inimesed, ilma et nad üksteisega ligemalt tuttawad oleksiwad, ning teewad üksteisele ilma sõpruseta hääd ja pahandawad üksteist ilma wihata. Rõõmus nagu ja wagune olek on hoowides wäga kasulik. Rumalad arwawad seda hääst südamest, kawalad aga otsekohesest meelest tulewat. Meelitamine on omast kohast halb mammun, aga hoowides on ta tarwiline taskuraha, ilma milleta läbi ei saa. Ta seisab jäl niisuguse auu sees, et teda mitte petmiseks ei peeta, waid seaduslikeks matsuks.

Igast würstlikust õuest mõib ühendust ilma sõpruseta, waenlust ilma wihata, auu ilma wooruseta, hääd elukombeid halwade elupõhjuste juures ja hoolega hoitud wälimist paistust ilma siisimise wäärtuseta leida. Kes wooruste ja ebatwooruste üle ainult järele on mõtelnud, ilma et ta neid inimeste eneste külles oleks tähele pannud, see ei saa õuedes nende asjadele otja ega aru pääle. Õuede pääl ei ole pea mitte midagi nii, nagu ta näib olevat. Omaasu püüdmine, nende seltskondade ainus juht ja kubjas, sünnitab sõprust ja kaotab sõprust, teeb waenlust ja kaotab teda jälle. Iõsist sõprust ja waenlust jäl dieti ei olegi. Kuemehed ei armasta ega wihka. Täna mõid sa paari mehega sõbraks saada, homme on nad su waenlased. Kõi oma sõpradega sellepärast nii ettewaatlikult ümber,

et nad find mitte oma wägiwalla alla ei saa; oma wastaste wastu aga ole nii paraja mõõduga, et nad jälle su sõpradeks wõikfiwad saada.

Naisterahwale ja õuerahwale tuleb enam wiisakust näidata kui usaldust. Su käsi käib nende ringfondades seda paremine, mida enam sa neile meelitawaid sõnu ütled ja mida vähem sa neile oma saladusi awaldad. Kui wanasõna järele seintel kõrwad on, mis kuulewad, siis on õue seintel ka suud, mis edasi räägiwad, ja nimelt nii, kuidas see neile kõige tulusam näitab olewat. Sellepoolet on siin kolmekordset etteawaatamist tarwis. Kui feelelandmist ja äraandmist inimeste seas ette tuleb, siis tea, et õued sellest mitte wabad ei ole.

Üksik inimesel ei ole mitte wõimalik inimlikku elu olu ümber muuta. Küll aga on igal üksik inimesel wõimalik teda tähele panna, tundma õppida ja ennast nii rakendada, et temaga ilma sõjata wõib läbi saada. Õpi siis inimesi tundma, ijeärast neid, kellega sul tegemist on. Ma annan sulle nõuu, et sa seda tööd kirjalikult teeksid. Kirjuta igast tähtsamast tuttawaast inimesest terwe kirjeldus ülesse ja paranda seda kirjeldust nii sagedaste, kui sa leiad, et ta kirjeldatud inimesega mitte ühte ei lähe. See wili, mis sellest waewast kaswab, on sulle waimulikult raudworaks su hauani.

Tõfine elutarkus ja ilmatarkus tuleb tõsisest inimese tundmisest. Kes elus tahab tark olla, see peab elu tundma. See on esimene ja ülem tingimine. Glu tunneme meie, kui meie elawaid inimesi tunneme. Inimese tundmine on sellepärast üks kõige tarwilisemast tundmistest. Kui palju wiletjust ja õnnetu

on puudulik inimeste tundmine inimeste seka saanud! Wana rahwas on seda piltlikult tähendanud, kui nad kitse ei käse kärneriks teha, uuemal ajal näib see asi unumas olevat. Sellest siis ka kõiksugused õnnetused ja äpardused enamiste tulewad. Asi läks halvaste! kuulda! hiiutawat. Misparaft? Sest et asja toimetamine niisuguste kätte sai, kes jeks ei sündinud. Tuhanded astuvad oma elualgul rõõmuga majast välja inimeste seka, pööravad aga ju lühikese aja pärast kurwalt tagasi. Nad ei tunnud inimesi ja saidwad petetud. Wähest ei ole see mitte liig palju, kui ütleme, et inimese tundmine inimese õnne põhi on.

Kui meie haritud inimesega kokku saame, siis leiame meie, et tema ikka ühe suure hulga raamatuid on tundma õppinud. Mõnedega on ta täieste tuttav, sest et ta nad läbi on õppinud. Need on osalt tema hariduse hallikad olnud. Leiame meie ühe inimese, kel palju elutarkust on, siis võime kergeste näha, et temal õige palju inimesi on, keda ta õige tubliste tunneb. Ta on oma ilmatarkust inimeste eneste iseloomust forjanud ja jeks palju inimesi nende iseloomu järele tundma õppinud. Kuida teaduslikud raamatud oma lugijatelt mõtlemist nõuawad, nii nõuawad ka üksikud inimesed oma kaaselanikkudelt terawat tähelepanemist ja järelemõtlemist, kui nad üksikeist oma loomust mööda peawad tundma õppima. See on ju hariduse müüris kindlaks kiwiks, kui ja mõne tubli raamatu hästi põhjani oled läbi õppinud. Wähemalt niisama palju on see elutarkuses wäärt, kui ja mõne inimese igast küllest oled läbi katsunud ja tundma õppinud.

Raljas raamatute tundmine ei anna elutundmist, elutundmist aga ei saa ilma raamatute tundmiseta õieti kätte. Seepärast muretse ühel mõõdul mõlemate eest. Inimene tahab niisama õppimist nagu raamat.

Kes enesele inimese tundmist tahab koguda, see peab inimesi hoolega tähele panema ja neid, võõra keele sõnaga ütelda, studeerima. On wana inimesi olemas, kes oma elu teiste seas nii tuimalt on ära elanud, et nad oma 50-mas eluaastas mitte paremine inimesi ei tunne kui oma 15-mas eluaastas. Nad ei pane tähele ja ei näe ega kuule sellepärast midagi. Ära looda mitte, et sa inimest juba tunned, kui sa temaga mõne sõbraliku sõna oled wahetanud ehk temaga wahest ka sinasõbraks heitnud ehk muidu jagedaste ühes lauas istunud. Kes inimesi tahab nende tõsiise iseloomu järele tundma õppida, see peab sügawamasse tungima, peab nende palgesse ja südamesse waatama. Õpi inimesi elust enesest tundma, mitte raamatust. Ära katsu neid walmis tehtud plaanidesse mahutada, waid püüa ise oma arwamist mööda iga üksiku hääduise ja halbuse, wäärtuse ja ebawäärtuse järele otsus teha. Pane iseäranis nende nõrkusi tähele ja õpi nende tujusid tundma, sest inimeste tujudel on nende mõistuse üle nii suur meelewäld, et kümnes sõjas üheksa wõitu tujule jääwad, kuna mõistus ühe ainsamaga peab leppima. Sa saad kergeste nägema, et suur osa inimesi oma tegemist ja jätmist weikeste asjade põhjusel juhatawad ja suuramad asjad ära unustawad. Siis õpid ja ka weikestest asjadest lugu pidama.

Ehk inimene küll mõistlik on, siiski ei ole tema teod mitte igakord mõistlikud, igakord aga ka mitte

mõistmatad, nii et üleüldisi juhatusi siin sugugi ei või anda. Inimesed on kui kunstlikud masinad. Neil on küll üks pääweeder, mis nende tegemisele jõudu annab, aga neil on ka väga palju suuri ja weikefi rattaid, mis nende käiki kiirestavad ja aeglastavad. Ütleme näituseks, et auuahnus ühe ministri püüdumiste pääpõhjus ja et ta tark ja osaw mees oleks. Kas me võime siis ikka ette ära teada, kuidas ta üht ehk teist asja toimetab? Võime me julged olla, et ta nii ja niisugusel korral oma auuahnuse pärast nii ja nii saaks tegema? Ei sugugi. Sajasugused olekud võivad teda ta tavalikult (harilikult) teelt eeskitada. Haigus ja kurbdus võivad tema toimetusi muuta, tuju ja pahandus teda teisele otsusele jaata. On ta ahne, siis võib rahalootus ta auuahnuse ära võita ja ta plaani tühjaks teha. On ta edew ja meelituste armastaja, siis võivad kavalad sõbrad teda selle najal eeskiteele awateleda. Ka laiskusgi võib teda mõnikord ta eesmärgilt eemale hoida.

Et siin ennaft eeskitude eest hoida, et vähemalt põhjuseta julguse eest hoiatada, siis on tarwis järele uurida, misjused tujud ühe ehk teise inimese päale käiwad. Iseäranis on aga tarwis niisuguseid tujusid tundma õppida, mis mitte ajuti ei ilmu, waid mida mõned inimesed alataja enestes ühes kannawad. Niisugustel tujudel on Eesti rahwasuus oma isesugune nimi, mida aga meie noor kirjakeel weel ei tunne. See nimi on kirg. Mis on kirg? Kirg on isesugune südame seisuford, mis inimest iseäraliku tuhinaga mõne asja järele kihutab. Kirg, Saksa keeli Leidenschaft, Wenekeeli страсть, käib

ainult mõne ükshiku asja kohta. Mõned inimesed näituseks suitsetawad kirglikult, see on, nemad suitsetawad aruldase igatsusega, suure himuga; teised joowad õlut kirglikult, see on, nad tahawad endid õlle jisse ära uputada. Kellel auuahnuks fireks on, see toob selle fire hääks sagedaste otse mõistmata ohwrid. Kirglikud kaardimängijad mängiwad kas wõi oma wiimase kopiku taskust ära, kuna kirglikud jahimehed tühja jänese pärast omad jalad alt ärajooksewad.

Tahad sa ühe inimese pääle kuidagi mõjuda ehk teda koguni juhutada, siis otse ta walitsewad fired ülesse. Pea kõik inimesed toowad ühed ja needfamad inimlikud kirid ühes ilmale, aga pea igal inimesel on mõned isesugused fired, mis nende üle walitsewad. On jul ühe inimese walitsew kirg teada, siis on tema ohjad sinu käes. Mõistad sa nende ohjadega hästi ümber käia, siis wõid teda kergeste juhutada, muidugi niisama hää kui ka halwa poole. Aga ka vähemaid kirgesid tuleb hoolega tähele panna, sest ka nemad juurduwad inimese tujukas südamas ja wõiwad arusagedaste suurt mõju awaldada. Ratsu ka neid oma wõimu alla saada, sest kord tuleb pea ka nende kätte. Uuri inimeste südamete salajamaid liigutusi ja waata, kuida mitmesugused fired mitmesuguste inimeste juures mõjuwad. Oled sa ühe inimese walitsewa fire ülesse leidnud, siis pea meeles, et sa teda sääl usaldada ei wõi, kus see kirg ühes mängib. Selle fire abil wõid sa küll tema pääle mõjuda, aga seesama kirg wõib ka kõige mõistlikumad töotused tühjaks teha.

Õgat kirge ei ole wõimalik täita, olgu et sul seks abinõu puudub ehk et kirg alamat ja halba

seltsi on. Siis võta mõni teine kirg, mille selle fire kõrval kõige suurem võim ühe inimese südames on. Mitte üksi Rooma linna ei sõideta mitmet teed mööda, vaid ka iga inimese ligi võib mitmet teed mööda saada. Häaks otstarbeks leiad ja mõndagi lahtist teed, kuid õiged ja otsekohesed olgu su teed, kui sa ise õige ja otsekohene mees tahad olla. Tarvitad sa ka kõveraid ja väänteesid, siis saad sa küll ka enamiste ikka eesmärgile, aga sa ei või enast siis mitte enam õiglaste inimeste sekka arvata. Mis aga õiglane meel väärt on, seda võid sa siis näha, kui sa auusaid inimesi auutumatega võrdsled.

Inimeste juurest on kaks kirge leida, mis sagedaste nagu mees ja naine üht teed käivad, aga mis ka sagedaste nagu mees ja naine üksteisel tee pääl ees on. Meed on rahaahnuus ja auuahnuus. Sagedaste on neist üks teise põhi ja siis valitsev kirg. Mõni ajab varandust taga, et selle abil auu saada, mõni jälle otsib auu, et selle najal rikkust leida. Kui aga ahne inimene oma auu pärast peab palju raha kulutama, siis on tal see auu ristiis kaelas. Auuahnuus sünnitab inimeste päädes eneste väärtuse üle mõnikord koguni eksliised arvamised ilmale. Riche-lieu näituseis valitjes oma kuninga ja isamaa üle ja juhatab Europa politika käiku, aga ta tahtis teiste filmis kuulus luuletaja olla, mitte politika-meis. Luuletaja ta aga ei olnud, kuna ta tõeste suur politikameis oli.

Ilm on üks maa, millest küll palju kirjeldusi on tehtud, aga mida veel keegi ainult kirjelduste waral ei ole õigeste tundma õppinud. Kes seda maad tahab õigeste tundma õppida, see peab ise

sinna reisima ja oma silmaga vaatama ja mõistusega tähele panema. Reis ei ole mitte nii pikk ja reisikulud mitte suured, sest et meie ise sel maal elame; aga tema tundmaõppimine ei ole mitte iga mehele antud, ehk see küll iseenesest raske ei ole. Ta ei nõua murud kui tähelepanemist, sõrdlemist ja meelespidamist. Iga üksik inimene annab seks materjaali, iseäranis sina ise. Oskab keegi ühe ehk teise inimese kohta õige otsuse anda ehk mõne asjakohase tähendusegi teha, siis võib temast ütelda, et ta juba vähemalt ühe reisi ilmas on ära käinud.

Tahab aga keegi seda kuulsat maad, mida ilmatš nimetame, ligemalt tundma õppida, siis ei ole tal mitte wähe õppimist. Tal tuleb siin ja jälka terawat mõistust tarwis. Raugeit waadata on inimesed kõik ühesugused; ligidalt waadata aga on inimeste wahed suuremad kui inimesed ise. Witte kahtgi ühesugust inimest ei ole maa pääl. Nende peenikeste ja jämedate, weikeste ja suurte wahete ülesotsimine ja kätteleidmine nõuab iseäralist terawrat pilku, annab aga lõpmata rikast materjaali ilma ja inimeste tundmiseks. See materjaal saab sajaga kaswatud, kui selle pääle waatame, et üksigi inimene ühesuguseks ei jää. Iark teeb mõnikord mõne rumala tüki ära, uhke määrab ennast ajuti sopaga, auus mees juhtub mõnikord paha tegema, halb inimene näitab wahel hääd külge. Keegi ei suunda oma sammusid wääramata oma sihtteel pidada, ja mõnikord on mõõdulik järelandmine paremale ehk pahemale poole niisama tarwilik kui hääd. Wismark ütles Breisi parlamendis kord, kui Birchow talle töitumist Katoliku kiriku küsimustes jüüks

andis: „Ühe tee kinnipidamine on inimesel seda kergem, mida vähem politika mõtteid tal on.“

Inimese tundmaõppimist võime kahel küsimusel ette võtta. Meie võime küsida: Mis ta teeb? ehk: Mis ta tahab? Oleme meie kaua aega tähele pannud, mis üks inimene teeb, siis võime meie ka ette ära teada, mis ta selles ehk teises asjas umbes tegema saab. See inimese tundmine on aga pääliskaudne, sest et ta ainult välismiste nähtuste najale on toetatud. Küsime meie aga selle järele, mis üks inimene tahab, igatseb, püüab, mis tema püüdmised ja jõuvedrud on, siis astume tema sifimisesse töötuppa, kus kõikide tegude plaanid tehakse ja kus tegudeks käskusid välja jagatakse. Siin on mitmesugused juured ja veiksed isandad ametis, ühe juures ühti, teise juures teisi enam, ühe juures ühed, teise juures teised päämeesteks. Omapäru, auuahnus, edemus, kõrkus, tujud ja sarnased fired on küllakubjaste asemel siis kodukubjad, kellel omal ajal suur voli käes on. Need halvad kodukubjad annavad aga jagedaste ka häid käskusid välja. Kui näitusel ühel kooliõppijal auuahnus kõige kõrem kodukubjas on, siis sunnib see teda kõigest teistest ette õppima. Jõudu mõematele! See töö selgitab mehe pääd, kuni ta oma hagarale kodukubjale parajad piirid paneb. Tahad ja üht inimest sügavamalt tundma õppida, siis viibi iseäranis ta kodukubjaste keskes ja õpi neid tundma. Mida enam sa siit häid käsuandjaid leiad, nagu auusus, heldus, armastus, trundus jne, seda parema inimese oled leidnud.

Aga ka neil „kodukubjastel“ on omad tujud ja ajud. Mitmesuguste mõjude all annavad nad

mitmesuguseid laskusid. Kui wäga mitmet wiiji mõjuwad näituseks joowastawad joogid inimeste pääle! Mõni inimene on kaineft pääft wäga jutukasin, aga juu täis wiina päästab ta keele paelad lahti ja ta on äkitselt wäsimata & kõnemeheks saanud. See tuleb sellest, et wiin ta terawat kriitika mõistust, mis ta kõnele kitsad piirid paneb, taitsutab. Kui koolmeistrit kodus ei ole, siis on koolipoisid kõik targad. Mõni inimene läheb, kui ta wiina saab, tülikaks. „Kas ihurabelust saab?“ küsib ta sagedaste, ja kui kellegil seks himu ei ole, algab ta asja ise seega, et kõige ligemal olemale naabrile wastu silmi lööb. Ka see tuleb sellest, et koolmeistrit, s. o. mõistust kodus ei ole, kes mehe südamet halbu liigutusi wõis peaks. Tema siisimine inimene on halbade tundmustega ja igatjustega täidetud, mida wiin wabastab ja mõllama paneb. Wiina esimene mõju ei ole siis mitte uute halbuste sünnitamine, waid wanade wabastamine. Wiidugi teada, et halbused seda enam kasvawad ja õitsewad, mida enam nad wabadust leiawad. On aga kellegi inimese loomus häa ja hääde tundmustega ja igatjustega täidetud, siis toob wiin need omadused tema seest ajuti nähtawale.

Ka wiha on juur mõju inimese kohta. Wiha wiib inimese ta õigelt sihiteelt alati pahemale poole kõrwale. Mis tähendab „wihastama?“ Waimuteaduslikult seisukohalt wõime selle pääle piltlikult nii kosta: Nagu tuhanded meilinnud mesipuu, nii wiibiwad tuhanded tundmused inimese rinnus, hääd ja kurjad üksteise kõrwal wagu. Wiib teegi lõhnawat mett mesipuu ette ja liigutab mahedaste mesi-

puud, siis astuvad linnukesed kõige lahkemal tujul platši. Tuleb aga keegi ja lööb waljuste mesipuu külge ehk pekjab koguni witsaimbuga mesilasi puu juu ees, no küll ta siis tunda saab, kuidas see mõjub. Nii on lugu meie tundmustega. Tuleb meile mingisugune armas awaldus ette, siis saawad selle läbi meie armsad, hääd tundmused, mis ju enne meie rinnus walmis seisawad, elule kutsutud ja meie oleme hääs tujus ja wõime ainult hääd awaldada. Kõputatakse aga kuidagi meie kurjade tundmuste külge, siis ärkawad need ülesse, ja kui nad rohkel armul ja elawal olekul on, matawad mõistuse mõneteks ajaks eneste alla kinni. Mida äkilisem inimene on, seda kergem uni on ta kurjadel tundmustel, ja mida kurjem ta wihatujul on, seda rikkam on ta halbade tundmuste tagawara ait.

Selle tagawara aida tundma õppimine on iseäranis tarwilik. Tawalikus olekus wõib inimene otse küldne olla, aga kui ta wihaile saab ärritatud, siis wõib ta tagawara wägi ei tea mis ära teha, mida muidu temast ialgi ei wõiks arwata. Cesti rahwas tunneb seda hästi ja teeb siin tähtsatel korradel proowi, mida ta südamel katsumiseks nimetab. Et Cestlased kurji naisi ei armasta, siis katsumad nad hoolega tütarlaste südameid, see on, nad pahandawad tütarlapsi meelega, et näha saada, mis tuike sed wihatujul teewad, kas nad wahest kulliküüsi ei näita. Kui kaugele selles tükis minnakse, sellest üks wäike näitus.

Mõne aja eest elas W. külas noor neiu R., kellest öeldi, et tema wihaseks ei minewat, nagu seda mitmed „südamel katsumised“ oliwad näidanud. Kui

ford ilusal kewadisel ilmal külarahwas lootfikutega Võrtsjärvel sõitis, pidasivad poisid aru kofku ja tahtsiwad siin neiu R. südant katjuda. Tehti ühel häälel otsuseks, teda üle lootjitu ääre sügawasse wette wijata. Ennegu nad mõnusa mõtte juures uppmist saiwad karta, oli ueiu juba laenete süles. Kuwad riided hoidsiwad teda põhja waomast ja ta tõseti uueste lootfikusse, kus ta rõõmsal tujul sõudma hakkas, et sooja saada ja näidata, et W. küla tütarlapsed ätilised ega suure südamega ei ole. Nende ridade kirjutaja õnnis ema, kellega see lugu süündinud, jutustas seda oma talu tütarlastele, kui need seda pahaks paniwad, et poisid neile jüripäewal wett taela wijasiwad, üks wana rahwa naljakas pruuk, mida täna päewani siit ja säält rahwa seast leitakse.

Inimese loomus on oma juurte poolest igalpool ühesugune, aga ta otjad kasvawad ta ligikonna ja saja teise oleku järele nii mitmesugused, et neid, kui neid õieti tahame tundma saada, iga inimese juures üksikult peame tähele panema. Hää on, kui meie inimese pääd tunneme ja teame, kui suured mõistuse mõdimud säääl asuwad. Kes aga ainult inimese pääd uurib ja ta südame hooletusesse jätab, see on niisamasugusel järjel nagu see, kes ainult ühe maja peremehe tundmise läbi selle maja elu olu tahab tundma saada, kuna ta maja perenaise ära unustab. Mine küsi igast majast järele, kui suur mõju säääl peremehel, kui suur perenaisel on: Siis tead sa, kui suur mõju inimese kohta pääl, kui suur südamel on.

Inimesed peawad kõiksuguseid woorusi kalliks ja näewad nende kasvatusse kallal palju waewa. See on kõigiti kiidetaw nähtus. Selle tõrwal põlgawad

nad ka ebatoorusi ja katjuwad neid jõudu mööda eneste keskest häwitada. Ka see on rõõmustaw. Siisgi võib terane waatleja siin inimesi eksituste päält finni tabada. Nad eksiwad õigelt teelt ära, kui ka paremale hoole, siis ometi kõrwale.

Halbuste wastu wõideldes püiab inimene kõiki halbu si tagasi tõrjuda ja finni katta. See toimetus on wististe tarwilik ja ka hää, aga siisgi tuleks siin ette waadata, et meie waenlasele hääd warjupaika ei ehita, kui meie teda finni katame. Warjus meie teda ei näe ja oleme julged, aga warjust waritseb ta meid ja lööb meid ühel silmapilgul, mil meie seda ei aimagi.

Ma mõtlen siin selle juhtmõtte pääle, mille järele niihästi üksikuteist inimestest kui ka inimese loomust ülesildse ainult hääd peab räägitama. See on lõbus küll, aga selle lõbuga matame meie õige asjatundmise finni. Meie paneme endid ja oma ligikonna lõbulehwil nagu purju ja waatame siis kunstliku klaasi läbi maadilma nagu mõnda aruldasit inglite asupaika. Kuuleme meie aga siis äkitsest, et niipalju walet ja walskust, pettust ja wargust, riisumist ja rööwimist, laimu ja silmateenistust inimeste seas ette tuleb, siis oleme jahmatanud, wahetame endise heleda wärwiklaasi uue, enamiste ifka liialt tumeda wastu ära ja wahime nüüd kõike ilma ja inimesi liig tumedal walgusel, mis seda tumedam on ja meid õigest asja ja inimese loomu tundmisest seda kaugemale wiib, mida heledam esimene waateklaas oli. Kui meie tõtt tahame armastada, siis peatšime meie ka musta mustaks nimetama, kui see ka mitte armas kuulda ei ole. Halbuste hääks

pöörmine on wististe hää töö, aga kui ta tõega kokku ei lähe, siis on ta ometi kahtlane kaup.

Baari saja aasta eest kirjutas Brantsuse herzog Rochefaucauld (laroschfokoo) kuulsa raamatu, milles ta Brantsusmaa wõinumeeste elulombeid laitis ja muude kõwal ka selle mõtte ülesse seadis, et omaarmastus inimeste tööde ja tegude hallikas olla. Seda mõtet on mitmeti huffa mõistetud, aga tal on ometi oma jagu tõtt sees. Suurest osast inimeste toimetustest on selgeste näha, et nad nendega oma õnne otsiwad. Iseenesest ei ole see püüdmine mitte halb. Halb oleks see, kui inimesed oma õnnetuist otsiksid. Ainult selle pääle tuleb waadata, et inimene oma õnne septsimisega mitte teiste õnne ei rifu. Äatab inimene kord oma õnne koguni kõrwale ja teeb ainult teise õnne hääks midagi, siis on see seda kaunim. Kui ta selle juures aga omas südames selle armsa tundmuse ülesse äratav, et ta oma ligimesele hääb tegi, siis on ka see tundmus talle palgaks, mis ka ta enese õnne lehekülje pääle tuleb kirjutada. Dühja kätega ei lähe ta ka siit kodu. Ja wõib keegi mind sellepärast laita, kui ma teisele hääb teen, et ise sellest omas südames rõõmu tunda? Wististe mitte. Rochefoucauld arwab, et inimene ka oma kõige parema sõbra õnnetuist midagi leiab, mis tal mitte wastu meelt ei ole. Kurjast inimesest wõib seda ilma ekstimata arwata, aga kuidas on häädega lugu? Kas nad ei tunne sellest rõõmu, kui nad oma õnnetumat sõpra jõudu mööda aitawad? Inglise lord Chesterfield (tchesterfiild, † 1773) annab iga mehele waba woli nende kahe sõna wahel walida: „Kes ennast kõige enam armas-

tab, on kõige auusam mees" ehk: „Kõige auusam mees armastab ennast kõige enam.“ Meed sõnad tahavad hästi järele kaalumist. Aga kui ja nii hää oled ja häid tegusid teed, siis ei taha ma mitte nende põhjuste üle midagi järele uurida!

Tahad sa inimesi tundma õppida, siis ma juhatan sulle ühe inimese, kelle kallal sa oma juurdlemisi võid algada, edasi ajada ja lõpetada. Oled sa hoolega ja terava filmaga selle inimese südamesse wahtinud, tema igatsuste ja püüdmiste liigutusi näinud, tema tujude ja kirgede elusooni tundma õppinud, siis on sul üleüldine reisikaart käes, mille juhatusel sa oma uurimisereisi teiste inimeste keskes effimata võid juhatada. See uurimise eksemplar inimest oled sa ise. Scene se kohta võid sa ometi igatahes järele nõuda, mispärast sa üht asja tegid ehk tegemata jätjid, kuidas üks ehk teine asi su pääle mõjus. Oled sa näituseks leidnud, et see sind pahan-das, kui keegi teine oma suuremat rikkust ehk tarkust, mõju ehk auupaistust sind tunda laskis, siis ei tee sa seda mististe mitte jääl, kus sa kedagi oma sõbraks ehk eestkostjaks tahad saada. Kõike seda, mis sul teiste juures ei meeldi, hoiad sa enesest eemale, kui sa ise teistele tahad meeldida. Oled sa kord ennast ühe teo päält kiinni tabanud, mis sa ainult omafasi pärast ette võtsid, küll sa siis teisi omafasi jahilt püüda tead, kui nad sarnaseid asju toimetavad. Ehk leiad sa, et sa midagi just puhtal, hääal südamel oled korda saatnud, siis ei hakka sa ometi meelega effima ja teiste juurest sarnasel korral halbu põhjusti otsima, ehk olgu siis, kui see kindel on, et sina

teistest parem oled ja mõni teine üleüldse halwa korra sisse sattunud inimene on.

Iseäralise, kirjult filmapaistwa laadi (iseloomu) äratundmiseks ei ole palju elutarkust tarwis. Seda leiab igamees teiste seas üles. Niisugune laad näituseks on kindral Palinka „Gatinigas.“ Ornuist ja mahedust tema ei tunne. Tema tundemasin on kivist ja kaljust. Kui ta üht noort naisterahvast, oma sugulast kärib mehele minna, siis teeb ta seda niisugusel toonil, et neiu wärisema ehmatab. Dotab ta oma armukest Gatinikat kodu tulewat, siis awal-
dab ta oma aruldast südame rõõmu walju piiisaplastutamise ja paneb mürisewa häälega oma soldatid marssima. See on terasest walatud sõdamees. Mõni teine walaiks niisugusel korral südame liigutuse pisaraid.

Raugelt suurema osa inimeste laad ei ole aga nii filmapaistaw. Woorus ja ebawoorus, mõistus ja rumalus, jõud ja nõrkus, milledest laadid enamiste koftu pandud, libisewad nii mahedaste üksteise wahel, et nende lahutamiseks terawat filma tarwis läheb. Kes ilma ja inimesi tunneb, see on ilmas lahtiste filmadega liikunud ja on terawal mõistusel sajade inimeste laadid nagu lille nupud enese ees ühest ära lõhkunud. Kui tema ilmas ette astub, siis teab ta õiget asja õigel ajal ja kohal ette wõtta, kuna mõni teine, kel wähest küll terve inimese mõistus käes on, aga kes ilma ja inimesi ei ole tundma õppinud, pea ekšib ja juba oma esimesel sammul nina pääle kukub.

Igapäise, tavaliku elukombete seisukorral tunneb iga terve mõistusega inimene wiisakuse algusõpetust.

Ta hoiab pahanduse eest ja püüab ka ise meeldida. On ta oma tegudega auupakkumist ära teeninud, siis võetakse ta hääsje seltskonda vastu ja ollakse temaga rahul. Sellest ei saa aga veel mitte küllalt. Kui teda ka lahkestest vastu võetakse, siis ei oodeta teda ometi mitte; kui ta ka pahandust ei sünnita, siis ei armastada teda ometi mitte. Tema pääle vaadatakse kui ühe weikese riigi pääle, mis suure riigi piiril seisab ja mille waenlust ei kardeta ega millega sõprust ei otsita. Igamees katsub aga ta kallale tikkuda, kui ta sellest enesele näeb kasu tulewat. See on põlgdam seisukord. Kes sellewastu inimese südant tunneb ja waimu elu hoolega tähele paneb, kes ühest ainsast linnanimest terve maakaardi ära tunneb, kes inimese südame ja pää juhatamiseks õigel ajal õigeid abinõusid oskab tarwitada, sel on küll waenlasi, aga ka sõpru; temale võib vastu panna, aga ta leiab ka abisid; tema waimuannete pääle võivad mitmed kadedad olla, aga mitmed peawad teda tubliks meheks ja wõtawad ta enestele toeks ja eeskujuks. Üht meest kaswatada, selle etteastumine lahtust awaldab ja auupakkumist nõuab, seks läheb palju suuri ja weikese omadusi tarwis ja kõige vähem peab kõige suuremaga ühte sulama. Ilma esimeseta ei maksa wiimane ja ilma wiimseta ei ole esimene midagi wäärt.

Ilm otsustab paistuse järele. Wähe on neid, kes üleüldse asja tõsist seisukorda suudawad põhjendada, veel vähem neid, kellel seks himu on. Kes selle eest hoolt kannab, et ta weikestes asjades ei effi, seda õpitakse kui õiguse armastajat inimest tundma ja talle antakse suuredgi efsitused andeks, kuna mõni teine hukka mõistetakse, kes suurtes asjades truu on,

aga meikestes hooletust näitab. Voorusel ja tarkusel on oma kallis siimine väärtus nagu kullal. Seiswad nad aga tarvitamata, siis kaob nende hiilgus ja isegi haljas raud näib paljudel kenam kui puhastamata kulb. Et kangetel laadidel nõrkade pääle suur mõju on, see on teada. Seda mõju võib aga ainult aegamööda elutarkuse läbi saada. Valjuse läbi lasewad endid vähemad inimesed ikestada, enamiste kõik on aga nii nõrgad, et nad endid inimese tundja mõju alla annawad. Mõnda inimest võib põhjuste, mõnda meelituste, mõnda hirmu, mõnda armu najal juhutada. Kõik inimesed on saadawal jellel, kes nendega oskab õieti ümber käia ja — nende nõtrusi tarvitada.

Teadust korjame meie koolidest ja raamatutest, ilma tundmist peame aga inimestelt tooma, kui nad oma igapäisel tööl ja talituses on. Kes inimesi mitte ei uuri, neid hoolega ei uuri, see inimesi ei tunne. Tema silmade ees on inimesed kõik ühesugused nagu raamatud. Kes aga inimesi uurinud ja raamatuid lugenud, see teab, kui suured wahed nende wahel on.

Noored inimesed peawad inimeste ja asjade väärtust kõrgemaks kui ta tõeste on, sest et nad inimesi ja asju küllalt põhjalikult ei tunne. Sina ehk pead neist seda vähem lugu, mida enam neid tundma õpid. Sa leiad, et mõistus, mis inimesi ikka peab juhutama, neid arwaste juhatab, ning et kõikisugused nõtrused ja kired mõistuse asemel walitsewad. Ka kõige tublimatel on omad nõrkused, ja nad wiivad ainult siis tublid olla, kui neid suure nõrga hulgaga wõrdleme, keda nad oma hääks oskawad

tarvitada. Et nad iseenele üle enam jõuavad walitseda, siis saavad nad ka teistest fergemine jagu. Nad koputawad teiste inimeste nõrkuste külge, ialgi aga nende mõistuse külge, ja sellepärast tehakse neile ikka lahti. Kes otsib, see leiab. Otsid sa ka kõige tublima inimese juurest wigasid ja puudusi, nõtrusi ja ebawoorusi, siis olen ma selle pääle julge, et sa neid ikka leiad. Inimene on ju inimene ja meie peame hoidma, et meie temast mitte ilma kindla põhjuseta ei hääb ega paha ei mõtle. Koosirikkad inimeste kirjeldused lähewad tõest enam kõrwale kui ohaklised. Ma olen inimestest siin ja sääl halba lugenud, wähest ka ise halba kirjutanud, ja ma tunnistatan, et see neid on alla poole fiskunud, aga et neile seega ikka ülekohut oleks tehtud, seda ei ole ma mitte näinud.

Lord Chesterfield kirjutab oma pojale naisterahwast ja nende mõjudest järgmised õpetused, mis küll kenad on kuulda, mis aga meie arwates mitte küllalt asjakohased ei ole. Ta on liig musta prilli läbi kena soo pääle waadanud. Kui tema aga neid õpetusi oma pojale arwas tarwis olewat, siis ehk wõime meegi kasuga kuulda, mis kuulus Englane ütleb. Ta kirjutab:

Meie seltskonna liikmed on suurel osal naisterahwad. Tuleb ühele inimesele kõrgemates ringkondades hääb nime põhjendada, siis on naisterahwal selle tähtsa toimetuse juures mõjuw hää. Sellepärast peame nende meele järele olema. Ma tahan sulle seks mõned saladused awaldada, millede tundmine sulle wäga kasulik on, mida sa aga ise pead kõige suurema hoolega salaja hoidma. Sa ei tohi sellest ialgi näidata, et sa neid saladusi teaksid.

Naisterahwad on suured lapsed. Muud mitte midagi. Neil on kõnelemise ja mõnikord ka nalja tarwis andi. Aga põhja tungivat, hää, otjustegewat mõistust ei ole ma ialgi oma elu sees ühe naise juurest leidnud, ei ka sedagi näinud, et üks naisterahwas 24 tundi järestikku mõistuse jõudu tarwitab ehk ka selle järele toimetab. Iga weikene kirg (страсть, Leidenschaft) ja tuju rikub ta kõige paremad ettemõtted ikka ära. Tema ilu tähelepanemata jätmine ehk kahtlustamine, ta wanaduse kaswamine, ta mõistuse põlgamine sütitawad ta fired (wältawad tujud) sedamaid põlema ja rikuvad iga mõistliku oleku ära, mida ta wahest hää! tunnil tahtis pidama hakata.

Waimufas mees naljatab ja mängib ainult naisterahwaga, juhib ennast nende tujude järele ja meelitab neid. Ta käib nendega nagu röömsa, naljaka lapsega ümber, ei küsi neilt aga ialgi tõsisest asjades nõu ja ei usalda neid ialgi nende kätte, ehk ta küll sagedaste näitab, nagu teeks ta mõlemaid, mille pääle nad siis kõige enam uhked on. Neil on nimelt kole suur himu ennast kõitsuguste tööde ja talituste seffa segada, mis nad aga, olgu möödaminnes öelda, ikka ära rikuvad. Et nad üsna õigusega arwawad, et mehed neist üleüldse wähe lugu peawad, siis kumardawad nad neid peaaegu, kes nendega tõsi juttu ajab, neilt nõu küsib ja neid näitab usaldawat. Via ütlen „näitab“, sest seda teewad tõeste ainult kehwad mehekesed, kuna tublid ainult seda paistust näitawad.

Naisterahwad on isekeskes palju enam ühesugused kui mehed. Neil on õieti üks ainjat kirge —

edewus ja armastus. Need on nende üleüldised tundemärgid. Agrippina võis neid auuahnusele ja Messalina muule jõledusele ohwerdada. Miisugused näitused on aga aruldased. Üleüldse seisab kõik, mis nad ütlevad ehk teevad, nende edewuse ja armastuse teenistuses. Kes neid kõige enam meelitab, see meeldib neile kõige enam, ja kellest nad usuvad, et ta neid kõige kangemine armastab, seda nad armastavad ka kõige enam. Üksigi kiidukõdi ei ole neile liig suur ehk liig weike. Nad upitavad himuga kõige suurema järele ja mõtavad kõige vähema tänuaga vastu. Üksigi näufate ei ole neile wastumeelt, kui see neile aga armastust tahab avaldada. Aga ialgi ei auusta nad ega anna andeks ka üht ilmasüüta sõna ehk tegu, kui nad sellest eneste andust ehk põlgdust mõivad välja seletada. Oma kiidulaulu materjaaliks võid ja julgeste kõike võtta, mis nende oma on, nende waimust pääle hakates kuni nende pastla paelani. Miisugustele naisterahwastele, kes tõeste ilusad ehk otse inetumad on, võib kõige paremine nende waimu ette kiita. Kes aga nende wahel seisawad, neid võib kõige suurema eduga nende ilu ehk vähemalt nende meelefenaduse poolest kiita. Sest igati, kes mitte tingimata inetu ei ole, peab ennast ilusaks. Et ta seda aga armaste teiste suust kuulda saab, siis on ta sellele seda tänulikum, kes talle seda ütleb. Kui ja aga üht ilusat naisterahwast tema fenaduse pärast kiidad, siis peab ta seda jinu kohuse täitmiseks, ja ta tahaks sellejuures ka oma waimu poolest hiiulgada ja auu sees olla. Üks naisterahwas, kes nii inetu on, et ta seda ise teab, see näeb, et ta ainult oma waimu suurusest kiitust

wõib saada. Sellepärast on tema waim ta nõrkus, ja wististe mitmes tükis.

Üleüldse on itu see asi, mille kohta üksigi kiitus nii jäme ei ole, et üks naisterahwas seda mitte ei jõuaks ära seedida. Loodus ei ole wististi ühtegi naisterahwast nii inetumaks loonud, et ta oma keha kiituse vastu tuim oleks. On ta nagu nii wastumeelt, et ta seda jaultgi ise peab teadma, siis ta usub ometi kaljukindlalt, et silmad ja särgisiilud seda puudust rikkalikult täidawad. On ta keha ilusajin, siis on ta kindel, et ta pale seda puudust parandab. Ei ole aga tal ilusat nagu ega kenad kehameodu, siis on tal jällegi teada, et tal ometi midagi peab olema, mis ilust weel kaunim on, kui ta keegi ütelda ei tea, mis see õieti peaks olema. Et see armamine õige on, seda tunnistab see, et just kõige inetumad naisterahwad kõige kunstlise-
mad riided waateturule kannawad.

Naisterahwad ei ole ialgi pool hääd ehk pool halwad. Nende tundmused on piiripidamiseks liig kanged. Nende politika hallikas ja oja on alati nende praeguse armukese kasu ja nende truuduseta, endise armukese kahju olnud ja saab see ikka olema. Nad ahnuustawad raha, see on nende aade, kui see nende praeguse armastusega kokku sünnib. Tõsine kiitus ja üeüldine kasu ei tule sellewastu neile ialgi pähä. Nende üle walitseb alati see mees, keda nad armastawad, ja nemad walitsewad selle mehe üle, kes neid armastab. Mehe ja naise keskes on see walitseja, kes vähem armastab, ja see walitsusealune, kes sügawamalt tunneb.

Miipalju on selge, et naisterahwa politika juhatus mitte pää läes ei seijsa. Tõsine tagajundija on

alamat loomu. Veel ialgi ei ole naisterahwas pikemat aega ühel sihil rääkinud ja toimendanud; ikka titub mõni piisikene asjakene, mõni armastus, kättematsumise tuhin, kasupüüdmine, mõeldud põlgdus ehk tuju wahete ja wistab ta kõige paremad plaanid ja ettevõtted üle pää kaela ümber.

Need on saladused, mis ja hoolega pead warjul hoidma, kui see sugu sind mitte nagu Orfeust tükkideks ei pea katti kiskuma. Palju ennam peab üks mees, kes suures ilmas tahab elada, naisterahwa wastu wiisakas ja auupakkis olema. Neil on igalpool, iseäranis wüürstide kodades, enam ehk vähem mõju ja annawad neis ringkondades inimesele auusa ehk auuta nime. Sellepärast on tingimata tarwis, neid juhutada, neile meeldida ja neid kiita ning ialgi põlgdust näidata, mida nad ialgi andeks ei anna. Sellepoolest on nad aga meestega ühe järje pääl, kes ka enne ühekohut andeks annawad kui alandamist ja põlgamist.

On naisterahwaid olemas, kes ikka suures ilmas on elanud, mõned armu tülid läbi teinud ja 25—30 aastat elutarkust korjamud. Need hariwad noort inimest paremine kui kõik juhatused, mis talle muidu wõib anda. Et nad oma elu õieajast juba mööda on, siis meeldib neile noore mehe lahtus üliwäega. Nad näitawad talle neid elukombeid ja wiisakaid olefuid, mis neil enestel iseäranis meele järele oliwad, kui nad veel oma nooruse ja ilu uhkuses elasiwad. Kuhu ja ka juhtud, jääb tee naisterahwad oma sõpradeks. See läheb kerge waewaga korda. Küüsi neilt nõu enese ülespidamise kohta ja anna neile omad lahtlused reada. Waata aga ette, et

ja mitte ühegi sõnaga nende elutarkust meelde ei tuletata. Elutarkus nõuab wanadust ja wanaks kahtlustamist ei anna ükski naisterahwas andeks, kui ta ka ei tea kui wana ise oleks.

Naisterahwal on suur mõju meeste seltsliku hariduse kasvatamises. Harimata mehed ei saa ialgi nende hääli, mis wäga arwurikkad on ja sagedamine loetud saavad kui kaalutud. Üks mees, kelle elukombed haritud naisterahwaste läbi on peenestatud ja kasvatud ja kellele nad wiisakat, lõbusat olekut kätte õpetanud, meeldib ka meestelgi kergemine, äratav nendes enese lugupidamist ja wõib nendega kergemine ümber käima hakata.

Naised peavad meeste wiisakatest elukombetest enam lugu kui nende teaduslikest haridusest. Meesterahwas peab kõigiti auupakklik, aga ühtlasi ka waba, lahke, kartuseta olema. Sutuwestmine ei wõi naisrahwaga mitte põhjalik olla. Räägi nendega kui inimestega, kes meesterahwast alamal, aga lastest ülemal seisawad. Räägid ja neudega sügawaste, siis ajad ja nende mõtted ainult wasingusse ja kaotad oma waewa. Räägid ja nendega aga nagu lastega, siis märkawad nad su põlgdust ja soowiwad sind maa põhja. Kõige parem kõnetoon, mis neile passib, on see, mida Prantslased sõnaga entregent tähendawad. Ja see on ka tõeste hää seltskonna toon: Räägitakse kõige enam sellest, millest kõige enam teatakse. Sa meeldid neile kõige enam ja saad ka ise kõige enam kasu, kui ja nendega niisugustest asjadest räägid, mida nad mõistawad. Õpetatud meeste ja ametnikkude juures ei ole niisugusest kõnematerjaalist puudust. Nendega aga, kes nõndanimetatud päris „hää

seltskonna" liikmed on, olgu nad isandad ehk emandad, nendega ei wõi asjadest sügawaste rääkida ja neilt ei tohi ka sügawamaid teadusi oodata — ordu-tähed, seisuse-klassid, hoowi naljatused jne, sellest on küll.

Kui ja naisterahwaga juttu ajad, siis lisa jutule mõni meelitus ja kiitus juurde, mis nende kohta läib. Kübarast, kindast ja lindikesest wõib siin terveid jutlusi pidada, kel hää seltskonna kõnetoon läes on. Igatahes teeb see mees hästi, kes naisterahwaga parem liig palju kui liig wähe räägib. Waikimist peawad nad rumaluseks, kui nad mitte just ei arwa, et nende poolt aratatud armastus waikimise põhjus olla.

Ütleb ehk tähendabgi keegi, et tal naisterahwaste ligikonnas palju õnne olla, siis ei usta seda mitte, ehk kui seda paeks aruorral ustama, siis laidetakse seda. Kes aga selle küsimuse üle waikib, sellest arwatakse, et tal ennam õnne olla kui tal teda tõeste on. Tema hoopas waikimine annab seks põhjust.

Naisterahwad ei pea neist meesterahwastest minigisugust lugu, seda teised meesterahwad ei auusta. Nende pääle waatavad nad kui majariistade pääle, mis nad sedamaid ära wiskawad, niipea kui neil paremaid on asemele saada. Nad waliwad omad palilapsed enam nende auusa nime kui oma mõistuse järele. Keda mehed kõige enam kiidawad, seda wõtawad nad ifka kõige paremine wastu. Riisugune „wõit“ on nende edemusele magus. Edemus aga on nende walitsew, wähest otse nende kõige kõwem firg. Siilgawale kutsele ei juuda nad ialgi wastu panna.

Nad tikkwad hādaohu ümber, nad wõitlewadgi, kui nad wõitu wõiwad loota, ehk küll wõitja naisterahwas sagedaste oma wõidetud wangi pärisorjaks saab. Kes siis naisterahwastele tahab meeldida. See peab meesterahwa juures auu sees seisma, ja kes mehi tahab oma poole wõita, see mõistku naisterahwastele meeldida. Näitab üks mees, kes teiste meeste juures auu sees seisab, naisterahwa wastu wiisakust, siis meeldib see naiste edemusele üliwaga. Tunnewad naisterahwad üht niisugust meest, siis teewad nad tema hää nime igalpool tuttawaks. Aga ka jeda wõib ette tulla, et mehed mõnda meest küll austawad, ilma et ta wiisakas oleks, sest et naisterahwad tema wiisakaid elukombeid ei ole harinud. Mõlemate sugude wili nõuab mõlemate sugude kaswatamist. Näita naisterahwastele oma sugu tublidusi, ja nad awaldawad sulle oma sugu ilu ja kaunisust, ja need mehed, kes enne sinust lugu pidasid, hakkawad sind nüüd ka armastama. Naised on meeste kulla puhastajad. Nad ei tee teda küll mitte raskemaks, aga nad annawad talle enam hiilgust ja ilu. Rõrgeste haritud naisterahwaste ligidus ei hari küll mitte su mõistust, aga ometi su elukombeid. Seda wiisakust ja osawust, mida sul meestega ümberkäimiseks tarwis läheb, wõiwad sulle ainult naisterahwad õpetada.

Tahad sa mõnele naisterahwale iseäranis meelt mööda olla, kelle tutwuskond ja mõju sulle wõib kasulik olla, siis pead sa tema wastu iseäranis lahke olema. Weikesed lahked on naisterahwale meele järele, suured mõjuwad nõiduse wäega nende pääle. Näitad sa neile selle wastu, et sa nende waimu

auustad, neilt häd nõu palud ja selle järele teed, et sa nende woorusi usalbad, siis pöörad sa sellega nende pääd oma kasuks otse ümber. Midagi ei wihasta neid enam kui nende mõistuse põlgamine. Sul on nende sõprus kindlaste käes, kui sa ainult näitad, et sa seda alolhoidmise wääriliseks pead. Sääl on sagedaste tarwis natukene teatrit mängida, natukene palekatet tarwidada, mis parajas piiris küll lubatud on, sest see on nende meele järele, sulle wabest kasulik ja mitte kellegile kahjulik.

Neid juhtumisi, mil sa naisterahwastele lahkust wõid näidada, leiad sa kergeste, ja kui sa neid ei leia, siis otji neid. Ovid annab oma sõbrale nõu, et ta, kui ta tsirkuses oma armusele kõrwal istub, tema kaela päält tolmu ära pühiks, kui säääl ka mitte tolmu põrmugi ei ole. — Su jutuwestmine naisterahwaga peaks ikka auupakklik olema, ühtlasi aga ka rõõmulik ja edewuse poole pöördud. Rõik, mis sa ütled ehk teed, tunnistagu su auustust nende ilu ja muude hääduste wastu, olgu seda auustust su südames ehk olemata.

Ära mõista mu sõna wõõriti. Ma ei taha sulle mitte halba, põlgdusewäärilist kiidusupidamist hääks kiita. Ei, ühegi halbusi ja kurjusi sa ära kiida, waid põlga ja kaitse neid eemale palju enam! Aga kes maailmas elab, see peab ka inimeste süüta nõtrusi ja naeruwäärilisi edewusi sallima. Tahab üks mees targem ja üks naisterahwas ilusam olla kui nad tõeste on, siis olgu neile nende ekfimine troostiks, ilma et sellest teistele kahju tuleb. Parema on nende eksituse sallimisega neid meie sõpradeks teha kui seega meie wastasteks ärritada, kui

neile nende ekstitust tahakšime ilma aegu ette seletada.

Nii kirjutab Inglise isa oma pojale, kelle ta ilma wälja saatis, kus tal ka õrnasooga palju tegamist oli.

Niikaua kui inimene ühe asja wäärtust ei tunne, niikaua ei tea ta teda ka mitte igatseda, ja niikaua kui meie üht asja ei igatse, niikaua meie ka tema omanikuks ei saa, ehk olgu siis aruldase juhtumise läbi. Iga asja wäärtus ei ole aga mitte kerge mõõta. Seda tuleb iseäranis sõbruse ja tutwuse wäärtusest ütelda. Üks saab sõbruste ja tutwuste läbi ilmas wäga kaugele edasi, teine jääb ilma nendeta kaugele tagasi; aga et see just sõbruste ja tutwuste mõju on olnud, seda on raske ette arutada. Sellepärast ei tea inimesed ka sõbrusest mitte suurt lugu pidada. Kes aga siin asjalikule arwamisele tahab saada, see pangu ise tähele, mis meie feltskondades sõbruste najal ära tehakse ja juba ära tehtud ongi. Kui ja tähele paned, kui palju sõbruse mõju meie kodumaalistele liikumistele on elu ja mõju annud, küll ja siis selle järele wõid sõbruse wäärtust mõõta: Sa wõid otse ütelda, et ilma tutwuse ja sõbrusega siin ilmas edasi ei saagi. Kõik see teadmised kättes on, see teeb enesele sõbrustid ja tutwusi iga hinna eest, kus ta seda näeb tarwis tulewat, ja see ei too talle mitte ühtki kahju, waid see aitab teda ka paremale inimese tundmisele, sest mida ligidamalt ma ühe inimesega tuttaw olen, seda paremine õpin ma teda tundma.

Tarwis siis siin i. mas inimeste seas elades inimestega tutwust teha ja sõbrust sobida. Tarwis wäga mitmesuguste inimestega läbi käia ja nendega

ühes tööd teha. Tarwis neid oma mõju alla võtta ja neile eeskirju anda, kuna nad armavad, et nad meid juhatawad. Aga mil viisil? Kus on seadused, millede abil meie teisi eneste sõpradeks võime sunnida? Mis on see magneet, millega nende südant eneste poole võime tõmmata?

See kõik on sinu enese asi. Seaduslist sundimist tuleb tarvitada, aga seda pead sa tarvilisel korral ainult iseenelele päale panema. Mida enam sa iseene vastu tahad wabadust näidata, seda juurema wabaduse võtavad need enesele, kellede sõbrust sa otsid. Mida enam sa aga enesele kohusid nende vastu päale paned, seda enam võtad sa nad oma oheliku otja.

Peab sel ohelikul aga pidamise jõudu olema, siis peab tal magneedi vägi sees seisma. Seda magneedi väge annab talle rohkel mõõdul lahkus, viisakus ja auupakkumine teiste vastu: kõik asjad, mis sinu enese võimuses seisawad ja mis igal wähegi haritud inimesel nii kae pärast walmis seisawad. Aruldane asi, kui sa neid ei oska tarvitada!

Inimesed ei oota mitte sind, et sulle abi näidata, kui sul seda tarwis läheb, waid sina pead aja wälja otsima, mil sa inimesi niikaugale wiid, et nad sulle üleüldse abi näitawad. Seda aga ära looda muidu, kui paku neile lõbu ehk kasu. Kaalu ise järele, kas see mitte su enese kasu ei ole, kui sa lahke, lõbusa oleku läbi teisi oma sõpradeks teed. Palju aga ei olegi siin kaaluda, sest lahkus sünnitab lahkust, jämedus jämedust. Külap selle eest muretsetakse, et halbast kurjusega tagasi tasutakse. Kui sa neid teretad, kes sulle kätt annawad, neile lihtsalt

kostad, kes jult midagi küsiwad, neid mitte ei pahanda, kes sinuga mõistlikult räägiwad, siis oled ja paras kõlblik sulane. Enam mitte. Tahad ja aga, et mehed sinust lugu peawad ja naised sind auustawad, siis pead sammu edasi astuma ja oma mehe väärtuse kõrwal kõige parema seltskonna elukombeid näitama. Sa pead inimeste nõtrusi ja tujusid tundma ja neile oma jao eluõigust jätma, neile mõnikord koguni pai tegema. Seda ei tohi ja aga mitte kõrge hobuse seljast teha, nagu näitaksid ja seega teistele oma armu ülesse, et ja nende nõtrusi kannatad, waid see sündigu nii, nagu oleks see kõigiti korralik ja loomulik. Kutsud ja näituseks kedagi wõõrfile, siis katsu temale just see toit lauale panna, mis temal iseäranis meele järele on. Märkab ta seda, siis peab ta sellest enam lugu kui kõigest sellest lahtusest, millega ja teda enese juurde palusid. Kas ja ei ole wahest tähele pannud, kuidas see sulle enesele meeldib, kui keegi sinu weikeste igatjuste täitmist katsub korda saata? Wahest on keegi just sellel teel sulle liginenud ja sul ei ole mingisugust põhjust, teda sellepärast laita. Kes teiste juurest tutwusi otsib, see tehku otsimise ajal teiste soovide täitmise oma ülesandeks. Pole wiga, kui teised märkawad, et ja nende meelt mööda tahad olla: Seda nad wahest kõige päält sooviwadgi. See wõib sind neile ikka hääl teel ligindada. Märkatsiwad nad, et ja neile wastu meelt tahad olla, siis oleks kõik jutt otjas.

Igal inimesel on oma mõõt, mis aga teiste omadega arwaste kokku läheb. Riidad ja teise inimese juures midagi oma arwamise järele õige rohkel mõõdul, siis wõib ikka kergeste olla, et see kii-

tus tema mõõdu järele waewalt wälja annab. Ta ootib weel suuremat kiitust. Mõned inimesed tartawad sellepärast võimalikult awarat kiidumõõtu. Mõned on koguni niikaugele läinud, et nad ka seda kõlawalt kiidawad, mis nende oma arwamise järele laidumäärt on. Nad kiidawad aga, et teised kiitust ootawad.

Mia ei kiida niisugust olekut sulle mitte järeletegemiseks ette, nagu lord Chesterfield seda oma pojale, waid ma tahan ainult su filmi seletada, et sa näeksid, kus ja millal niisugused inimesed sulle liginemad. Kas ja kumas ja kui palju jina oma tõsi tundmise wastu pead rääkima, seda õelgu sulle su mehe meel ja tõe armastus, kelle järele ma sinu wäärtust mõõdan.

Soowid sa üht inimest enese tuttawaiks, siis õpi ta kõige päält kahest küljest tundma. Katsu nende kahe küsimuse pääle õige wastus anda: Mis on tema iseäralik tublidus, mis ta nõrkus? Oled sa need ülesse leidnud, siis käi ta tublidusega õrnaste ümber, ta nõrkusega weel õrnemine. Nõrkusi wõib küll iga inimese juurest leida, tublidusi paljude juurest. Igal mehel wõib midagi olla, mis poolest ta tubli on ehk mis poolest ta vähemalt ennaft tubliks peab. Teab keegi, et teda ühe asja poolest üleüldlikult tubliks peetakse, siis ei ole selle poolest talle suurt pai tarwis tehagi. Tahab ta aga ühes asjas tubliks peetud saada ja on ta ise kahewahel, kas teda jaks ka tõeste peetakse, siis on ta kahewõrra tänulik, kui keegi tal seda kahelust aitab kaotada.

Tahad sa ühe inimese iseäralist edewust kätte saada, siis mine temaga kuhugi jeltstonda. Siin

pane tähele, mis asjast ta iseäranis häämeelega räägib. Sää! seisab ta edemus. Tema tahab selles asjas hiilgada, mille tarwis ta enese juures kõige juurema läigi arwab olevat. Mõistad ja teda siit õigeste kinni võtta, siis on ta oma südant pidi ju käes.

Kes võitu otsib, see otsigu inimese kired ülesse. Kirepid pidi võib inimesi wedada nagu ohelikut otjas. Koputa kire ukse pihta, ja sulle teha ke kõit ukjed lahti. Teeb üks inimene oma kire sunnil sulle ukse lahti, siis ära kardada, et ta seda usti pää abil kinni paneb, ehk olgu siis, et tal iseäranis hää mõistus on.

Lutwused ja sõbrused on kahte feltji. Esimest feltji sõbrused on niisugused sõbrused, millede juures mõlemad sõbrad oma loomuse, hariduse ja mõju poolest umbes ühesugusel järjel seisawad. Siin peawad sõbruse sidemed siidised ja ta piirid awarad olema. Mõlemad peawad uskuma, et teine temale hää võib teha ja tahab teha. Ku on niisuguse sõbruse alus. Mõlemad peawad endid wabatahtlikult sõbruse alalhoidmise poole hoidma, et mõnesugused joowid, mis ühe ehk teise erasoowidest wälja kaswawad, lahutust ei sünnitaks. Mõlemad katsugu ühel plaanil ühise sihi poole sammuda, et nende tee mitte lahku ei läheks. Lähewad nende arwamised mõnikord lahku, siis peab kumbgi omalt poolt weidi järele andma, et kahest arwamisest üks ühine arwamine wälja kaswaks. Minult nii võib nende sõbrusel püü olla.

Teist feltji sõbrused on niisugused, milledes teine pool teisistugune on, milledes näituseks waimuanded

ühel pool ja seisus ja rikkus teisel pool seisawad. Niisuguse sõbruse alalhoidmine on palju raskem ja kunstlikum. Tuleb siin wälja, et kasu ainult ühel pool seisab, siis on kohe karta, et see, kes kasuta jääb, sõbruse ära lõpetab. Kasu saaja pool peab siin hoolt kandma, et ta omalt poolt niipalju pakub kui iganes wõimalik, kui ka mitte just sedasama, mis ta saab, siis ometi sellewäärilist asja teise põllu päält. Mõrgem pool tuleb südant pidi pidada, sest et ta pää seks nõrk on. Seda tarwis nii walitseda, et ta arwab, nagu walitseks tema ise. Niisugustest inimestest saadakse sagedaste suurt kasu, keda osawaste wõib juhatada. Kes aga ennaft juhatada ei lase ja ise ka juhatada ei oska, see tuleb sõbruste asjades kolikambrisje heita.

Hoia ennaft pääle tungitud sõbruste eest. Wõta neid küll suure lahkusega wastu, aga ära neid mitte üle pää kaela usalda. Toida neid lahkusega, mitte usaldusega. Lahkus on iga haritud inimese kohus, usaldus ainult tõsiste sõprade kohus. Dase enne päifest wirgaste maakera ümber tiirada, ennegu ja ütled: See ehk see inimene on nüüd mu tõsiseks sõbraks ja usaldusmeheks saanud. Tõsine sõbrus kasvab aegamööda ja sigib ainult jaäl, kus kasu mõlemil pool olemas on.

Need, kes endid igapäise pruugi järele sinu sõpradeks nimetawad ehk keda ja pääliskaudse mõõdu järele oma sõpradeks pead, need ei awa su filmi ialgi su puuduste ja nõrkuste üle, et ja neid wõiksid parandada. Nemad soowiwad sind eneste sõbraks, aga ei taha ise mitte sinu sõbrad olla. Sellepärast on nad sinu wigadega ja puudustega

üisna rahul. Nad teewad neile wahest koguni pai, kui nad osawad on. Suur osa inimesi rõõmuks teewad oma sõprade puuduste ja nõrkuste üle. Sagedaste on ka just need nende kõige paremad lüpsilehmad. Niisugustest ebasõpradest võib igamees kergeste lahti saada, aga neid õigel ajal ära tunda, see on ainult ükshäda õnnelaste asi.

Noored inimesed püüawad kõiki soowisid täita, et oma ligikonnale meeldida. Nad häbenewad ühte soowi täitmata jätta, mis neile kord ette on toodud. See ekslik häbi kannab hääs seltskonnas kõige paremat, halwas seltskonnas aga kõige halwemat wilja, sest hää seltskonna soowid on hääd ja nende täitmine ka hää, kuna halwa seltskonna soowid ja nende täitmine halwa poole weawad.

Noorte inimeste keskes tuleb veel üks teistsugune sõprus ette, mis õnnetuks ruttu algab ja õnneks ruttu lõpeb. Noored inimesed saawad kuskil tuttavaks, kuhu nad parem kumbgi ei oleks pidanud minema. Sõprus walmis. Nad laenawad üks teisele raha ja jutustawad kõik ette, mis nad teadwad, sagedaste ka seda, mis nad mitte ei tea. Suhtumisi lahkuwad nad üksteisest, ja sõprus ja tutwus forraga möödas. Nad ei mõtlegi enam üksteise pääle, ehk olgu siis, et nad üksteise rumaluse üle teiste ees naerawad. Sellepärast tuleb sõprade ja tutwate wahel suurt wahet teha. Mõnest hääst sõbrast, lõbusast seltslasest võib halb ja kardetaw sõber saada. Su sõprade järele teha ka su enese üle otjust.

Ütle, kellega sa läbi käid, ja ma ütlen, kes sa oled. See sõna on juba mitu tuhat aastat wana

ja on ka veel meie päivil õige. Ma tunnen üht inimest, kes, kui ta muga kord kõneleb, mulle iga viie minuti sees vähemalt kaks korda wiis ebatõtt ütleb. Ma tean ka, et ta wahest ialgi päris õiget teed mööda ei katsu oma eesmärgile saada. Ta teeraad on ikka kõwerad nagu mõnel kihwtisel loomal. Kes on tema sõbrad? Kas puhtad, õiglased mehed? Ei, need ei wõi ju temaga sõbrustada; tema ka nendega mitte. Tema wähejed sõbrad on tema enese laadi mehed! Nendega sünnib ta kofku ja need kannawad teda kätte pääl. Kes üht neist tunneb, see tunneb enam vähem neid kõiki. Suhtuwad teist laadi mehed nende jekka, siis lahkuwad nad neist warem hiljem ikka. Kes enesele halwa inimese sõbraks walib, sel on wististe midagi halba südamel pääl.

Halwade inimeste sõbrusest pead sa ennast sellepärast eemale hoidma. Kui sa aga kord nende pakutud sõbruse pead tagasi lükkama, siis tee seda niisugusel kujul, et see neid ei haawa. Haawad sa neid, siis oled sa nende waenluse all pea niisamuguses õnnetuses nagu nende sõbruses. Pead sa halwa inimesega sõbrust, siis tõmbab ta sind pori sisse, pead sa temaga sõda, siis tõukab ta sind pori sisse. Sellepärast nendega tarwis erapooletu olla. Sa wõid nende halbusi ja ebawoorusi südamest põlata, ilma et sa nende awalik waenlane oleksid.

Tarwis iga inimese wastu natukene finnisse nõõpidega olla, kus seda tarwis on; aga ilmaaegune saladuste kraamendamine on naeruwäärne. Wähe tuleb seda ette, et sa pärast kahetsed, et sa ühe ehk teise inimese wastu küllalt awalik ei olnud. Seda

aga oled ja küll ju sagedaste näinud, et ja oma ülearu awaliku oleku üle ühe ehk teise inimese vastu päraft kahetsed. Eeda kahju ei wõi enam kaotada.

Ole noorte, rõõmjate feltslaste kesies ka noor ja rõõmus. Astu neist igas kõlblikus asjas weel samm ettegi ja usalda neile ka kas wõi oma armastuse asjadgi kätte; aga oma tõsised sihid jäta enese teada. Meid usalda ainult sellele, kes su proovitud sõber on, kes sinust ilmas enam elanud ja elutarkust forjanud ja kes oma eluseihu pooldest ialgi sinuga selles tülis wõitu jooksuma ei wõi minna. Ma annan sulle nõu, et ja ialgi liiga palju inimeste helduse pääle ei loodaks, kus nad sinuga ühele wõiduplatstile astuwad. Häädus ja heldus, isegi truuste peetud sõbrus kaub wõitluse wäijal inimeste keskest ära. Selle pääle waadates tuleb ijeäralist ettewaatust soowitada. Kumal aga oleks, kui keegi seda ettewaatust teistele ette pasundaks. Lahket nägu wõid ja ikka kanda, kui su süda ka patju müüri taga warjul peaks seisma.

Ära neid usalda, kes sind lühikese, päälsikaudse tutwuse põhjusel ülimäga armastawad. Kuidas nad wõiwad ieda? Neil on selle juures wahest omad salamõtted. Enne ära neid usalda, ennegu selgeks on jaanud, et neil midagi warjata ei ole, ehk et nad sind tõeste ja siidamest armastawad. Ka nende vastu ole ettewaatlik, kes oma woorusi laidawad. Mis tembutamine see on? Tahan ad nad sind wahest efsitada ja asja wasjida? Ka siia on enne usaldust selgust tarwis.

Tõfine sõbrus nõuab ühesugust wanadust, waimuharidust ja elukombeid. Kus need liiga la-

hus seisawad, jääb ei mõni tõsine sõbrus ajuda, ehk olgu siis wanemate ja laste wahel, kus ühel pool armastus ja teisel pool armistus alusmüüriks on. Aga ühe omawanuse sõbrus mõib julle wähe kasu saata, sest niisugune sõber tunneb ilma wahest niisama wähe kui sinagi, ja kui teie üksteist juhatama hakkate, siis mõib küll tulla, et mõlemad hauku langete.

On ka minulgi mu lühikese elu sees sõbrusi olnud. Mõnda õõtsutas elaw sõbra armastuseleek; aga see kustus tuule käes ja hall tuhk jäi järele. Mõne alus oli ühesugune elusaatus; aga kui teed raad lahkujwad, lahkus ka sõbrus. Mõni oli üleüldise suguwenna armastuse põhja pääle rajatud; aga ka seegi põhjus ei ole kõikidele wooludele jõudnud wastu panna, waid ta on jagedaste wankunud ja waonud. Minult asjalik lugupidamine mehe tõsijest wäärtusest on wastu pidanud. Katsu sellepärast neid oma sõpradeks saada, kelledest ja tõstist lugu mõid pidada.

Pea kõik noored ja enamiste kõik wanemad inimesed ei oska õieti armastada ega põlata. Nende armastus on piirita nõrkus, nende põlgdus pääta karedus. Oma ahwi armastusega teewad nad sellele, keda nad armastawad, kahju ja oma määratu põlgdusega kaewawad nad oma eneste teed raad auksjäd täis, et ise jisse kukkuda.

Tutwuste ja sõbruste alalhoidmine nõuab oma jagu haridust ja kõlbusliste elukombete piiripidamist. Kui mehed ja naised isekeskes kõlbusliisi piirid ei pea, siis kasvab nende sõbrusest peagi niisugune olek wälja, mis läilaks läheb. Ole kõigiti kõlblik

ja mõistlik, siis ei ole sul häid sõbrusi tarwis otsidagi, sest siis otsivad hääd sõbrused sind, ning ole igas seltslises wooruses kindel, siis on ka su sõbrused kindlad.

Kui inimene kaua aega ühtesoodu oma igapäewast tööd on teinud, siis tüdineb ta wiimaks ära ja otsib meelejahutust. Meelejahutuse tarwitus on sellepärast iga inimese juurest leida, ka laiskleja juurest, sest laisklemine tüütab ka. Meele jahutused ei ole aga mitte üksi tarwilikud, waid ka kasulikud. Remad annawad, kui nad mõistlikud on, tööjõule uut priskust, laiendawad filmaringi ilma tarwis, õpetawad inimeste iseloomu tundma ja näitawad nende südant niisugustel filmapilkudel, millede jelle üle ei waiwata.

Meelejahutustel on aga omad hādaohud. Nad wõiwad lõbu asemel tusk tuua. Iseäranis on noored inimesed need, kes lõbu asemel tusk jaawad. Nad purjutuwad suurte purjudega minema, aga neil ei ole kompast ega õiget sihti, millede abil laewa juhutada. Sellepärast tulewad peagi äpardused ja tõisjused õnnetused ja nad leiawad rõõmu asemel walu ja häbi. Tahad sa ennast selle eest hoida ja meelejahutustest kasu saada, siis mõtle järele ja seadi enesele üleüldised sihid ülesse, millede järele ja selles küsimuses käid.

Meelejahutused on wāga mitmesugused, ja mis ühele lõbustuseks on, wõib teist tüütada. Sellepärast peab igamees oma tarwitust mõõda enesele kohase meelejahutuse walima. Kes näituseks raskest tööst teeb, mis palju kehajõudu tarwitab, see ei leiaks sellest mitte suurt lõbu, kui ta pärast tööd jalutama

lähets. Kes aga ennast waimutööga on wäsitanud, sel on jalutamine suureks lahutusets. Neile, telledel elutuse kehaliist jõudu wäsitab, on hääde kirjade lugemine suureks meelelahutusets. See toob neile ka jäädawat kasu. Rasket tööd tehes seisab nende waim ilma toiduta ja tunneb omalt kohalt ka puudust ja kurnamist. Saab waim siin wahete wahel ka omale midagi, siis ei anna see mitte üksi temale rammu, waid tema annab ühtlasi ka kehale priskust. Mõistatäiwad inimesed ka waimutoidu puuduse ja kehuse üle nii kaebada naga keha toidu üle, siis jaaäiwad nad lühikesel ajaga mõlemate poolest paremale järjele.

Aga ka neile, kes waimutööd teewad, toob hääde waimutööde lugemine meelelahutust. On teegi mõni aeg näitusets tülikaid lehti ja waimuwaesid kirju lugenud ehk pidanud lugema, siis leiab ta kõige armsamat lõbu sellest, kui ta teadusliisi kirju ehk häid luuletusi loeb. Siit leiab ta seda, mis endistes kirjades puudus, kuna ta sellest siin waba on, mis teistes kirjades teda piinasiwad — waimuwaesus ja kõiksuguste halbade sunduste ja soowide etteungimine.

Enam kui raamatutest otäiwad inimesed seltsidest ja seltskondadest meelejahutust. Siit on teda ka saada, aga tema kõrwal ka tusk. Kuida siin igamees lõbu mõib kätte saada ja ennast tusu eest eemale aga hoida, see on paari sõnaga öeldud ja igal lapsel isegi teada; just sellest tulebgi suurel mõõdul, et seda igapäises elus palju tähele ei panda. Igamees teab, et ta söögi ja joogi läbi rõõmu mõib saada. Igamees teab niisama ka, et selle

juures parajust tuleb pidada; aga kui kord käes on, parajuse piiri teoga ära määrata, siis jätavad saja seast wähest 90 seda tegemata ja lähewad kaugele üle piiri. Pärast on raske ütelda, kumb suurem on, kas nende pääwalu ehk imestamine oma eksimise üle.

Niisama igaw oleks see õpetus kuulda, kui keegi ütleks, et raha pääle mängimine halb on, sest et ta palju tüli toob ja ka taskut tühendab. Seda arwab igaüks isegi teadwat. Selle teadmine ei hoiaga mõnda inimest mitte tema eest, waid juhatab teda just häda sisse. See on wana targa hiire lugu, kes august wälja tulles lõksu nägi ja inimeste kawalu üle suure targa jutluse pidas. Ta teadis sedagi, kuidas lõks kolme pilpa pääle oli õrnaste ülesse seatud, et sedamaid kukkuda ja hiirt furnuks lüüa, kui ninakesega jõdda külge puutus. Ta töötas siis ka täie teadmisega, et ta jõdda puutumise eest ennaft küll hoiab. Aga haijutamine, see oli ise asi. Ta haijutas, hää haiš tõmbas ta nina aga ometi jõdda külge ja hiir leidis ätilise surma kõige oma tarkusega. Selle kohta ütleb üks Wene wanašõna: Говорить прямо, а дѣлаетъ гриво — räägib õigeste, aga teeb kõweraste.

Doomade taltjutajad on näinud, et ainult neid loomi wõib taltjaks teha, kes seltskondades elawad. Teisi, kes üksikult elawad, ei suuda keegi taltjutada. Seltskonna armastus on siis haridusele üheks aluseks. Otsid ja haridust taga, siis otssi hääd seltskonnad ülesse ja muretse enesele nende seast meelelahutust. Kui palju käiwad ka inimesed koosolekutel, et meelelahutust leida! Kaugelt rännatakse koosolekutele kofku, et aratust ja õpetust, meelelahutust ja lõbu

saada. Ja kes seda kord ise teinud, on küll ka näinud, et ta waewa ära tasub, kui koosolek muidu õigel korral oli.

Ka mitmesugused kunstietendused, nagu kontserdid ja näitemängud, tulewad siia arvata. On nemad oma jisu ja kunsti ojavuse poolest hääl korral, siis võid neid kõigiti häade lõbustuste seika lugeda. Sõegi tantsimist ei või koguni hukka mõista, kui ta ka üks edew asi on. Ta on kord terwes haritud ilmas moodis ja sagedaste peawad ka waimurikkad inimesed sellest edewusest osa wõtma. Kes seda aga kord teeb, see tehku seda hästi. Ma ei jõua aru saada, mispärast üksluised hüppama hakkawad. Nende istumist on ju palju parem päält waadata.

Üleüldse on soovida, et kõik, mis ja teed, sa võimalikult hästi teeksid. Kui sa midagi tegemata jätad, siis on see sagedaste küll halb, aga kui sa midagi halwaste teed, siis on see ikka halb. Tahad sa aga midagi hästi teha, siis pead sa oma terve tähelepanemise tehtawa asja pääle pöörama. On sul ühel filmapilgul meelelahutamine ees, siis ole ka kõige mõtte ja meelega selle juures ja ära aela oma mõttega hädaorgusid mööda ümber. Wiib sind pärast su elukutse selle hädaoru sisse, siis oled sa muidugi sääl, ja see ei aita, sind ka mitte palju, kui sa säält lõbusa meelelahutuse poole wahiksid. Sga toimetus, mis hästi peab korda minema, nõuab inimeselt ta terwet tähelepanemist, sagedaste ta terwet jõudu. Kui igal woorusel oma ebawoorus külle all waritsemas on, siis on ka igal rõõmul oma häbi kannul. Et siin üht ilma teiseta kätte saada, see nõuab inimestelt niipalju mõistust, et mitmed

feda nõudmist ei jõua täita, waid ebarooruste ja häbi siisse langewad.

Nii läheb inimesel ka meelejahutuse otsimise juures terawat tähelepanemist ja mõistust tarwis. Onn sellele, kellel teda on!

Iga asi tahab õppimist. Nii ka rääkimine koosolekul. Koolmeistritel on seminaarid, kus neile õpetamise kunsti õpetatakse. Niisuguseid seminaariseid ei ole aga mitte olemas, milledele meestele juhatus antakse, kuidas koosolekul tuleb asju ajada, rääkida ja wait olla. Selle seminaarid on koosolekud ise ja koolmeister on tähelepanew koosoleja. Kes siin hääb ja halba tähele paneb ja meeles peab ning ennast selle järele juhatab, see võib meie ajal mõne aastaga kene seminaari läbi käia, see on, ta võib lühikese aja sees niipalju koosolekuid näha saada ja nendes niipalju õppida, et ta, kui ta ka ühes räägib, ennast teiste silmis mitte ei alanda, waid ülendab. Mõlemad on koosolekul tergeste võimalikud, jah tingimataalt tulewad tagajärjed.

Et asi nii on, seda teab igamees, kes selle pääle on mõtelnud. Keegi tõuseb koosolekul ja räägib asja kohta. Toob ta uusi, tulusaid mõtteid ette, millede abil asi edasi läheb, siis sünnitab see wagu-
sal wiisil teiste juures lugupidamist. Räägib ta mitu korda ja aitab asja igakord edasi, siis näeb igamees seda hää meelega, kui ta jälle sõna palub, et asjale edu anda.

Wõtab aga keegi teine sõna, kes ainult kõneleb, ilma et sellest asjale enesele edu tuleks, ilma et ta midagi jõuaks ära seletada, ilma et ta kõnegi kene oleks kuulda, siis annab iga päältkuulaja

temale kehwa tunnistuse. See tunnistus on seda mõjuvam, et ta mitte kõneleja taskus ei seis, vaid teiste inimeste taskuraamatus, mille üle kõnelejal mingisugust võimu ei ole. Räägib niijulgene koosoleja veel sagedamine, siis on selge, et tal oma ega teiste kõnede kohta mingisugust mõõdipuud ei ole, mille abil ta nende väärtust mõõdaks. Ja on palju enam see ekslihes arvamisest, et tema kõnel ei tea kui suur tähtsus sees seisab ja teda sellepärast hääle meelel kuuldatakse. Ei leia ta aga seda teiste juurest mitte, siis ei saa ta asjale otja ega aru pääle. Teised inimesed on tal kui mõistatused arusaamata. Mõistatuse kerge seletus on aga tema enese rumalus. Mida suurem see, seda südimine titub ta ette ja seda enam rifub ta enese lugupidamist ja asja-ajamist. Oletas tal wähegi otjustamise võimu olevat, siis jääks ta mõistlikult wagu si istuma, kuni ta targemaks kaswab.

Mõnest koosolejast võib ju sõnapalumisega juures ette ära näha, et temast palju ei ole oota. Kuna üks räägib, kuulatab tema päält. Ütitselt tuleb tal ihe ütluks juures midagi meelde. Seda aruldas leidust tahab ta aga seltsamal silmapilgul teistele kuulutada. Ta palub sõna üks kord ja iheksa korda ja on nii rahutu, et terwel koosolekul häda on päält waadata. Koosoleku juhataja on ta nime küll ülesse kirjutanud ja talle mõista annud, et ta kohe sõna saab, niipea kui kord tema kätte tuleb; aga tema õnnetu ei kuule ega näe enam muud kui seda mõtet või mõttekest, mis tal aju jisse tuskas, ja teeb õige läbirääkimise oma edasiwältawa sõnapalumisega raskeks. On tema ees paljudel sõna,

siis tuleb sagedaste, et ta seni tulnud mõtte ära unustab ja pärast, kui kord tema kätte jõudnud, sõnagi juust wälja ei saa. Mõned aitawad oma laewa siis seega õnnetuselt, et nad teatawad, see ehk see eestkõneleja olla tema mõtted juba ette toonud. Wäga häa!

Mõned armastawad oma lühikestele kõnelele hirmus pikad sissejuhatused teha. Kui see asja seletab, siis on see häa; aga enamiste on niisugused sissejuhatused jellel hädatundmusel ilmale süündinud, et ilma pika sissejuhatuseta kõne ise liig armetu saaks. Larmis seda armetust siis wõeraste silmades kinni tatta. Aga kas see korda läheb? Ma ei usu mitte. Kes päris mõttega, mis ta asja kohta tahab awaldada, ennaft ei päästa, jellel on ennaft wõõraste mõtetega weel rassem päästa. Mida enam ta mõtteid ja mõttekefi siit ja säält juukseid ja hilpusid pidi kokku kisub ja koosolekut koolmeisterdab, seda igawamaks teda peetakse ja seda enam kaob ta päris mõte udu sisse. Lahad ja tubli asjatundja ja rääkija olla, siis otji oma mõttele kõige lühem sõnakuju ja too ta, ku võimalik, ilma iga sissejuhatuseta ette.

Mõned teewad omad sissejuhatused juba awaldatud mõtetest. Nad wõtawad kõik kokku, mis selle asja kohta on juba öeldud. Kui see hästi saab tehtud, siis on see ju häa; kuid kokkuvõtmine on koosoleku juhataja asi, kes seda siis toimetab, kui ta seks paraja aja näeb olemat, nagu neil kordadel, mil mõtted liiga laiali lähewad ehk kui asja üle otjust hakatakse tegema.

Üksikult kõnelejalt argu oodaku keegi teiste mõtete kordamist, waid tema enese mõtete awaldamist.

Säta sellepärast teiste mõtete kordamine ja korraldamine nende hoolde, kelle asi see on ehk kellel enesel oma mõtteid ei ole. Kui sina ülesse astud, siis ütle lühidelt ja selgeste, mis su oma mõte on, mida teised veel ei ole awaldanud. Ainult see mõtte teereis teeb jilda, mida mõõda asajamine võib edasi saada.

Seda teatakse meie päewil ka wäga selgeste; aga selle juures eksitakse jälle teise wea sisse. Mõned kõnelejad panewad aruldase rõhu oma kallil „mina“ pääle, et igatahes seige oleks, et just tema ise ja ei keegi muu seda ehk seda ütleks. „See on minu arwamine, mina ütlen seda, minu mõtte järele on asi nii, mina annan seda nõu; mina ei tea, mis teised mõtlewad ja arwawad ja ütlewad, aga minu arwamine on see.“ Niisugusel nimetamisel on igatahes halb mõju kuuljate kohta. Mis tarwis nii suure rõhuga enese ja teiste rääkijate wahel wahet teha? Eks see ole iseenesestgi selge? Koosolejad kuulewad näewad isegi, mis üks ehk teine ütleb ja soowib, ja kui nad siin kõik rääkijad peakswad läbi segi ajama, siis ei maksa niisuguse lolluse juures nimetamine ka mitte. Ehk on rääkija nii weike ja wäetü mehekeene, et teda teised tähele ei pane, siis võib niisugune tähelepanemise enese pääle tõmbamine ainult haletssemist äratada. Niipalju kui mina olen seda lugu wõinud tähele panna, on temal enamiste teistjagune põhjus: Kõneleja püiab teiste arwamisi oma arwamistest auupaikkudes ära lahutada ja ikka filma ees hoida, et tema oma arwamisi kuidagi wiisi teiste wäärilisteks ei pea. Aga mis ta siis nii kerget kaupa turule weab? Muustagu ta ikka

teiste mõtteid, aga astugu omalt poolt ka ainult niisugustega ette, millel oma väärtus on, ning jätku siis selle väärtuse kaalumise teiste hoolde.

Iseene „minu“ ettekandmine on igatahes kahtlane asi. Sünnib ta selles tundmuses, et ettekandja enesest iseäranis lugu peab, siis on teada, et see kellegi meele pärast ei ole. Tahab aga keegi sel mõttel ennast nimetada, et sellega näidata, kui vähe ta enesest lugu pidada, siis võib mõni teine kergeste selle küsimuse päale tulla: „Kas ta seda mitte oma hellale edemuse pärast ei tee? Ta tahab teiste tähelepanemist iga hinna eest enese päale tõmmata, ka siis, kui see teiste poolt tema haletsemiseks sünnib.“ Ka võib juin küsida, kas ta ennast wähest mitte ses lootuses ei alanda, et teised teda seda enam ülendat-
siwad. Kui ja ei soowi, et koosolejad sinust üht ehk teist ei mõtleks, siis hoia ennast minatamisest wabaks ja räägi haritud, mõistliste meeste wiisil. Kuidas need aga räägiwad, seda pead ja koosolekute pääl ise tähele panema. Ühest mõistlisest koosolekust wõid ja enam õppida kui üheksast mõistmatast. Selle-
pärast otsi esimest ja jää teistest eemale.

Meie ajal on palju politika mehi kuulda, aga vähe politikat näha. Igamees tahab hää meelega politikat teha, aga politika aabits on alles kirjuta-
mata. Witmed peawad endid osawateks „politika-
meesteks“ ja arwawad teisi oma tahtmist mööda liukawat, kuna neid endid liukatakse. Nad arwawad edasi saawat, kuna neid tagasi talutatakse. Nad weawad kodumaa teede pääle kruusa, et hää oleks sõita; aga nende kruusaaugud on teede alla tehtud, kuhu sõitjad siisse kukkuvad.

Nende ridade otstarbe ei ole aga mitte see, et „politikameestele“ sihi ja siisu poolest juhatusi pakkuda, vaid neile ainult ülevõetavalt märkusi anda, mida ka nende vastasidgi võivad ühesuguse kasuga tarvitada. Mis on politikamehe pääomadused? Kuida ajab ta oma asju?

Politikamees valitseb täielikult oma südame tundmuste üle, et need ta mõistust ei tumeštaks ja seega ta tegusid ja kõnesid külmalt tartuselt ette määratud sihilt mitte kõrvale ei veaks. Ta on kannatlik, et rumalaid, tühje, edevaid ja igavaid asju magusi mõits päält kuulata. Ta on osav palveid tagasi lükkama, ilma et ta selle juures palujaid pahandaks, ehk kui ta palveid täidab, siis kohustab ta palujat kahetsusest enese vastu. Ta mõistab ilma valetamata tõtt ütle mata jätta ja tal on terav pilk, millega ta teiste silmist seda välja loeb, mis nad tema eest tahavad ära salata. Ta on lahke, et tema palgest midagi ei mõits lugeda, ja ta näitab avalikku südamet, kuna ta õieti väga tagasihoidlik on. See politika aabits on kerge lugeda ja kerge ka põhja õppida, aga tema järele igapäises elus ja aruldas- tel kordadel elada ja asju ajada, see on enamiste kõigil weidi võimata. Inimesed on küll harjunud teiste waljust kannatama ja ka teistele waljust näitama, aga iseene vastu walju olemine näib neil mõistuse vastu olema. Südamet vastu on see küll, aga mitte mõistuse vastu. Mõistus sunnib just ennaist waos hoidma, et eesmärgile saada.

Kui ja osav politikamees tahad olla, siis tee oma awalikud waenlased oma salajateks sõpradeks. Ääi nendega nii ümber, et nad sind kui kaasini-

mest auustavad ehk koguni armastavad, kuna nad sinu töö üle ikka käredate kohut mõivad mõista, sest et ja nende püüdmisi ritud. Kes oma wastast avalikult haawab, see ei jätke selle tarkuse wastu. Laida mehe püüdmisi ja tegusid, aga käi mehe enesega meelitades ümber. Ara waidle ialgi, teisi pahan-dates, asjade üle, mida ükskord võimalik ei ole kätte saada ehk mis kättesaamise väärtgi pole, waid katsu parem jeda kõikide nähes rahule jätta, millest asja ei saa. Mõistlik järeleandmine on mõnelegi hiil-gawa mõidu toonud.

Kes iga tühi jutu järele jookseb, see kulutab peagi omad jalad ja kaotab oma pää. Üks Brants-lane, kui meie ei eksi, Talleyrand, ütles kord selle kõdistawa, aga ebatõe*) sõna: „Inimesele on keel antud, et ta oma mõtteid mõiks warjata.“ Meie mõistmise tema järele, aga tõe põhjal ütelda: Uulit-satele ja tänawatele on keel antud, et nad meie oma soppa mõiksiwad meelde tuletada. See, mis sulle kõrwa sisse sõiistatakse, ei ole pea ialgi otjani õige, aga wäga sagedaste otse wale. Oma film on kuningas, oma teadmine aga keiser. Kuulu-jutud on küll häa materjaal kuulutajate tundmiseks, aga mitte asja enese otjustamiseks.

Kui lapsed oma wanemate pääle mõtlewad, siis rõõmustawad wanemad selle üle. Nii võib ka rah-was rõõmustada, kui ta pojad teda oma südames kan-nawad. See on häa, kui rahwa sõber enesele rahwa

*) Kui see Brantslase ütlus õige oleks, siis oleks ka need õiged: Inimesele on jalad antud, et ta paigal mõiks seista. Inimestel on filmad antud, et neid mõiks kiini pigistada ja plime olla. Inimesele on kõht antud, et ta nälg ja mõiks ära surra, jne.

usaldust teenib, aga veel parem on see, kui ta rahwale katjub kindlaid jalgu alla ja selget pääd otja kaswatada, kelle pääle rahwas oma usaldust igatahes wõib panna.

Selle ajakohase päätiki juurde tahame pärast tagasi tulla. Siin paneme enne mõned targad politika sõnad ette, mis Brantsuse Kardinal von Neß († 1669) on järele jätnud ja mis veel meie päewil tähelepanemise wäärt on. Neß (rääs), kes ilmas nii palju näinud, wangikodades istunud ja 15 aastat wäljaspool isamaad kui põgeneja ümber käinud, wahe ajal aga mitmel korral kõrgete ametite pääl olnud, kirjutab:

Kõik, mis julge tükk näib olevat, aga seda ometi mitte ei ole, on enamiste ifka targaste ette wõetud asi. — Rõhklewad inimesed teewad ifka hää meelega niisuguste asjadega tegemist, mida tahte moodu wõib toimetada, sest siis ei ole neil tarwis omalt poolt otstust anda ega wõidelda. — Tähtsate asjade juures ei ole üksigi samm tähtsuseta. — On aega olemas, kus mõningatel inimestel ifka õigus on. — Mõrku päid ei pööra üksigi asi nii kergeste kui see, millest nad midagi aru ei saa. — Suures hirmus tehakse sedasama, mis üleliigses julguses tehakse. — Sõnade walimine on tähtsate toimetuste juures niisama tarwilik, nagu ta tähtsuseta asjade juures ilmaaegne on. — Waitne ilm, mis tormi järele tuleb, on raske aeg; sest siis kuulufje meelitusi kahetordfelt, aga umbusaldus ei ole ometi veel mitte kustunud. — Ära põlga oma sõprade wigasid mitte nii wäga, et sa seeläbi oma waenlastele hääd teed. — Mõtradele tarwis auksid

näidata. Küll nad siis selle tee pääle jooksevad, mida neile näidatakse. — Kõhklejad inimesed ei jätja endid tee poolest ühendada, kui nad ka reisi eesmärgi poolest juba ühenduses ongi. — Suur osa inimesi ei uuri mitte nii suure hoolega neid põhjusti, mis nende arvamiste vastu ette tunakse, kui neid, milledega nad teisi tahavad oma poole pöörda. — Inimeste kõige viletsam troost on see arvamine, et nende mead ka teiste külles olla. — Ainult tubli elutarkus sunnib inimest raskusi ära kandma, et selle läbi tulewaid, weel suuremaid raskusi enesest eemale hoida. — Suurema osa sõpruste alus on wältaw õnn. — Üks kestkmine (waene, nõrk) pää, selle sees põhjendamata umbusaldus kergeste wõib pesitada, on ühe tubli era-konna juhataja kõige õelam wastane, sest et see ka oma põhjendatud umbusaldust peab warjama. — Kes suurte sarnane tahab olla, see kumardagu weikeste juurde alla. — Üksigi wõimus ei wõi selle auu wõtta, kes jeda oma erakonnas mõistab alal hoida. — Usaldus torgib sagedaste niisama nagu umbusaldus. — On aegu, mil ainult wigasid wõib teha. Aga mitte saatust, waid inimeste eneste süü talutab neid niisuguse aja sisse. — Oma erakonnaga läbi-jaamine on raskem kui mõra erakonna vastu wõitlemine. — Tarkus käsib mõnikord ka juhtumise juurest nõu küsida. — Maailmas jõuab iga asi ükskord oma kõige kõrgemale tipule. Mõistuse kõige kõrgem kraad juudab jeda ära tunda ja tarwitada. — Põlgduse ja ühtlasi ka naeru all olla, see on kõige kardetawam seisukord. — Lollid ei anna ialgi õigel ajal järele. — Waele mõistusega inimesed jooksewad ikka kõige suurema käre järele. — Ära puutu sellesse,

millest ja jagu ei saa. — On sul rahwa üle mõju, siis pead sa sagedaste ka selle eest wastutama, mis rahwas su tahtmist vastu teeb.

Ilma tundmine õpetab meile kaht otsata tähtsat asja, milleks meil aga oma loomu poolest mitte õiget tahtmist ei ole. Esimene asi on see, et meie oma näo ja tundmuste üle peame walitsema. Üks inimene, kel elutarkust pole, läheb iga halwa juhtumise juures wihaseks ja rusuneb häbi ees maha. Wiha teeb ta meeletuks ja häbi rumalaks. Kel aga elutarkust on, see teeb nagu ei mõistaks ta seda, mis ta ei wõi ega tohi puutuda. Esiib ta, siis parandab ta selle oma külma were läbi jälle ära; aga ta ei wao komistaja hõbuse wiisi unte wigade läbi mitte sügawamasse.

Teine asi on awalik nägu ja mõtete tagasihoidmine. Neil inimestel, kellede pilku elutarkus ei ole teritanud, on patrawad paled ja nad on nii rumalad, et nad seda oma palega näitawad, mis nad kehwa mõitusega peawad ütlemata jätma. Maailm on kord nii, et inimesel sagedaste tarwis tuleb, pa-handawate juhtumiste juures lahket nägu teha. Sagedaste peab pale rahulolemist näitama, kui süda sellest kõige kängemal on. Sul peab wõimalik olema inimest naeratates vastu wõtta, keda sa parem mögaga vastu wõtaksid. Aga sul peab ka wõimalik olema, seda auusal wiisi ilma äraandja mõtteta teha. Wiislikku, wiisaka elukombe piirtest ei tohi ka siin mitte üle astuda. Sõbrust ei kuuluta ega tõenda teegi auus mees, kui tal teda südames ei ole. Muidu effiks ta tõe vastu. Kes aga selle vastu, keda ta ei armasta, kõlbuliist lahkust näitab, see ef-

fib tõe wastu niisama wähe kui see, kes teiselt oma wõla maksmist nõudes ennaft „sõnakuulelikuks jula-
setks“ nimetab. See ei ole muud kui kõnetäänud
haritud rahwaste seas. Ta on aga seitskonna rahu
ja kõlbuliku tooni warjumüür. See müür on ai-
nult warjus, aga tema warjus ei tohi mitte kihwt
kaswada. Räägi ikka oma eluaeg tõtt, aga ära mitte
kõike wälja räägi, mis tõe on! See olgu iga ini-
mese esimene juhtsõna, kel usku, au ja mõistust on.
See on raske ütelda, kumb suurem narr on, kas
see, kes tõe kaewu põhjani tühjaks pumpab ehk see,
kes ta walega finni matab. Need, kes siin piiri ei
pea, ei ole ialgi targad inimesed. Arad ja halbid
otsiwad wale ja eba truuduse juurest enestele tuge.

Sagedaste on weikese mõistusega inimesed hää
annetega inimeste üle walitsenud, ilma et wiim-
sed seda märgasiwad. Ja see kõik tuli sellest, et
weiksema annetega inimesed enam elutarkust oliwad
kogunud kui need, kes nende wõimu alla oliwad
langenud. Nemad paniwad teiste tublimate nõrkusi
tähele, koputasiwad mõistlikult nende nõrkuste ukse
pihta, ja neile tehti terve walitjuse wald lahti.

Kõige kasulikum walitjuse mõju on mõju ise-
enele ja kõige kenam nägu lahke nägu. Need
aitawad meid neid tundmusi ja mõtteid tagasi hoida,
mis kord warjule peaksiwad jääma ja millede awal-
damine meid ainult teiste wõimuse alla jaadab.
Muidugi maksab see ütlus ainult nende kohta, kel
oma enese tundmusi ja mõtteid on. Kel neid ei ole,
sel ei ole ka midagi awaldada ega kaotada.

Kes mitte seda wäärt enese üle ei jõua walit-
seda, et ta halbu asju ilma nähtawa pahanduseta

ehk ilma palge muutmiseta mõiks kuulda, niisama et ta häid asju ilma äkilise rõõmu avalduseta mõiks vastu võtta, see seisab iga kavalalt petja ehk narri wolis. Wiimased pahandawad ehk meelitawad teda meelega, et tema avalduste läbi ta südamesse wadata ja saladusi kätte saada. Kui ja oma rahakasti ei wõi teiste kätte usaldada, kuidas wõid siis oma südame mõtteid nii kergel meel iga ligema inimese kätte anda!

Nii kuidas suurema hulga inimeste juures fired (Leidenschaft, страсти) mõistuse üle walitsenewad, nii wõib hoolsa harjutuse läbi ka mõistust kirgede üle walitsenema panna. Leiad sa, et kirgede lained su sees kergeste kohisema hakkawad, siis tee enesele seaduseks, et sa ialgi siis üht sõna ei räägi, kui sa niisugust kohinat kuuled. Niisama tee otsuseks, et su nägu siimisi liikumisi ei tohi ära anda. Wäsimata hool wõib sind selles küllalt osawaks teha. Oled inimesed, kelledega mul tegemist on, hästi rõbad ja perud, siis mõiks ma neilt iga tõe põhja kätte saada. Ma muretseskin ainult selle eest, et nende kestmist katlast natuke keema ajada, küll see siis üle keeks. Kes kaardimängu juures teiste palest oskab nende mõtteid lugeda, see wõidab ikka kergeste, kui ta ka kas wõi kõige auusam mängija on. Kõik mängijad aga, kelledega meid igapäine elu sunnib ühte lauda istuma, ei ole auusad. Mis tarwis ma siis niisugustele oma pale najal kõik ära lobisen, millest nad seda enam kasu kisuwad? See ei saa ilmas üleüldse mitte elada, kes ka oma põhjendatud pahandust ei suuda warjule hoida, milleks tal nii tihti asja antakse. Kes oma tundmuste üle mitte

nii waljuste ei jõua walitseda, et ta ka nurjatu tüki juures wagusaks jääb, see peaks sellele ilmale parem selga pöörama ja kõrbesse elama asuma.

Kuulata, mis inimesed ütlevad, aga pane ka tähele, kuidas nad seda ütlevad. Kui sul wähegi terawust on, siis saad sa filmade abil enam tõtt kätte kui kõrwide abil. Inimesed wõiwad ütelda, mis nad iganes tahawad, aga oma palet ei saa nad mitte ikka oma tahtmise järele seadida. Silmad lobisewad seda wälja, mis suu warjab.

Pane sellepärast hoollega inimeste waadet tähele, mitte üksi siis, kui nad sinuga, waid ka, kui nad teistega räägiwad. Piltudest wõib sagedaste seda wälja lugeda, mis nad sõnadega ütlevad, kui ka ühestgi öeldud sõnast aru ei saada. Waata sellele inimesele otja, kellega sa räägid. Kui sa mujale wahid, siis arwatakse sul halb südame tunnistus olevat. Ühtlasi ei wõi sa nende waatest midagi wälja lugeda, kui sa neile otja ei waata. Kuida ju öeldud, wõid sa oma filmi enam usaldada kui oma kõrwu.

Kõige tähtsam tundmine on maailma tundmine. Tema kättesaamine nõuab niisama ja weel enamgi waewa ja tähelepanemist kui üksigi teine tundmine. Kes siin mitte just meelega ja tahtmisega enesele taruist ei torja, see jääb terweks eluajaks lapse järje pääle. Inimeste elu olu, iseäranis nende hariduse kait abas neile kõigile enam ehk wähem ühejuguise ülikonna selga, mille sees ükijute õiget ijeloomu raske on tundma saada. Sellepärast on terawat piltu ja hooljat tähelepanemist tarwis. Inimesed on mõnesgi asjas päänähtused, kõige päänähtused on nad aga üksteise tundmises.

Kes inimestega ümber kõib, sel on ikka hää, kui ta midagi on õppinud ja tähele pannud ja kui ta võimalikult palju teab. Mõnikord tuleb tal siisgi tarwis nii teha, nagu ei teaks ta üht ehk teist asja, ehk tal see küll tuttav on. Mõnel inimesel on see suureks rõõmuks ja troostiks, kui ta kedagi leiab, kellele ta midagi võib jutustada ehk seletada. Ta hiilgab siis enese filmis weidifene. Niijuguste wastu võib mõnikord seda lahtust näidata, et meie üht teist asja, millest nad hää meelega jutustada tahawad, ei ütle õieti tundwat. Sala jutukõmina juures tuleb ikka, kui meie mitte just oma usaldusmehega ei räägi, nii teha, nagu ei tunneks meie neid, kui meile neid sellepärast ka ei tea kui palju korda uueste jutustataks, sest warguse edasikandja on niisama paha inimene kui waras ise. Ka teeb see hästi, kes näitab, et ta salajuttusid hästi ei suuda uskuda. Kes näitab, et ta üht salajuttu ei tunne, see just saab teda täielikult teada, sest temale jutustatakse siis see lugu uueste ette. Inimesed tahawad just ikka näidata, et nemad midagi teadwad, mis teistel tundmata on.

Baha aga ei wõi see sulle mitte teha, kui sa kõik teada saad. Kuid kuulata ettemaatlikult asjade järele, et sind mitte uudishimulikuks ei hakata pidama. Mõned teewad tundmata asjade juures nagu teakswad nad kõik. Siis ei ole teistel asja seda nende eest enam salata, ning nad lobisewad jutu pääl kõik wälja. Küsi aga võimalikult wähe otsesteel asjade järele, mida waiba alla warjataks.

Kui keegi, keda sa ainult päälsifandu tunned, kellele sa midagi ei ole hääd teinud ega sõbrust näi-

danud, kui niisugune keegi sinu vastu äkitselt oma usaldust ja armastust näitab ja tõendab, siis ole tema vastu muidugi lahke, aga hoia oma usaldust ikka veel niikaua tagasi, kuni sa ta püüetest oled teada saanud, et need tõeste auusad on. Lamba nahaga kaetud hundid püüavad ikka kõige waga-
mad lambad olla — kuni nad wiimaks äkitselt oma hambaid näitavad. Üks filmapilt ei sunnida ühtgi suurt asja ülesse ehitada, ka armastust mitte. Kui keegi ühe iseenesest usumäärilise asja tõendamiseks ülearu aurujõudu pruugib, siis võib küll arvata, et ta kord waletab, sest õige asja juures ei oleks ju niipalju muret tarwis. Tubli müür ei tarwita tuge.

Kes inimesi ligemalt tunneb, see nende finni-
tustest ja tõendustest palju lugu ei pea. Kui üks asi muidu oma loomu järele usaldaw ei ole, inimese tõendusel talle palju usaldust ei või anda. Räägitakse, et omakas mõnikord wande on wankuma pannud.

Mõnest feltskonnast leiad sa ka inimesi, kes oma sõnu ikka pühaks peetawate sõnade najal tõendawad. Need inimesed ei tee ühelegi feltskonnale auu. Nad on kehwa haridusega ja kehwa mõistusega inimesed, kes enestele mitte ei ole jõudnud selgeks teha, et pühapäewa riie reht pekses rifutud saab. Nende harjunud wiis, millel õieti mingisugust otstarbet ei ole, on niisama halb kui rumal.

Ühel inimesel võib väga auus meel olla. Selle üle ära waidle. Ära aga seda auusust nii kergeste usalda, et sa oma elu ja õnne tema kätte annad. See mees võib mõju, kasu ehk armastuse poolest sinu wastaseks saada ja siis on tema auusu-

sel üliraske proov teha. Sagedaste kulkub ta läbi. Ma tunnen inimesi, kes ühe asja hääks ilusaid sõnu tarvitavad ja kuuljaid oma võrku võtavad, kes aga üle öö selle asja hufatuses kõige õelamalt välja astuvad ja siingi jälle uskumist leiavad. Nende siht ei ole aga asja edendamine ega rikkumine, vaid wagune omakasu, mida asja najal ajavad. Sellejuures võivad nemad ju ikka ka rõõmsad olla, kui asi edeneb — kui aga sellest neile kahju ei tule. Nii üht inimest tema meeleaunuse järele kuldkaalu pääle panna on üleüldse üliraske. Etimine paremale ja pahemale poole on siin väga kerge. Wiimaks peame oma südant küsima, ja kui see ühe mehe üle mitte hädä otjust ei anna, sest et ta tema aujust kahtlastelt radadelt on leidnud, siis on see meie wiimane kohtumõistja.

Kui üks inimene tahab näidata, et tema mõne mooruse poolest teistest ees on, siis waata sina ette: Ta on enamiste ikka petja. Enamiste, mitte itka. Ütleb näituseks üks kaupmees, et temal kõigist kaupmeestest kõige parem kaup olla, siis on tarwis tema kaupa iseäralise hoolega läbi katsuda. Tema ei tea ju kõigi teiste kaupmeeste kaupa laita ega kiita; laidab ta aga, siis teab ta ise väga hästi, et asi nii halb ei ole, kui ta ütleb, ja seega ta — petib, segab, räägib ebatõtt; ta ei ole auus mees, ta võib kind ka just oma kiidetud kaubaga petta. Viisugused petised ei sigine aga mitte üksi auusate kaupmeeste keskes, vaid ka tuhandal teisel inimeselikul tööpõllul, ja nimelt jääl seda lopsakamalt, kus asjale raske selgust on saada, olgu et see kaua tuurib ehk et see laiemat filmaringi, küpsemat otjustamise

wõimu nõuab, kui seda üleüldlikult ehk leida on. Sää! on petiste päris tallermaa. Nad tekkivad äkitselt päewakorrale, ilma et keegi neist seda olets enne aimanud, teewad niisuguse näo, nagu olets kõik kõige paremas korras, ja neil läheb mõnikord petmise waral enam korda kui teistel auusal wiisil. Hobuse jalg ja rebase saba paistawad mõnikord küll selgeste wälja, ette maalitud mere asemel nähitse mõnikord ainult märjaks tehtud maapind, sagedaste komistawad nad ka iga kiwi kannu juures nagu pimedad, aga nad leiawad ikka jälle mõne hilbu ja nära'a, millega seda finni katta. Mida vähem niisuguseid ühel maal sallitakse, seda enam neid sää! figineb. Sellepärast olgu see iga inimese mure, et ta auusaid petjatest õpiks ära tundma. Tungi inimese südamesse ja waata, misugused püüdmiised sää! pesitawad. Mis sa siit kätte saad, ainult seda wõid sa kui õiget materjaali tarwitada, millest sa ühe asjaliku otsuse inimesest ülesse ehitad.

Kui sulle ühe inimese iseloom ette kirjeldatakse, siis tea, et see eksitustest ei wõi waba olla. Sinu hool ja mure olgu, et eksitused sind ei eksitaks. Kirjeldus olgu sulle ainult sõrmenäituseks, mille järele sa oma tähelepanemist juhata. Otsused tulewad aga su oma nägemise järele teha.

Mõnede inimeste sees pesitab enam ehk vähem tighedust, mõnede sees õelust; kõikide sees on aga nii palju edewust leida, et keegi seda andeks ei anna, kui teda halwaks peetakse ehk alandatakse. Mitte igamees ei taha luuletaja ehk kirjanik, kõnemees ehk politikamees olla. Küll aga nõuab igamees, et tema igapäisest inimese mõistusest lugu peetakse, mille abil

ta enesele inimeste seas auusat aset nõuab. Kes seda nõudmist tähele ei pane, vaid selle vastu kogu ni eksi, see teadgu, et tal andeksõndmist raske on loota.

Sellepärast on tarwis siin ette waadata. Tun- ned ja oma südames ühe inimese vastu põlgdust ja leiab ju pää, et see põlgdus põhjendatud on, siis on ikka ja igatahes sulle enesele parem, kui ja seda põlgdust ei näita. Muidu saad ja ühe leppimata waenlase enesele rohkem kaela. Nõuab ju kael neid palju kanda, wäga hää; aga ma arwan, et ja oma kaela pääle paremaid asju wõid koormata. Kui ja üht meest lased märgata, et ja tema haridusest, mõis- tusest ja eluwiiisidest lugu ei pea, siis saab ta kind- kauemine põlgama kui siis, kui ja teda petjaks olek- sid nimetanud. Üksigi asi ei haawa inimese südant nii walusaste kui see, kui ja teda tema hariduse, wa- randuse ehk kõrgema seisuse puudust tunda lased. Sa teed talle ka ülekohtu, sest warandust ja seisust ei wõi inimene oma tahtmise järele enesele saada. Hariduse puuduse etterebimine näitab hääde elukom- bete puudust ehk vähemalt seda, et sul praegu halwa seltskonnaga tegemist on. See on aga üks nii raske küsimus, mille tarwis üleüldlikult maksuaid eestirju anda ei wõi. Kui näituseks üks harimata inimene oma haridusest sõnaga ehk teoga kiitleb ja seeläbi hariduse auule üleüldse kahju teeb, siis on see üle- üldise kasu pärast tänu wäärt, kui keegi talle tõtt ütleb. Ütleja wõib siin küll kergeste sõimata saada, aga ta on ometi teistele hääd teinud. Inimeste keskes on nii palju halpisi ja petjaid, et nendega ju nende paljuse pärast peame auuwäärilisel wiisil

ümber käima. Kes igale narrile petjale ütleb, et nad narrid ja petjad olla, see wassib ennaft narri-
dega ja petjatega sõja sisse, ja karta on, et ta was-
taste wägi tema omast suurem on. Wähemalt on
nende sõjariistad niisugused, millede wastu raske on
wõidelda. Petjaid põlga, alpijid kahetse! Täiest sü-
damest. Aga ära kumbgit oma tundmuši lasse mär-
gata. Tarf inimene on narrigi wastu wiisakas, ja
kui ta halpi mitte awalikult ei põlga, siis ei wõi
seda talle keegi ebawooruseks arwata. „Kui sa üht
meest, keda sa põlgad, mitte ei wõi odaga läbi pista,
siis wõta ta kaisju!“ ütleb kuulus Inglise lord
Chesterfield.

Mõned inimesed on nii üksluised, et nad oma
wastaste wastu mingisugust wälimist lahust ei raatfi
näidata, ehk nad nende tublidusest muidu küll lugu
peawad pidama. Nende ligikonnas on nad kui tu-
liste süte pääl ja katsumad igatahes laiduwett wälja
walada. Mis tarwis ometi! Nad toowad enestele
seega ainult suuremat waenlust kaela pääle ja tee-
wad mõnestgi wagusast wastasest awaliku waenlase.

Niisugusel korral ole oma waenlase wastu lah'e,
wiisakas, otsekohene. Seega näidad ja terawat mõis-
tust ja eluküpsset meest. See wiis ja kombe, kuida
ja seda teed, on jagedaste tähtsam kui see, mis sa
teed. Wälimiste kombete najal wõib mõnikord lah-
tus waenlust ja haawamine sõbrust sünnitada. Seda
ei tule mitte üksi wastaste juures tähele panna,
waid ka sõprade juures. Nad on mõlemad inimese
loomuga inimesed.

Kanna hoolt, et sa oma kindluse ja südiduse
läbi teisi enese poole tõmbad. Oma lahuse läbi

tee võimatuks, et su sõprade waenlased ka sinu vastu waenlust näitaksivad. Pea ennast nii üles, et su wastased sulle ühtgi süüdi ei wõi anda, waid et nad sind otse peawad auustama, kui ka ainult waguji omas südamess. Selle juures wõiwad nad aga ikka näha, et sinu tõearmastus nende ülekohtu hukka mõistab. Külap aru saadakse, kas ja kurjuse pärast wälja astud, et teisi alandada, ehk sellepärast, et ennast südiste ülekohtu eest kaitseada. Kes ennast waguji lüüa ja lükata laseb, sel on niisama wähe mehelist julgust nagu sel au on, kes kõiksuguste eba-wooruste teenistuses seisab.

Kui politika mehed üksteisega kauplewad, siis ei anna nad asja poolest midagi järele. Ühtgi nõudmist ei heida nad kõrwale, ühtgi kahtlast ehk koguni kahjulikku lepingut ei wõta nad vastu, ehk olgu siis, et nad sellest ei pääse. Siiski sõdiwad nad weel iga tolli pärast. Kuna nad asja poolest sel wiisil otse kiwid näiwad olewat, on nad ühtlasi inimliste hääduste poolest oma wastaste vastu auupatlikud ja lahked. Mis tarwis? Sellega wõidawad nad ühtlasi wastaste südameid. Tõuawad nad oma wastaste südametele sõbraks saada, siis tuleb peagi kord kätte, et sõbra pää ka uue sõbra hääks hakkab mõtlema. Nad tunnistawad mõnikord selgel sõnal ja suure otsekoheisusega, et asjalik waidlus wastast nende silmis kuidagi ei alanda, waid et nende südidus oma isanda hääks nende auu weel ülendab. Niisuguse mehe sõbrus olla neil suureks auuks. Ja kes sedawiisi oskab õigeste ette astuda, see wõidab pea ikka; kasu saab ta sellest alati, kahju ei ialgi.

Naljatused on parajal kohal väga soovitatavad, siindmatal kohal aga otse õnnetuseks. Mõni tahab hääb nalja teha ja ütleb midagi, mille teraw ots ühe ehk teise vastu on pöördud. Mida rohkem teised selle üle naeravad, seda enam kihutavad nad naerualuse su vastu waenlusele. Kaalu halwa nalja mõju iseenele kaaluga. Dota, kuni keegi sinu üle rumala nalja teeb, ja pane siis tähele, mida moodi su süda tujukub. Tahad sa niisugust südametuksumist teiste sees enese vastu äratada, siis tee niisugust nalja, muidu mitte. Iga Sakslane ja Saarlane peab seda rumalaks, kui sa tühja nalja pärast ühe sõbra kaotad. Minu arust on see aga veel rumalam, kui sa mageda nalja hääks enesele erapooletumast inimesest waenlase teed. Sihivad niisugused naljad sinu pihta, siis on enamiste kõige parem, kui sa teed, nagu ei märkaks sa terawa otja pistet sugugi. On asi aga nii selge, et sa temast pead aru saama, siis on kõige parem, kui sa ühes naerad ja nalja neel kiidadgi. Aga hoia ennaft ärritatud wastamise eest! Muidu peawad naljatajad endid wõitjateks su üle. Beaks aga kord mõni rumal nali su auu ehk hääb nime haawama, siis on selle pääle ainult üks kostus. Dia loodan, et seda sul ialgi tarwis ei ole anda.

Waata siis ette, et sa oma naljaga teisi ei haawa ega oma woorusi hiilgama ei pane. Niisuguste haawade weri tilgub su pale pääle ja niisugune hiilgus torgib teiste filmi. Naerjad saad sa filmapilguks enese poole, waenlased aga elu ajaks enese vastu. Ise naerjadgi hakkawad sind põlgama, sest et nad ka ise sinu nalja eest julged ei ole. Mõis-

tad ja nalja teha, siis tee süüta nalja, mis lõbu sünnitab, millel ofkafid süüles ei ole. Skateraw nali on ainult siis häa, kui ta tõeste põlgduste wääri-
liste rumaluste pihhta käib ehk kui ta nõtruksi nalja-
kast süülest näitab. Käib aga nali häa asja pihhta,
et seda naeru alla saata, siis on ta põlgamise wäärt
ja toores, nagu Hispania loomawõitlused, kus lõbu
werewalamise süügi on seotud.

Ahw on kõikidest loomadest kõige enam inimese
jarnane. Siiski on ta järeloom. Kuna meie
inimesed loomade seast palju neid leiame, kes otse
ilusjad loomad on, näeme meie ometi, et see loom,
kes iseäranis inimese kaju kannab, meile otse was-
tumeelt on. Grapooletumalt mõteldes peaksiime meie
arwama, et loomad meile seda ilusamad, armsamad
oleksiwad, mida enam nad inimese, oma tuninga moodu
on. Aga lugu on otse ümber pöördud. Mis pärast süü?

Sellepärast, et inimese ja looma wahel nii suur
loomulik wahet on, et üksigi loom keda ega waimu
poolest inimese ligi ei saa. Lahab nüüd üks loom
siiski inimeste ritta astuda, nagu ahw, siis saab ta
seega inimeste mõnituseis, kelle wäärtust inimese
wäärtusega mõõdetakse ja kelle wäärtus siis otse
põlgduse wääriliseks saab. Ahw on oma pärdi-
liku teo ja näo nagu laenanud, nõderastelt wõtnud
ja ta püüab oma eluacg inimestele ja loomadele
järele teha ilma sellepääle waatamata, kas see ta
loomu kolane on ehk ei. Sellepärast ei ole ahw
mitte teiste loomade auustatud tuningas, waid nende
naerdud narr.

Geftlaste keskes on neid inimesi wahet, kes teisi
järele ahwiwad. Geftlane ei ole ju walmiste kom-

bete inimene nagu Prantslane. Siisgi aga tuleb ka Gestlaste keskes mõnikord ette, et keegi mõnda teist inimest hakkab ahwi moodu järele tegema, nõnda ütelda järele ahwima. See on kõige lühem tee, mille pääl inimene pärdikuts ahwineb. Ta kõneleb ja kõhatab, waatab ja wastab võimalikult niisama nagu ta kallid eeskujud. Et ta aga see eeskujud ise ei ole, siis on ta näitleja, kes näitelawal teist tahab järele ahwida, et seega waatajale nalja sünnitada. Ta on kruwinõrk inimene, sest ega iga mees, kellega ta räägib, näitemajas ei ole ega te malt ilma maskuta näitlemist ei oota. Tõsised, mehised inimesed (laadid) waatawad kõige juurema põlgdusega niisuguste ahwikandidaatide pääle. Kui ka jina seda teed, siis ei või sulle seda keegi pahaks panna.

Koguni ise asi on see, kui üks inimene teiste inimestega ümber käies oma iseloomu nende vooruste ja hääde omaduste najal kaswatab ja kaunisatab. See ei ole mitte põlgdam järeleahwimine, waid soowitaw aedniku töö. —

Salbu juttusid ära kuula ial hääle meelele ja ära neid ka omalt poolt mitte laiali laota. Teise teotamine võib halwale südamele üheks filmapilguks armas olla, aga ta jätab ometi halwa tundmuse järele, mis teotajale enesele kahjuks on. Kuida waras ja warguse salgaja ühe järje pääl on, nii ka teotaja ja teotuse edendaja.

Reisised waimud lähewad tülisse, kui nende mõtted kokku ei sünni. Sai filmaring leiab rahulist panipaika ka ekslistele arwamistele. Enne kui sa waidlema hakkad, kaalu järele, kas asi ise waidle-

mise väärt on ja kas selle inimesega üleüldse mak-
 sab maielda, kes waidluseks asja annud. Kes waid-
 lust otsib, see ei otsi mitte õpetust, waid „wõitu“
 selle üle, kes temaga waidlema läheb. Ära siis ka
 looda, et ta sinu õigeid ja paremaid põhjusi mõis-
 tab ja wastu võtab. Mida kindlam sinu asi, seda
 enam ta ennaft wihastab, ja kui ta kind oma wõit-
 jaks näeb saawat, seda südimine ta aga ka sinu kal-
 lale tormi jookseb ehk vähemalt ennaft auuga
 päästa püiab. Sinu hääks on siit väga vähe
 loota.

Ära tee tühjade asjadega enam tegemist kui
 nad väärt on. Muidu peetakse sind pisiwaimuks,
 kes suuremate asjadega walmis ei saa. Kardinal
 von Ghigi teatas kord kardinal von Rehile, et ta
 üheainsama julega terwelt kolm aastat olla kirjuta-
 nud ja sulg olla weelgi hää. Kardinal von Reh
 arwas ta sellest ajast pisiwaimude liiki. Kelle pää
 tühja täis on, ega see parematele asjadele maad ja
 mahi ei leia.

Hoia saladused saladuses! Saladuste awalda-
 mine on hädaohtlik asi, mitte üksi teiste, waid kõige
 päält sinu enese kohta. Ütle üks saladus oma sõb-
 rale, mis muidu temasse ei puutu, siis ütled sa te-
 male ühtlasi, et sa seda saladust saajale muule ju-
 tustad, kellesse ta ei puutu. Eõber arwab siis asja
 niisuguse olevat, mida ta oma sõpradele mõib edasi
 jutustada. Tuleb selle juures aga wälja, et ta
 edasijutustamine kahjulik on, siis oled sa oma sõbra
 silmis ekfija ja ekfitaja ka. Teatad sa aga üht sa-
 ludust sellele, kellesse ta puutub, siis on loota, et ta
 teda saladuses hoiab ja sulle weel tänulikgi on.

Raisterahwad ja noored inimesed ei jõua naljalt saladusi hoida. Nemad tahawad saladuse awal-
damisega näidata, et neid on usaldatud, kui neile
saladust jutustati. Mida suurem saladus ja mida
kindlam d ta pitsatid, seda suurem on nende auu-
lootus, kui nad ta edasi jutustawad. Kui see wõi-
malik on, siis ära neile saladusi teata, mis saladus-
teks peawad jääma.

Mõnikord tuleb ette, et üht saladust mitte
otjani ei wõi teatamata jätta. Niisugusel korral
ütle siis tarwiline jagu otjeko. eselt ja tagasihoidmata;
aga pea õigel piiril finni, et sa mitte ilmaaegu kau-
gele ei lähe ja asjale seega kahju ei tee. Siin on
weikeste ja suurte asjade ja otstarbete wahel selge
wahe teha. Weikesi wõib ohwardada, et suuremaid
kätte saada.

Mida suurema, laiema seltskonna ehk seisuse
pääle kaebtust tõstad, seda enam pead sa ka luma
ja ette waatama. Kui ka selles seltskonnas palju
neid on, kes tõeste süüdlased, siis on jäl ometi
ka neid, kes sellest süüist wabad on. Meile teed sa
ülekohut ja nad peaksiwad aruldaselt hääd inimesed
olema, kui nad sulle seda sõbralikult andeks anna-
siwad. Seda pahem aga finule, sest siis ei oleks
su süütõstmine mitte üksi süüita, waid ka hääde ini-
meste kohta käinud. Üksikud inimesed annawad
mõnikord andeks, seltskonnad ja seisused mitte. Halbu
ja häid inimesi on igalpool, igas seltskonnas, igas
seisuses. Kes seega nende pääle üleüldlikult süüdi
tõstad, see teeb mõnedele ülekohut ja nõuab enesele
wastaseid ja waenlasi enam ette, kui tal ehk jõudu
on nende wastu sõdida.

Ülekohtus on ikka põlgamise wäärt. Ülekohtut tehakse aga kergemeelse süütõstmisega otse wana harjunud wiisi päraft. Üht seisust peetakse alatuks, harimataks, halwaks, teist tõrgiks, ülekohtuseks, omakasju püüdjaks, kolmandat salalikuks, kawalaks, auuahneks jne. Osalt on see ju õige, osalt mitte. Walega segatud tõde ei ole aga mitte puhas kaup, millega auusjad mehed kauplewad.

Õseäraniis palju ülekohtut tehakse meie päiwil rahwuslifel põllul, kus üks rahwas teist halwaks peab, et ihe seda enam hiilgada. Igal rahwal on omad head ja wead; astub aga üks rahwas teiste üle turjaks kohtumehets, siis on sel rahwal üks halb wiga enam küllles kui teisel. Peaksiwad asjatundjad mehed kord ühe raamatu wälja andma, milles nad kõitide tutawate rahwaste iseloomu wõimalikult õigeste kirjeldawad, siis oleks see raamat üheks tubliks nurgakiwiks, mille pääle mõistlikud oma otjuse teiste rahwaste üle wõiksiwad põhjendada.

Almas on inimesi olemas, kes armawad, et nad palju kõrgema ameti ehk seisuse tarwis on sündinud kui neil just käes on. Kui nende jalad tõusemise redeli alumise pulga pääle on jõudnud, siis ulatab nende pää ju kõige kõrgemast pulgast üle. Seda wõib nende ninast näha, mida nad suure hoolega ja uhkusega kõrgesse upitawad. Teisi, kes temast igapidi ees on, olgu neid ta kõrwas wõi tofina kaupa, see ei aita. Need ei mäsia tema meeleft; aga tema ise — jah isand, see on koguni teine asi, sest tema on ju tema ise. Täab niisugune inimene oma wana iste pääle paigale, siis on see talle tunnistuseks, kui wäga ülekohtune saatus tema wastu on. Seda enam

katjub ta ise enese eest hoolt kanda ja näidata, et ta ometi palju kõrgema seisukoha tarwis on siia ilma tulnud. Astub ta aga õnnekorral ühe pulgakese kõrgemale, siis ta ütleb enesele: Tõsi peab ikka tõusema! Küllap nüüd maailm, kelle elanikud ju pääle minu enese nii ülitwaga lollikad on, näeb, kui suur mees ma olen.

Misjuguised inimesed on kõrgid inimesed. Kui sa kõrgile inimesele tahad hääd teha, siis juhi parajal kohal tema tähelepanemine tema naeruwäärilise kõrguse pääle. Tahad aga jina temalt hääd saada, siis tiida ja auusta teda juure tsirkli järele. Kõrtide seast ära aga enesele ialgi sõpru wali. Memad ei ole usalduse-meesteks loodud. Memad tahawad igal pool hiilgada ja lobisewad sinu saladused keset turgu wälja, niipea kui nende kõrkuse kōdi seda hääks arwab. Kõige parem on, kui temaga üleüldse midagi tegemist ei ole, ehk olgu siis seks ainsaks otstarbeks, et sa kõrkust tahad tundma õppida.

Sõna „topšakas“ ei ole wististe mitte laialt tutaw, sest teda ei ole Wiedemanni juu es sõnaraamatusgi. Aga Wiljandimaal olen ma seda sõna ju lapsena kuulnud ja tarwitanud. Ta ei ole wististe mitte sõnast „topš“ sündinud, aga wõib olla, et ta sünnitaja topši pääle mõtles ja sellega tahtis tähendada, et topšakas mees selle sarnane on, kelle wiinatops toredaks teinud. Wõta wõimalikult kitsas filmaring ja õige suur lugupidamine iseenesest, siis on sul topšakas inimene käes. Sõnal „topšakas“ on ikka hää jagu pilkamist ehk foguni trötsimist juures. Muidu tähendaks ta sedasama, mis Satjakeele sõna „wichtig“ tähendab.

Topfaka mehe juu räägib ainult „tähtsaid“ sõnu, olgu neil sellekohalist jisu ehk olemata. Temal puudub tarvilik filmaring, mille abil ta oma sõnade tähtsust mõiks õieti kaaluda. Eõnad, nagu: „Sõber, taewalautus on suurem kui inimese pääaju“ ning „Üks jääst lendas mu kääle pääle“, ütleb ta ühesuguse „tähtia“ rõhuga, sest kui tema juust midagi tuleb, siis peab see wägewaste mõjuma, ehk muidu ei tee ta oma tarfa juud lahtigi. Edewate ja tergatjite seas on topfakas mees selle läbi kerge ära tunda, et ta ennast üliauwäärilijeks peab. Tema tahab omas külas ainus ratas wantri all olla. Kui ta küsil analiult ette astub ja kõneleb ehk laulab, no siis on asi joones: Siis on see tema meelest vähemalt niisama tähtjas ajalooline sündmus kui Hannibali Alpide üle ronimine. Kes siis käja platsutawad, need on mõisilikud inimesed, kel asjatundmist on. Kes seda ei tee, need on ta waenlased. Mida sunnemaid „waenlasi“ ta aga leiab, seda topfakamaks ta läheb, sest ta näeb, et kurjad „waenlased“ talle ometi midagi ei jõua teha. Asi on aga see, et „waenlased“ talle ei tahagi midagi teha, enamiste tema pääle ei mõtlegi. Kui meie inimese tublidusi wiljaga ja nende nõtruksi umbrohuga mõime wõrrelda, siis mõiksime ütelda, et halbid ja edewad umbrohu haganad ja topfakad mehed umbrohu terad on.

On inimesi olemas, kes kõiksuguseid asju oma päris ameti tegurusele kisuwad. Mida enam nad tunnewad, et nad omas ametis puudulikud on, seda enam katsuwad nad seda õiget ja kasulist, aga ometi kibedat tundmust seega timestada, et nad igast kõrnalisest asjast suure hagarusega oja wõtawad. Mida

wähem nad omia tööjõudu oma ameti hääks mõistawad ära tarwitada, seda enam tarwitawad nad teda teiste asjade pääle. Siis armawad nad endid vähemalt laiskuse süüist wabad olewat. Kui wassija ühtlasi oma osawusest suurt lugu peab, siis otsib ta iseäranis tülikaid asju ja segab ennast nende seffa. Mida suuremat kitsikust ta siin tunda saab, seda enam „wõitleb“ ta kõige jõuga „wõtaste“ wastu. Need „wastased“ on aga sagedaste rahulitüd inimesed, kellede töö enamiste ifka kasulikum on kui wassija töö, kes neile kaela langes nagu nõdrameeleline don Rihot weskitiibade kallale.

Inimese iseloomu on raske parandada ja narri professor ei jõua oma lollikt kaswandikust mõistlikst inimest kaswatada. Wassija jääb wassijaks kuni hauani. Kui kõit talle wiimaks selga pööravad ja endid tema wassimiste eest sel ainjal wiisil hoiawad, siis wassib ta ometi weel omas pääs ja ei saa isenejst ega maast ilmaft ialgi õiget otja ega aru.

Otse trööstiwad on wassijate kõrwas selged pääd, asjalikud inimesed. Selge pilguga teewad nad wahet asjade wahele, mis neisse puutuwad ja mis ei puutu ning hoiawad enestest loomuliku osawusega kõit mõera „prahi“ eemale. Misjugu ne rõõm, niisuguste meestega ühes tööd teha! Sgatahes näed ja selgeste ette ära, kuidas nad ühes ehk teises asjas oma tööd juhatawad, sest nende õiged, asjalikud töõsihid on sul tutawad. Wassijast tead ja küll ka ette ära, et ta ifka wassib; aga seda ei jõua keegi kangelstgi ette ära armata, misjugu se wassinguga ta siin ehk jääb efitrust junnitama hakkab.

Selged pään on tõisest mehe kannust kaswanud; wassijad on nende kõrwal kui ahid inimeste kõrwal. Wassijate Siber on auusate, tõiste meeste selgata-gune, kuhu neid igamees oma soowi mööda võib jaata; selgete päade pääle tuleb auukroon panna.

Kui meie inimeste mitmesuguse iseloomu pääle waatame ja hariduse mõju iseloomu kohta tähele pan me, siis võime piltl kuld öelda: Loodus ehitab maja müürid ülesse haridus luoja neid. On loodus õige aluse pannud ja korralikud müürid ülesse ehitanud, siis on maja plaanilik ja elamisets kõlbulik. Lujamine teeb ta aga wael nägusamaks. On aga loodus maja nurka pidi uulitsale ette ehitanud ehk teda muidu rikkunud, siis võib lubi ja wärw teda ainult osalt parandada. Õnnelikud inimesed, õnnelikud perekonnad ja terwed rahwad need, keda loodus omalt poolt nii rohkete armuandidega ehitanud. Raske on nende lootus, kellede iseloomul kõiksugused puudused ja wad külls on. Püüdnud nad põlwest põlwe oma suguharu puudusi ja wajasid terasel mõistusel taotada ja kõiki igatsewaid omadusi kaswatada! Kui teisej seda püüdmist märkawad, siis võime julged olla, et nad sellest ka lugu peawad. Uhtlasi on meil põhjendatud lootus, et see püüdmine ilma mõjuta inimese iseloomust mööda ei lähe.

Lahkuse poolest on Brantslased terwes maailmas kuulsad. Mine Brantsuse külasje ja talusje ja otji üks inimene ülesje, kes kooliharidust ei tunnegi. Niipea kui ta Brantslane on, on ta lahke ja wiisakas. Lahkus on inimeste jelslikus elus ütle mata kallis asi. Lahkete inimeste keskes elamine on jule-

patjade pääl magamine, kuna uhkete ja totrate feltskond meid fihwtihunifu otja fängitab.

Wõerad rahwad ütlewad, Soomesugu rahwad olla väljaspoolt kalgid ja karedad; nende sees aga asuda lahke süda. Tõsi on wististe, et vähemalt Gestrirahwa keskes wälimiseft kujukst ülearu wähe lugu peetakse. Meie oleme ainult jisuinimesed. Koort olgu ehk olemata. Aga see ei lähe ja ei jää lootuse järele enam kauaks nii. Suurem haridus nõuab tingimata, et hää lühul ka hää koort olgu. Seda nõudmist on ka ju paljudes Gesti peredes täitma hakatud, kus puhtus ja lihtne kenadus walitsema on pantud. Dodake weidi: Üksainus puhast talu wõidab lühikese ajaga terwed külad ja wallad.

Wälimine puhtus ehk jopane olek ei puutuks dieti küll mitte inimese iseloomusse, aga nende wahel on itka oma sïde: Inimese iseloom muudab wäga fergeste oma ligikonna iseene järele. Lahkete inimeste ligikond on enam vähem ka lahke ja nāgus, kuna tasased ja tuimad tumedas õhus elada armastawad. Sotkas ei lähe koopasse ega mütt puulatwa elama.

Lahked inimesed on hāad feltsilised, uhked on feltji lõbu rikkujad. Lahke astub igamehele kui inimele inimesele wastu, uhke peab ennast kõikideft kõrgemaks ja annab seda igamehele tunda. Lahke inimese pill on iseene ja teiste tundmises waba, uhke waatab ennast suurendawa, teisi wāhendawa klaasi läbi. Ta ei saa kellestgi õiget pilti ja ei wõi sellepārast kellegi üle õiget otjust teha.

Meie weike kodumaa loodus ja ajalugu ei ole nii õnnelik, et ta inimeste lahkust oleks wõinud kas-

watada. Alaliku südamel ja suu asemel on siin enam kinnisid nõõpa ja salajat wistwaatamist näha. Sellepärast peame ette waatama, et meie inimest uhkeks ei pea, kel kord kuuenööbid liialte kinni on. Ja mispärast on need kinni? Mitte ikka ajapuhuse pärast, waid sagedaste tublimate põhjuste pärast. Näed sa kord, et su hää tutaw su terwitust näituses tratri platsil wastu ei wõtta, sest et ta selles seltskonnas seda tutwust tahab salata, siis on see loomulik, kui su kübar teineford nii ettewaatamata ei kerki. Dige ja wana sõprus ja lahusus puundub ju meie kodumaa rahwaste wahel ja isegi meie eneste keskes on seltslik lahusus hoopis saanud. Mis ime, kui siin külmus aset nõtab? See ei ole aga uhkus. Uhkus ei ole üleüldse Soome sugurahwaste iseloomu wigad. Seda pärdikum on uhke Gesticlane.

Mõnel inimesel on nalja tarwis hää and. Tema nali on loomulik ja kõiistaw. Tema mõttekäik ja asjade kõirowseadmine ei ole mitte igapäine, waid sel wiisil aruldane ja uus, et ta naerma paneb. „Ära astu nii ligi!“ lasseb Friis Neuter sõjameest oma naabrile ütelda, „sa puutud minu küljesse ja ma kardan kangeste kõi.“ selles tolmattümmend tuleks sõjas, kus kuulid lendawad ja surm lõikust peab, kõi d i meelde? Ainult naljamehel. Tema leiab ka kõige tõsijema asja juures ühe külle, mis naljakas on. Nalja sees on sagedaste teraw tähelepanemine ja hää mõistus. Lollide keskest ära naljamehi otji. Suure hulga ees ja weikeste seltskondade keskes jääb mõit enamiste naljamehe kätte, kui ta tõsise inimesega waidlema läheb. Tõsine inimene weab rasked juurtükid ette

ja tahab nendega oma vastase pihuks pörutada. See aga hüppab üle suurtüki ja paneb ühe weikse ninanipuga teise tuislema, päält waatajatele nalja tehes, kes temale selle eest ikka tänulikud on.

Nii on nalja and teiste annete seas umbes seesama, mis suhtur teiste sõõtide seas on. Aga häda sellele, kes oma nalja sündimatal kohal wälja kraamendab ehk kes koguni ilma õige andeta tahab naljamees olla! Inimesed loetakse narride, teiied halpide sekka. Naljal peab paras maa olema, mille pääle kuktades ta hääd wilja kannab. Inimese elus on neid filmapilkusid, kuhu nali ei sünni, wähest enam kui neid, kuhu nali sünnib. Sa on palju nii tõsi se loomuga inimesi, kes üht filmapilkugi ei taha nalja pärast ära wiita. Kui sa nende filmis ennaft mitte narriks ei taha teha, siis ära tee neile nalja.

Halp inimene on igatahes kahetsemise wääri-line. Tema on teiste inimeste seas sedasama, mis ahw teiste loomade ehk papagoi teiste lindude seas on. Kui tõsi ne naljamees naeru sünnitab, siis naerdatakse tema küpsje nalja üle; teeb aga halp nalja, siis naerdatakse halbi enese üle. See on waks wahet.

Sa mis häda sünnib sind ennaft niisuguse naeru alla heitma ja oma tõsi se mehe wäartust jalgade alla sõtkuma? See, et sa oma seltskonnale tahad lõbu teha, ehk wähest see, et sa, ükskõik mil wiisil, nende mees tahad tõluda? Tee lõbu sellega, milleks sul wähegi loomulikt ojawust on, ja tuleta ennaft teistele mõnujal wiisil meelde. See on see kunst, mis sind nende filmis tõstab, mitte halpus.

Halpus ei awalda ennaft mitte üksi rumalas, wägisi tehtud naljas, waid ka weel mitmes teises

asjas. Tahab keegi ennaft aruldašte riiete läbi teistele iseäralikult nähtaraks teha siis on see hilbu = halp. See ligineb edewale. Edewa sugulane on ka see, kes oma kehaga kõiksuguseid ahwi tempa teeb. Riisugune inimene ei astu mitte kolme sammu, ilma et ta, oma kätega ja pääga ehk mis tal muud just käepärast on, mitmesuguseid ilmaasjata liikumisi ei teeks. Päältwaataja peab kohe nägema ja ütleva: Waata, Halbi Hans astub ja ta on ise kõige ihu hingega selle juures ja ei tea öieti, mis ta kõik selle juure toimetuse juures ühtlasi ära ei suuda teha! See on kõik tühine ja piisipäraline, nii et see mehele otse häbiks on. Ütle ometi, mis peab sellest teistele ehk sulle eneselegi siin päitese all olema, kas sa oma kerget pääd kord selle ehk teise öla poole waotad ehk temaga muid turniharjutusi ette võtad!? Bane tundmata halp kümne võera inimese sekka kõndima, ma arwan, iga laps võiks ju kolme sammu taga sõrmega näidata, kes nendest halp on. Kui hap inimene ilma sihita ja otstarbeta halbitükka teeb ja iseäranis käte jalgade abil teistega püüab „nalja“ teha, siis on ta ulbak. Ulbak seisab halbiist ühe astme weel all pool. Halbil on oma siht, kui ka naeruväärilik; ulbakal ei ole sedagi.

„Jo’nn on Jumalast loodud.“ See öel sõna on wiimasel ajal jooksuma pandud. Ta ei ole kuidagiwiiši õige. Digem oleks öelda: Kui kurat kühwist joobnuks jõi, siis tema jonnii ilma löi. Paraku on jo’nn üks sõna mida, pääle Gesti keele naljalt teistest keeltest ei leita. Kui meie kuuleme, et keegi oma naabriga „puhast jonnii ajab“, siis teame juba, mida feltji toimetus tal ees on. Riisu ajamise juures

on kiusajal natukegi põhjust ja õigust, jo'nn on ilma põhjusteta, ilma õigusteta, enamiste ka ilma mõistusteta, ainult halvast, tigedast südamest välja kasvanud. Mõlemad kasvavad wana wiha kannul ja tahawad ussiks olla, mis ei sure. Jonnikal inimesel on nagu kivi kulas. See ei lase teda wabalt asja waadata, weel vähem õigusele ja tõele järele anda. Kui suur puudus, kui tõde ühe inimese filmade eest nagu kinni on pandud ehk kui ta tõde küll ära tunneb, temale aga siisgi ei wõi tunnistust anda! Jonnika inimesega on väga raske ühes elada ehk rääkidagi. Enneku ja fartagi tead, on ta juba kongsu leidnud, mille külge ta jonnriippuma paneb. Asi on mõnikord nii tühine, et rääkidagi ei maksa; aga kui sa waidlust ei lõpeta, siis teeb tema seda kas wõi — rusikaga, kuid õigus peab temale jääma, selle pääle vaatamata, kumba pool õigus seisab. Mida rohkem ta näeb õigust teise pool seiswat, seda kibedamine seisab ta oma asja eest ja weab prügi ja rahma oma nõrga walli toeks kofku.

Niiõigusele ei pruugi paremat teadmist wasta õigust anda, weel vähem pruugib niiõigusega ületõldse waielda. Ta wõib kõige tühisema asja pärast julle eluaegseks jonnimeheks saada. Mistan mis enesele niiõigusi tolasid eluks ajaks külge riputada? Tee ei ole muidugi küllalt tajane.

Kui kius ja jo'nn teisele inimesele tahawad jalga ette panna, siis waritsewad kadetus ja tigidus teise õnne kallal. Kade ei jõua seda ära kannatada, et ta naabri käsi paremine käib; tige tormab teise

õnne nähes kohe wälja, et ta õnne ära häwitada. Kadedaid kariloomi ei ole keegi kuulnud näinud, küll aga tigeda. Tige sarwloom tõukab teise kas surnuks, kui ta teda näeb karjamaal magusat rohku maitsewat, sellest hoolimata, et sääl rohku sadadele sarwloomadele küllalt on. Kadeduse ja tigiduse seletamiseks oleksgi parem, kui näitusi ainult neljajalgsete juurest oleks tuua; aga kui meie siin ka kahejalgsed pääle mõtleme, siis on raske otsust teha, kumb kumbagilt neid dieksti on õppinud. Paha juur näib aga weel kaugemalt ja sügavamalt tulewat. On ometi esimese sündinud inimese elu nende käes kustund!

Inimene on küll weikene, aga tema waimus on ometi terwel maailmal aset — kui see sinna sisse mahutatakse. Muidu võib ta ka tühjaks kõrbeks jääda. On inimesi, kellede rinnus alatine lõburikas fewade walitseb. Kui ka külmad tuuled ja tundmused wahete wahel ka rindade fewadet warjawad, siis on tema tundmustes muidu ometi fewadine aeg, mis igal ligemal filmapilgul jälle võib nähtawale tulla, mis dieiti iseenestest pea jälle ette peab tulema. Niisugust inimest võib armsa kandliga wõrrelda. Koputa kandli külgi, siis kahjeward ta keeled koorina wastu. Nii kuidas ta kord on häälede seatud, nii sünnib ta kolkukõla ikka ilusaste ühte ja teeb kuuljale lõbu. Wiistakse keeltele midagi pääle, siis on ta kõla küll rifutud; aga niipea kui ta keeled jälle wabad on, siis on endine kõla jälle kuulda. Nii wõiwad ka pahandused ehk mured lõbusa inimese tuju kord rikkuda, aga see ei kesta kaua. Pea pääseb ta päris loomus jälle lahti ja sul on armas feltfiline

käes, selle awarast rinnast tervele ligikonnale lõbu wälja woolab.

Lõbusjate kõrwast leiame teise liigi inimesi, kes kuiwad on kui liiwa pääl ära põlenud sammal. Kui neil waimuandeid on, siis wõib neil teraw mõistus olla, ja kui nad koolis on käinud, siis wõib nende pääs palju teadust asuda; aga nende tundmuste lõbumaailm on ju lapsest saadil kängu ehk koguni sündimata jäänud. Nende pää wõib palju tartust peita, aga nende rinnad on külmad, kuiwad, lõbuwoesed. Targal konwerentsil on nemad kasulikud, aga seltslikus elus on nad külmadeks kiwideks, kellede ligidal hää ei ole wiibida. Nad märkawad jeda enamiste ka ise ja jääwad siis — teiste kasuks, iseneeste kahjaks — seltslikust elust eemale. Wõib olla, et nemad sel wiisil lõbu wähe tundma õpirad ja lõbu ka wähe igatsenad. Nemad lähewad ilma lõbuta omast elust läbi nagu sügiseseid ühepäewa kärbsed ilma kewade rõõmuta.

Sagedaste tuleb ette, et lõburikkad inimesed mitte küllalt terawad mõtlejad ei ole. Nemad on lõbu poolest rohkestes kaswanud, konna mõistuse harrimine selle kõrwale tagasi jäi. Aga kui loodus inimesele mõlemate tarwis andeid jaganud ja kaswatus mõistlik olnud, siis wõiwad lõbusad rinnad wäga tarfa pääd kanda. Ka ei wõi meie mitte üllelda, et kõik lõbuwaesed inimesed targad oleksiwad. Seda aga tuleb sagedaste ette, et mõistuse kaswatamise kõrwale lõbulikud tundmised hooletuse sisse jätakse ja inimene nii ühepoolseks saab.

Kui lõburikkad inimesed mõtteahtrad ja targad inimesed lõbuwaesed on, siis ei wõi nemad enestele

ega teistele õige's õnneks olla. Elu on nii tõsine, et teda keegi ühest otsast teise ei või läbi lõbustada. Seda karedam on aga selle inimese elu, kellel mitte isenesegi rindades lõbuhääli ei ole helisemas. Õnnelikud need, kellel lõburikka rinna kohal terane pää on valisemas.

Lugeja teab, mis lehed teevad, toimetaja teab, mis mehed teevad. Sellest tuleb, et lugeja toimetajaga igaford rahul ei ole, kuna toimetaja lugeja vastu kärjitus lähed. Mis neid siiski ühendab, on nii ütelda pooletera leping. Lehel on mitmesugust sisu nagu söögilaul mitmesugust toitu ja lugeja võtab säält just seda, mis tal meelejärele on. Mis talle ei sünni, selle jätab ta magusi kõrvale. Nii lepip ta ka poolega, kui seegi ta isu täidab. Toimetaja omalt poolt tüürib fõrd etteseatud ja hääks arvatud sihi poole, kui tal niisugust on, ning lepip ka rahulikult, kui poolgi lugejaid seda lahkestest vastu võtavad. Teise poole lugejatega seisab ta sõjajalal ja loodab, et nende keskes südikaid mehi ei paudu, kes wahete wahel oma mõttekonnas senatori rewisi-oniisid teevad ja siis ehk ootamatast ligiläie tema lipu alla astuvad. On neil kõigil ometi üks ja seesama siht — e d a s i. —

Mis säält weetakse? Kust tulevad need tolmupilved ja kust kostvad need kõnekõminad vastu?

Suurt hiiglanankrit weetakse laial maanteel edasi. Wedajad on tal murrus ümber. Üks tõmbab siit, teine säält, üks lükkab siit, teine säält. Kaugelt suurem osa wedajaid istub aga wankril, wehkleb kõtega ja teeb suurt kära. Mõned seisawad foguni püsti rattil ja teevad, nagu oleksiwad ohjad

nende käes ja wedu nende mäes. Päältwaataja mõib kergeste arvata, et need ongi need wantri wedajad. Kes aga wantrit ise edasi tõmbab, see teab, et need kätatsejad ja wehksejad wedamist raske-
dawad ja et need, kes wantri ees ja taga suure-
tuhinas sinna tänna tormawad, ainult tolmu teewad
ja tööliste õhku rikuvad. Waatame tagasi wantri
jälgede pääle, siis näeme, kuidas ta kord paremale,
kord pahemale poole on kõrwale meetud. Paiguti
ei oleks palju puudunud, kui ta kraawi oleks kufku-
nud, ja kufkumist oleksiwad just need kergeks teinud,
kes ülewel koorma otsas istuwad. Need oleksiwad
aga ise siis ka paraja palga leidnud ja kraawi
langenud wantri alla jäänud. Aga kus see wantri
juhataja peaks olema? Do, neid on mitu ja sellest
tulewadgi kõwerad jäljed. Igal juhatajal ja kätat-
sejal on oma jagu sõpru wedajate keskes ja need
tiriwad wantrit sinna poole, kuhu meister soovib.

Meie räägime edendamistest ja edendajatest.
Kus on senatorid, kes siin rewideeriksivad ja refor-
meeriksivad?! Kus on rohked roosad ja piit-
sad, kes kätatsejad ja tolmutajad ja münd laisad
koorma raskeandajad tõsi- edendamise wantri kallalt
eemale peksaksivad?!

Edendamine on waimu töö ja waimu töö on
sünnitamine, sugusaatmine waimuilmas. Nii kui-
das mitte igal abielu paaril lapsi ei ole, nii ei ole
ka igal „edendajal“ waimuelu sünnituse sädet. Seda
mõrdlust mõib kaugeemale edasi ajada kui teda pabe-
ri-isse sünnib panna, ja ta on ootamatast õige. Tint
ja trüümist on waimuahtruse rohi ainult siis, kui
aher teda õigel kombel si-isse mõtab, aga ei ialgi

fiis, kui ta neid teistele pakub. On ühe inimese edenemine seisma jäänud, siis on ka edendamise võim temalt kadunud. Nii kuidas ta ise ei edene, nii ei edenda tema ka teisi. Mõttering, milles ta liigub, on äärest ääreni wana ja tuttav. Uudiseks on ainult see, et ta päew päewalt wärwivaesemaks luitub ja kõik elujõu ja sahwiti kaotab. Nii kuidas wiljawihust õlekubu saab, nii saab mõnest inimesest elaw Egiptuse mumia*) ja ta on edenduse asjus ainult koormaks.

Mumiad ei ole mitte üksi koorma raskendajaks. Mõni neist on ka efsitajaks, selge eesmärgi warjajaks, mehise laadi rikkujaks. Waata, mis mehed teewad.

Ütleme, wallal on wanema walimine käes. Keda valida? Tarwis külatarka küsitella. See soovitab ainuüksi oma sõpra ja tahab terve walla mäsama ajada, et aga sõpra wallawanemaks saada. Aga tema mumia iseloom ei salga ennast siingi. Asjad lähewad wassi ja teine mees astub ametisse. Uskumata häbipuudusega astub ta awalikult ette, kumardab sügawaste uue wallawanema ees, keda ta tagaselja tõrwas, ja soovib talle õnne ja õnnistust.

Waata, sõber, see on ka elutarkus ja ilmakunst, aga alandaw ja sellepärast põlgdaw. Taga selja tatsub kaela lõigata, ja kui see korda ei lähe, siis astub ette ja õnnistab. Oleks lõikamine korda läinud, siis oleks ta rõõmuga ette astunud ja hüüdnud: Taewale tänu! Üks nurjatu elukas wähem.

Seep see ongi, mis juure eduwankri nii raskeks ja rammutuks teeb, meeste põlgduft äratab ja

*) Balsameerimise läbi kiwinenud surnukeha.

mehise laadi kasvatamist suurtes ringkondades rihub.

Kes elutarkust korjab, see paneb ka niisuguseid asju tähele.

Ja nüüd veel üks lõpusõna. Elutarkus ja ilmatarkus on üks warandus, mida igamees enesele võib koguda, kui ta teda soovib. Koguja sirutagu ainult omad käed igapäisesse elusse välja, ja ta leiab, mis otseb. Kirjalik sõna on talle sellejuures hääks äratuseks ja juhiks. Et see juhatus aga ainult niitaua tatab, kui ta meeles seisab, siis on tarvis, et ees seiswaid juhatusi mitte üksi ükskord läbi ei loeta, waid et neid sagedaste ja seni meelde tuletatise, kuni nad meile meie waimu tuttavaks waraks saawad, mis meil igatahes käepärast on võtta. Mõnikord määrab üks ainus sõna inimese püüdmisele terweks eluajaks õige sihi ette. Seda sihti mööda võib aga ainult see õigeste käia, kel ta selgeste filmades seisab. Käägitawa waranduse kättesaamises on siis kaht asja tähele panna: Esiteks selge siht filmade ees, teiseks julge, wäsimata astumine seda sihti mööda. Tarkust, ka elutarkust, saab, raamatust; aga kunsti, iseäranis ilmatarkust, tuleb harjutuse läbi enesele omandada. Kes mõlemate pääle mõtleb, see kasvatab oma filmaringi ja teeb ennaft enam ja enam küpseks elu tarvis. Ela, et sa õieti mõiksid õppida, ja õpi, et sa õieti mõiksid elada!

